

JÁSZKUNSÁG

A Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat
Szolnokmegyei Szervezetének kiadványa

Megjelenik kéthavonként

1955. június hó.

II. évfolyam 3. szám

Felelős szerkesztő:

KISFALUDI SÁNDOR

Szerkesztőbizottság:

KAPOSVÁRI GYULA, PÉTERI ISTVÁN, DR. SELMECZI LÁSZLÓ, VIDA BÉLA

Szerkesztőség: Szolnok, Táncsics-u. 5. szám. Telefon: 29—53.
Csekk számla: 292.890—527.

T A R T A L O M:

A BETEGSÉGET OKOZÓ FONALGOMBÁK EREDETÉRŐL — —	1
<i>Dr. Szathmáry Sebestyén, az orvostudományok kandidátusa, kórházi főorvos, Karcag</i>	
ZIRZEN JANKA, A MAGYAR TANÍTÓNÓKÉPZÉS ÚTTÖRŐJE —	7
<i>Császtrvai István középisk. tanár, Jászberény</i>	
A MEGYE MUNKÁSMOZGALMI MÚLTJÁBÓL (I.) — — —	11
<i>Kemény Csabáné Kalocsai Róza, a Lenin Intézet hallgatója, Szolnok</i>	
SZOLNOK MEGYE RÉGI PECSÉTEIRŐL — — — — —	15
<i>Antal Árpád, az állami levéltár vezetője és Járomi József levél- táros, Szolnok</i>	
VIRTUS VAGY GARÁZDÁLKODÁS? — — — — —	21
<i>Dr. Dankó Sándor, a megyei bíróság tanácsvezető bírója, Szolnok</i>	
SZOLNOK MEGYE GYÓGYNÖVÉNYEI — — — — —	26
<i>Retscher Sándor, a SZÖVOSZ fűfelőadója, Budapest</i>	
VADÁSZ PÁL (1883—1947) — — — — —	31
<i>Dr. Dankó Imre muzeológus, a Rákóczi Múzeum vezetője, Sárospatak</i>	
A TISZAZUG ŐSKORÁNAK TELEPÜLÉSTÖRTÉNETE — — —	34
<i>Kalicz Nándor egyetemi hallgató, Budapest</i>	
A JÁSZKUNSÁG ESEMÉNYNAPTÁRA — — — — —	42
A TÁRSULAT ÉLETÉBŐL (V. B.) — — — — —	43
OLVASÁSRA AJÁNLJUK — — — — —	47
<i>Túl a Tiszán (Ágotai László)</i>	
ADATOK MEGYÉNK BIBLIOGRÁFIÁJÁHOZ — — — — —	48
<i>Sági Pál középisk. tanár, a Szolnok megyei Verseghy Könyv- tár csoportvezetője, Szolnok</i>	

A címlapon: Tiszai halász.

Chiovini Ferenc festőművész (Szolnok) rajza.

16816

A BETEGSÉGET OKOZÓ FONALGOMBÁK EREDETÉRŐL

A JÁSZKUNSÁG célkitűzései közé tartozik, hogy terei adjon a megyében folyó tudományos kutatások eredményeinek még akkor is, ha azok nem közvetlenül kapcsolatosak Szolnok megyével. Dr. Szathmáry Sebestyén tudományos működését az ország határain túl is jól ismerik, figyelemmel kísérik. Illő, hogy a megye lakói, a JÁSZKUNSÁG olvasói is megismerkedjenek vele. (Szerk.)

I.

Az emberi bőr gombás eredetű megbetegedéseinek történetét általában Remak és Schönlein észlelésének idejével (1837. és 1839.) szokták kezdeni az orvosi mykologiákban.[1] Ez az idő azonban csak mérföldkövet jelent a történelmi fejlődés útján, azt az időpontot, amikor az említett kutatók meglátták egy emberi bőrbetegségben, az úgynevezett favusban, azokat a gombafonalakat, melyeknek ezen betegség keletkezésében jelentőséget tulajdonítottak, és amelyeknek létezését már a régi arab orvosok is sejtették. Ezeket az észleléseket is történelmi fejlődés előzte meg, melynek egyik fontos mozzanata Bassi észlelése volt 1835-ben, amikor megtalálta a se-lyemhernyók muscardin nevű betegségének okozóját, és ezzel felhívta a tudományos világ figyelmét arra, hogy betegségeket finom, csak mikroszkóppal látható gombafonalak is okozhatnak. Ez a felfedezés nagy jelentőségű volt, mert ennek nyomán a kutatók a legkülönbözőbb betegségekben kezdtek keresni gombafonalakat. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy Remak és Schönlein minden előzetes felkészültség nélkül megtalálta azokat a favus pörkjeiben. Felfedezésük azonban nem volt több egyszerű észlelésnél, mert legfeljebb csak a gondolatát vetették fel annak a lehetőségnek, miszerint ez a mikroszkópos fonalgomba okozta azt a bőrbetegséget, amelynek a pikkelyeiben, illetőleg pörkjeiben megtalálták. Tulajdonképpen a Párizsban élő hazánkfiaé, Gruby Dávidé volt az érdem, hogy elődeinek meglátását 1841-ben tudatosá tette. Nemcsak a kórokozót mutatta ki, hanem egyrészt sikeres ojtásokkal be is bizonyította állításainak helyességét, másrészt az általa felismert gombás haj- és bőrbetegségekről oly pontos leírást adott, hogy még ma is csodálkozva kérdezheti az olvasó, miként volt lehetséges az akkori idők kezdetleges eszközeivel olyan tökéletes vizsgálatokat végezni, mint azt Gruby Dávid tette.

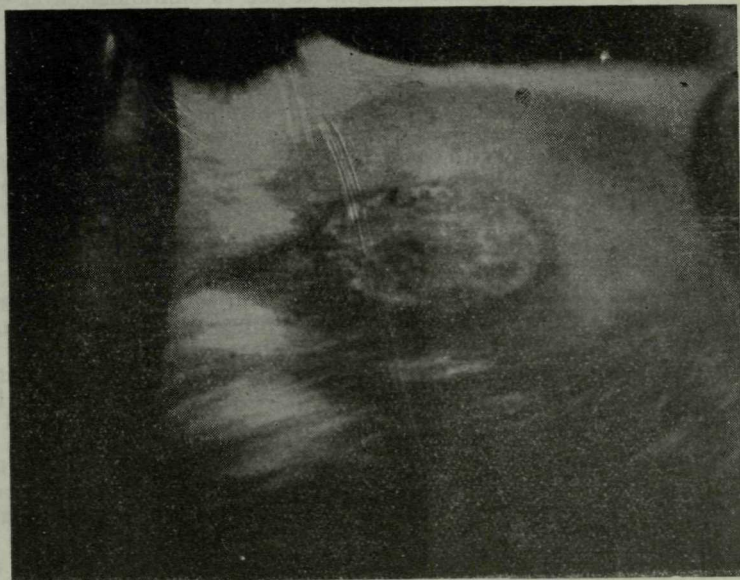
Az első felfedezésektől eltelt fél évszázad kutatásai csak újabbnál újabb gombás bőrbetegségeknek, azok kórokozóinak felkutatására és tüzetes megismerésére irányultak. Nincsenek adatok arra vonatkozóan, hogy ez idő alatt felmerült volna annak gondolata, hogy a kórokozó fonalgombafélések, melyeknek száma évtizedek alatt tetemesen megszorodott, honnan jutottak az emberek, illetőleg az állatok bőrére. Több, mint fél évszázad telt el Bassi felfedezésétől, míg azok származására vonatkozóan a gondolkodás a szabad természet felé kezdett terelődni. Nagyon nehezen tört magának utat ez a felfogás dacára annak, hogy egyes gombás bőrbetegségek ennek a gondolatnak valószínűségét már mintegy kezdettől fogva előtérbe hozták. Még amikor 1903-ban Dreuw közölte azt az észlelését, hogy egy betegének gombás körömbetegségét a korhadó szalma okozta, melyet a beteg körmeivel kapart le egy üvegpalackról, még akkor sem keltett az eset érdeklődést a gombák eredete iránt. Pedig ezt a felfogást kétségtelenül megerősíteni látszott az a körülmény, hogy betegének csak azok a körmei betegedtek meg, melyekkel a szalmát vakarta. A további észlelések sem keltettek visszhangot, bár ezek is eléggé világosak voltak. Ceresol 1906-ban Páduából közölte, hogy egy erdei tisztáson kamrába zárt dämuvadak gombás bőrbetegséget kaptak. Ebből arra következtetett, hogy betegségüket a szabad természetből kapták. Figyelman kívül hagyták a kutatók azt az észlelést is, hogy egy laboratóriumban a kalickában tartott egerek az alomtól fertőzve kapták meg súlyos gombás bőrbetegségüket. Ezek és még más észlelések, valamint emberi és állati megbetegedéseknek egyéb körülményei azonban mindinkább felszínre hozták azt a gon-

dolatot, hogy a gombás fertőzések forrásait a szabad természetben kell keresni. Ennek dacára csak 1922-ben jelent meg az erre vonatkozó első adat az orvosmykologiai irodalomban, amikor Alexander azon véleményének adott kifejezést a Kaufmann-Wolf-féle gombával kapcsolatban, hogy ez a gombaféleség, amely az emberek talpán igen gyakran okoz bőrbetegséget, valószínűleg mindenütt előfordul a szabad természetben, és megfelelő körülmények között megtelepedik az emberi bőrnek azon helyein, melyek neki a szükséges életfeltételeket, elsősorban is a nyirkosságot biztosítani tudják. Ilyen az emberek talpa és tenyere. A kórokozó gombák eredetére vonatkozó ilyen irányú felfogás még ezen észlelések és megfigyelések után sem talált kellő elismerésre. Ennek okát főleg két körülményben kell keresni. Egyrészt annak a nézetnek meggyökeresedésében, mely a gombás eredetű betegségeket emberi és állati eredet szerint osztályozta olyan tapasztalatok alapján, hogy az állatoktól fertőződött emberek betegségei rendszerint sokkal súlyosabbak, mint az emberről emberre terjedők. Másrészt a bőrbetegségeket okozó gombák egy csoportját botanikailag olyan családból származtatták le, melynek egyes tagjai állatok bőrén valóban betegséget okoznak, és mint ilyeneket szintén állati eredetűeknek tekintették.

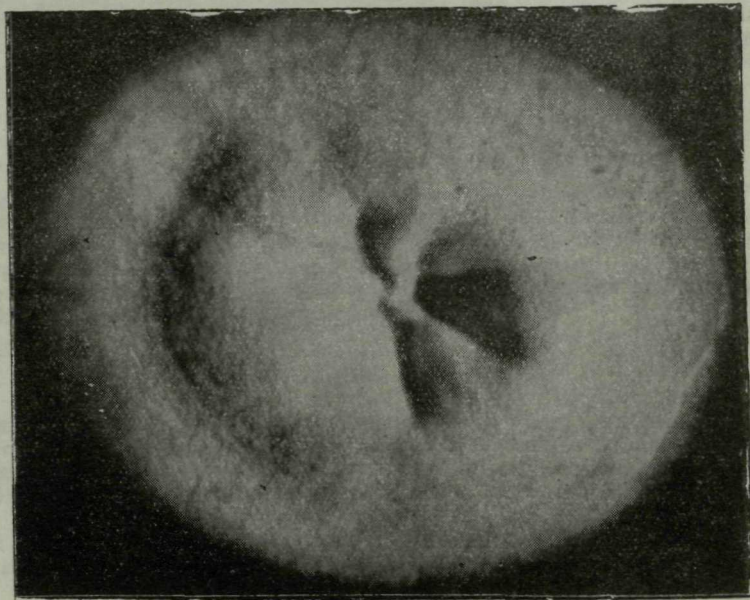
A tudományos felfogásnak az a furcsasága, amely a kórokozó gombák eredetét kórképek származására építette fel, éles összeütközésbe került a botanikai felfogással, az egyetlen tudományos alappal, és ferde irányba vezette a belőle levonható következtetéseket. Így történt, hogy az orvosmykologusok, minthogy nem volt megfelelő botanikai előképzettségük, kórokozó gombáik osztályozása és rendszerbefoglalása terén megmaradtak az állati és emberi származtatás mellett, és ehhez olyan mereven ragaszkodtak, mintha bizony a kórokozó gombák az emberi vagy állati bőr talaján teremtek volna meg. A tudományos gondolkodásnak ezen ferdeségét a kutatási tehetetlenség is okozta, mely nem volt képes megtalálni a kórokozó gombákat a szabad természetben, és ezért a kényelmesebb felfogást választotta: egyszerűen a gazdaállatok tekintette a gombák forrásának, és ennek megfelelően megkülönböztett emberi és állati eredetű gombaféleségeket.

Lényegében véve ez a megkülönböztetés nem bír jelentőséggel, mert a típus megjelölése a gombáknak csak a parazita életmódját jelenti. Csak azt az életszakaszt, melyet az emberi, illetőleg állati szervezet talaján eltöltenek. Ez az életmód azonban nem tekinthető a gombákra nézve élettannak, hanem csak átmenetinek, parazita állapotnak, ami csupán azt jelenti, hogy a kórokozó gombáknak megvan a képessége magasabb rendű állati szervezetek megtámadására és arra, hogy azok pusztuló anyagain a saját életük fenntartására fordítsák. A parazita életmódra berendezkedésük, aminek lehetőségei tág határok között ingadoznak, lehetővé teszi részükre, hogy a teljesen egészséges állati bőrön is megtapadhasanak, és ott parazita életmódot folytathassanak. Egyben azt is, hogy — gazdaállatról gazdaállatra terjedve — ott igen hosszú ideig megmaradhasanak, és arra az életre teljesen áthasonuljanak. Ez az átalakulás azonban nem jelenti azt, hogy a parazita élet az ő természetes életmódjuk, hanem csupán csak rendkívüli alkalmazkodóképességük bizonyítéka. Ennek a tételnek igazolására szolgál egyrészt az a sajátos tulajdonságuk, hogy a gazdaállatok bőrén nem képeznek tenyészeteket, hanem csak annak szarurétegében tovakúszó fonalakat, melyek darabokra osztódva hozzák létre a szaporodáshoz szükséges spórákat, másrészt pedig az, hogy ilyen életkörülmények között nincsenek differenciálódott szaporodási szerveik. A parazita állapotban a gombák egyformává válnak, mintegy uniformizálódnak, vagyis a parazita állapotnak megfelelő alakot öltik magukra. Ez azonban nem az ép élettani, hanem a védekező állapotnak következménye, és mint ilyen semmiképpen sem tekinthető fiziologiásnak. E mellett bizonyít az a körülmény is, hogy ilyen életkörülmények között a kórokozó fonalgombák elvesztik botanikáinak tekinthető tulajdonságaikat. Elsősorban telepes voltukat, ami a mesterséges és természetes táptalajokon két fő részből áll: a talajba mélyedő, úgynevezett gyökérfonalakból és talaj feletti légfonalakból (myceliumokból). Ellenben mihelyt megszűnik a gazdaszervezet védekező képessége az őt megtámadó gombákkal szemben, például elpusztul, akkor a rajta élősködő gomba is elveszti parazita alakját, és éppen olyan telepet képez, mintha maltose-agar[2] táptalajon volna. Még inkább ellene szól a parazita állapot természetes voltának az a körülmény, hogy ebben a fázisban hiányoznak, a saprophyta[3] állapotuknak megfelelő differenciált fructificatiós[4] szerveik.

A különböző kórokozó gombáknak rengeteg tagja él a szabad természetben. Például a nocardia-fajok (sugárgombák) a világ minden táján megtalálhatók. Többnyire füves területeken, fűfélékben és gabonafélékben tanyáznak. A sporotrichum-féleségek első felfedezett kórokozó képviselőjét de Beurmann, a felfedező, saját maga

1. ÁBRA

2. ÁBRA

találta meg a francia Alpok erdeiben. fatörzseken. A Délafrikában honos sporotrichum, amelyet leggyakrabban Sporotrichum asteroides-nek neveznek, szintén a fákon, leggyakrabban az akáciákon tanyázik. Pijper és Pullinger megállapításai szerint ugyanez a gomba meglepedik az ottani bányákban a fagerendázaton, és a bányamunkások gyakran előforduló és súlyos megbetegedését okozza. Ugyancsak található sporotrichumok gyümölcsökön, korhadó faleveleken is, de ezek nem kórokozók, vagy csak igen kivételesen válnak azzá. A soor- és hemisporaféleségeket, különösen az előbbieket, gyakran észlelték fakérgéken, virágos rétek talajában, gyümölcsfákon, valamint az azok alatt levő talajban. A sarjadzógomba-féleségek (blastomyceták) a répaföldeknek gyakori lakói, és már de Beurmann is tudta, hogy a blastomycosis-fertőzések közül sok ilyen területről származik. A Histoplasma capsulatum-ról megbizonyosodott, hogy az az amerikai sivatagok talajának lakója. Az ugyancsak fonalas gombaféleség, a Mikrosporium gypseum Tennessee és Georgia államok talajában gyakori. Ezek után elképzelhető-e, hogy a kórokozó gombáknak abból a nagy csoportjából, ahová az említett gombaféleségek is tartoznak, és amelyet általában fungi imperfectinek szoktak nevezni, csak azok a gombák képeznének kivételt, melyek az emberi és állati bőrnek élősködői. A természet ilyen erőszakos osztályozást nem enged meg, és hogy ez nem lehetséges, azt még több más körülmény is igazolja.

A fonálgombáknak, mint chlorophyll (növényzöld) nélküli növényi lényeknek (eumyceták) a botanikusok négy nagy csoportját különböztetik meg: a phycos-, basidio-, ascomycetákat és a fungi imperfectiket. Mind a négyhez tartozók a szabad természet lakói; az ascomycetáknak kórokozó tagjai is a szabad természetben élnek. Pár a kutatók kellőképpen még nem tudták bizonyítani, hogy a bőrbetegségeket okozó gombák ehhez a csoporthoz tartoznak, ez mégis igen valószínű. Matruchot és Dassonville, sőt később maga Sabonraud, az orvosi mykologia legnagyobb szaktekintélye is ezt az álláspontot foglalta el. Az előbbi két kutató az általuk felfedezett Ctenomyces serratus-sal hozták rokonsági kapcsolatba a kórokozó fonálgombaféleségeket. Más kutatók egyéb gombacsoporthal fennálló rokonságra utaltak. Mindezeknek tagjai a földben vagy a földön levő korhadó anyagokban élnek, és közülük többre vonatkozóan kitént, hogy kivételesen parazita sajátságot is ölhetnek magukra.

A rokonsági kapcsolatok felismerésén kívül még vannak más tények is, melyek legalább is valószínűségi bizonyítékokat nyújtanak arra nézve, hogy kórokozó fonálgombáink a szabad természetben élnek. Ezek közül egyik e gombák saprophyta őstermészete, ami főként abban nyilatkozik meg, hogy részükre a növényi anyagok sokkal kedvezőbb tápanyagokat nyújtanak, mint az állatiak, jóllehet annak talaján is képesek megélni. Répán, szénafózetten, burgonyán, vagy akár a nádon is jól megélnék. A szénhidrátokat sokkal könnyebben tudják bontani, mint az állati fehérjéket, miért is mesterséges táptalajokon buján tenyésznek, jól fejlett telepeket alkotnak, és szaporító szerveik változatosságával tűnnek ki, míg a parazita életben sokkal satnyábban fejlődnek. Ezek a tények arra vallanak, hogy kórokozó fonálgombáink alaptermészete a saprophyta életmód. Az, hogy a parazita életmódot is képesek folytatni, csak kivételes alkalmazkodóképességükre vezethető vissza, amivel egyéb, a fungi imperfectik osztályába tartozó gombák közül csak egyesek rendelkeznek, t. i. azok, amelyeknek különös tulajdonság gyanánt adta meg a természet, hogy az emberi vagy állati szervezet talaján is megélhetnek. Ez azonban csak kivételes tulajdonság, de nem olyan, amely saprophyta őstermészetük ellen bizonyítana.

Fonálgombáinknak kórokozó természetű nem állandó tulajdonság. Ugyanis azt el is vezethetik hasonlóképpen, mint a baktériumok. Ez a körülmény azt bizonyítja, hogy nem lehet éles határt vonni a kórokozó és a saprophyta gombák között, mint ahogyan azt egyes kutatók már az 1900-as évek elején elismerték.

Mindezen tények arra utalnak, hogy a kórokozó fonálgombák eredetét saprophyta életük helyén, a szabad természetben kell keresni.

II.

Felkutatásukra azt az utat kellett választanom, amelyen az állatok fertőződének. Mivel a bőrbetegségeket okozó gombák rokonai a földben és annak közelében a korhadó anyagokban élnek, és ezekből jutnak az állatok, vagy akár az emberek bőrének apró sérüléseibe, ennek megfelelően tengerimalacok szőrtelenített és horzspapírral ledörzsölt bőrére mézzel kevert földet kentem. Az így bejött állatokon 8—16 nap múlva az ojtás helyén gyulladáshoz góccok mutatkoztak, melyek csakhamar hamlanj kezdtek. Egy idő múlva az újonnan kinőtt szőrszálakban, valamint pikkelyekben

bőven lehetett találni gomba-elemeket. Az ilyen módon kitenyésztett fonálgombák azonosaknak bizonyultak azokkal, amelyeket azelőtt is a gombás bőrbetegségekre háripikkelyeiben és szőrszálaikban megtaláltak. Ezek a kísérletek bebizonyították, hogy a kórokozó fonálgombák valóban a földben élnek, és onnan kerülnek rá az állatok és az emberek bőrére.

Az ilyen módon végzett kutatások kiterjesztése sok szép eredményre vezetett. Közülük megemlítsére érdemes annak a gombának felfedezése, melyet a folyók medréből és partjainak talajából sikerült kimutatnom, és amelyet, éppen előfordulása miatt, *Trichophyton fluviale*-nak neveztem el. Ezt a gombát Magyarország legtöbb folyó- és állóvizének főenyéből, illetve iszapjából kimutattam. Ez a gombaféleség állatokon könnyen megfogant és többé-kevésbé súlyos betegséget okozott. Emberre közvetlenül nem bizonyult fertőzőnek, hanem csak akkor, ha már állati szervezetet fertőzött előzően (állatpassage). Az ilyen, a már kifejlett megbetegedésből kitenyésztett gomba emberen is megfogant. Ez a gombaféleség tehát az állatokra sokkal erősebben kórokozóknak bizonyult, mint emberre, és ennek megfelelően állati típusúnak lehetett tekinteni. Ez egyértelmű azzal, hogy azok a gombaféleségek, amelyek az állatokra ragadnak rá a szabad természetből, felelnek meg az állati típusúaknak.

A további ilyen irányú kutatások világosságot derítettek arra, hogy az állatokra nézve erősebben fertőző gombaféleségeknek nemcsak egy csoportjába tartoznak a földön élő gombák, hanem igen különbözőekbe. Lehetnek azok olyanok, melyek előszeretettel a szőrszálakat támadják meg (*trichophytonok*), igen apró spórák (mikrosporonok), olyanok, melyek a szőrszálakhoz semmiféle vonatkozásban nem állnak, hanem csak a köztük lévő hámterületet támadják meg (*epidermophytonok*), vagy a megbetegedett területeken belül sárgás csomókat képeznek, melyek jellemző formájukban tányérocskára (*scutulum*) emlékeztetnek (*achorionok*). Ez utóbbiak közül megemlítsére méltó az a gomba, mely az egereken okoz kénsárga felrakódásokat, és kívülről a mélybe, az izomzatukba, csontjaikba terjed, és különösen gyakran koponyacsontjaikon átjutva az agyvelejüket is megtámadja. Ez szintén a földből, a rétek talajából származik. Innen fertőződnek a mezei egerek, melyeknek egyes csoportjai ósszel, a hideg idők beálltával a községekbe és városokba hurcolják be a betegséget, ahol a többi egereket megfertőzik. Ott, ahol azok tömegesebben elszaporodnak — nádas vályogházakban, melyek padlásán kukoricát tárolnak — jelen-tekeny endemiák⁵ forrásaivá válnak. Betegségük nemcsak a macskákra terjed át, hanem azáltal, hogy a lakásokba bejutva bemerészkednek az alvó gyermekek mellé, vagy befészkelik magukat az emberi ruhákba, gombás felrakódásaikból szétszóródó spóráktól mind a gyermekek, mind a felnőttek is megbetegedhetnek. Ezen körülmény ismerete után könnyen érthető, hogy különösen a gyermekeknek gombás megbetegedései olyan bőrterületeken is létrejöhetnek, melyek ruhával annyira fedettek, hogy külső fertőzéseknek egyébként hozzá nem férhetők.

Annak felismerése, hogy a bőrbetegségeket okozó fonálgombák a földből származnak, és az azzal érintkezésben levő korhadó növényi anyagokban is felszaporodnak, magyarázatot nyújt azokról a rejtélyesnek látszó gombás fertőzésekről, melyek olyan egyéneken fordulnak elő, akik állatoknak közelében sem voltak, és érthetőkké teszi az állatok, különösen a tehének és borjak gombás betegségeinek eredetét és a fertőződés menetét. Ezeknek a kérdéseknek megfejtése, bármennyire is egyszerűnek látszott az addigi ismeretek alapján, nem volt könnyű feladat. Nehézzé tette elsősorban is az a körülmény, hogy az állatok a szabad természettel közvetlenebb kapcsolatban élnek, mint az emberek, és ennek következtében fertőződésüknek igen sok útját-módját lehetett elképzelni. A kutatások elején szinte lehetetlennek mutatkozott meghatározni közülök a leginkább elfogadhatót. Éveken át tartó megfigyeléseim és vizsgálataim végül is annak a felismerésére vezettek, hogy a tehének és borjak megbetegedése nem nyáron és nem a legelőkön következik be, hanem télen, az istállózás ideje alatt, és pedig azokban a gazdaságokban, ahol nagyrészt az istálló-higiénia színvonala alacsony, másrészt, ahol az almozásra és takarmányozásra penészes anyagokat használnak. Az ilyen szalmának fertőzőtségére irányuló vizsgálatokkal, tengerimalacojtásokkal sikerült kimutatni, hogy az valóban tartalmazza azokat a gombaféleségeket, melyek a tehének és borjak betegségét okozzák.

A szalmának, valamint más, a gazdaságokban használt és a földtől megpenészedett anyagoknak fertőző volta mellett sok megfigyelésem tanúskodott. Ezek közül a legnagyobb súllyal az esik latba, hogy az idő óta, amióta a háztartásokban kiter-

jedten használják az alig vagy már egyébre, mint tüzelőre nem alkalmas szalmát, lényegesen megszorodtak a gombás bőrbetegségek, melyek azelőtt eredetüket illetőleg teljesen rejtélyesek voltak. Amióta vizsgálataim alapján bebizonyosodott, hogy a gombás fertőzések a korhadó szalmától származnak, könnyű megérteni azokat az eseteket, melyek állatkísérletek nélkül is kétségtelen bizonyítékai a szalma fertőző voltának.

Ilyen eseteim közül a kiemelkedőbbek a következők voltak: Az egyik gazdasági udvarban két gyermek bukfencezett a szalmában. Közülök az egyiknek nem volt fejkendője. Ennek a fején mélybeterjedő gombás megbetegedés képződött, míg a másik gyermek nem betegedett meg. A korhadó szalma fertőző volta mellett bizonyítanak azok az esetek is, melyekben a fertőzések a szalmával való foglalatosság útján jöttek létre. Ilyenek voltak azok, amelyek zománcdedény- vagy üvegkereskedésben dolgozó alkalmazottak kezein keletkeztek a szalmába csomagolt edények kipakolása közben. Ilyen alapon lehet magyarázni a gazdasági dolgozóknak a ruhával fedett bőrterületeken, például az ingük alatt létrejött és gombás eredetűnek bizonyult bőrbetegedéseit. Nagyon valószínűnek látszott, hogy ezeket a szalmahordás vagy rakodás közben a ruha kivágásán át behullott szalmatörmelék hozta létre. A kisgyermekek farpofáin képződött gombás gócot a legvalószínűbben a szalmán ruhátlan ülésel lehet magyarázni éppen úgy, mint azoknak a nyakán vagy szakállán alsó felében képződött trichophytiás⁶ megbetegedését, akik vállukon szalmát vagy kukoricakórót hordtak.

Nemcsak a korhadó szalma, hanem más, a földtől megpenészedett vagy korhadóvá vált növényi anyag is fertőző lehet. Így a kukoricakóró vagy annak töve, a napraforgószár vagy annak gyökere éppen úgy, mint a korhadó fű a réteken vagy a boglyák alján. A mezők és rétek füves területeinek felső talajrétegében levő korhadó anyagok a fertőzőek. Ezt bizonyítják azok az esetek, melyekben a szabadban fürdőző, aki a fűbe tenyerel és tenyerein kapja meg azt a betegséget, amelyet olyan gomba okoz, amely más bőrterületen nem, hanem csak a tenyereken, talpakon tud megélni és szaporodni. Az a gombás bőrbetegség, mely az emberek talpán szokott kifejlődni és igen kellemetlen megbetegedésekhez vezetni, szintén a mezők, általában a füves területek lakója, és főként a folyók mentén okoz fertőzéseket. A rétekről, mezőkről az esővíz lemossa ezeket a folyókba, és azoknak partjában felhalmozódva gyakori fertőzések okai lehetnek. Ennek szép példáját láttam egyik betegem esetében, aki a városon kívül álló házában 5—6 hétig elkülönülten élt az emberektől, mert az esőzések és a sártól járhatatlanná vált utak miatt nem tudott lakásából kimozdulni. Közvetlen az esőzések befejeződése előtt homokot szállított kertjébe a közeli Körös folyó medréből, és azt a kertben a gyermekek részére játszó területnek kiteregette. Néhány nappal utána hirtelen végeszakadt az esőzésnek, és erősen verőfényes, meleg idő lett. A kiterített homok megszáradt, és erre gyermekeit kibocsátotta a homokra játszani. Ő maga is levetette a cipőit, és meztlenül sétált a homokon. Egy hét múlva apró hólyagok képződtek a talpán, és kifejlődött az egyik leggyakoribb gombás betegségnek teljes klinikai képe. Ezzel a homokkal, amely gyanúsítható volt azzal, hogy a bőrbetegséget okozó gombát tartalmazza, tengerimalacojtásokat végeztem, és kitűnt, hogy a beojtott 10 tengerimalac közül haton gombás bőrbetegség fejlődött ki (1. ábra), de nem az, amely a felnött beteg talpán okozta a betegséget, hanem egy teljesen ismeretlen féleség, a *Trichophyton fluviatile* (2. ábra). A keresett kórokozó nem került elő. Ennek valószínű oka az volt, hogy a tengerimalacokon nem, vagy csak nehezen fogan meg az ember talpának betegségét okozó gombaféleség, ellenben a *Trichophyton fluviatile* igen könnyen. Ez a sikertelenség azonban csak kutatási hiba következménye, de nem megoldhatatlan feladat. Az a meggyőződésem, hogy megfelelő eljárással a homokból és a folyók iszapjából vagy fővényéből, illetve a part talajából emberi szaruanyagokkal ez is kimutathatóvá válik. Ennek az eljárásnak használhatóságát megadja az a körülmény, miszerint ezeknek a gombáknak kedvenc tápláléka az emberi szaruanyag. Ez adja meg alapját annak az eljárásnak, amelyet Vanbreuseghem dolgozott ki. Ennek lényege az, hogy a szaruanyagot szerető gombák, amilyenek a kórokozó fonalgombák is, szaruanyagokat tartalmazó üvegcsészékbe beföldelve, elszaporodnak, és belőlük könnyen kitenyészthetők.

Befejezésül megemlékezem a kórokozó gombaféleségeknek azon sajátos tulajdonságáról, mely szerint a föld nemcsak tartózkodási helyük, hanem életerejük is egyben. Körülbelül 25 évvel ezelőtt bebizonyítottam, hogy kórokozó gombáink a föld-

ben tartózkodnak. Ez a megállapítás magában foglalta azt is, hogy a legkedvezőbb életfeltételeket szintén ott találják meg, és ott őrzik meg életerejüket is a legtovább. Már 1932-ben a pécsi orvostudományi egyetem szakosztályi ülésén beszámoltam egyik előadásomban arról, hogy gombáink életképességüket a földbe beszárítva is képesek megőrizni, és ezzel magyaráztam egyes gombaféleségeknek távoli vidékeken való felbukkanását, ott, ahol azelőtt sohasem fordultak elő. Valószínűleg a szélviharoktól felvert porral jutottak oda. Annyival is inkább megvan ennek a lehetősége, mert az ebben az irányban végzett vizsgálataim azt mutatták, hogy a földbe beszárított gombák ott éveken át teljes épségükben megmaradnak, és onnan jellemző tenyészetekben és dús szaporító szervekkel tenyésznek vissza. Ezen biológiai viselkedésük felismerése fontossá vált a mykologiai munka számára, mert csekély költséggel és fáradsággal lehetővé tette hosszú ideig való megőrzésüket. Ennél már csak az számít többet, hogy csak ezen a módon lehet életképességüket is megőrizni. Ez annyival is inkább fontos, mert ez az eljárás megszüadítja a mykológus dolgozókat attól a sok kellemetlenségtől és zavartól, amely egyéb táptalajokon a gombák elfajulása miatt bekövetkezik.

Dr. Szathmáry Sebestyén

JEGYZETEK.

1. mykologia=gombákkal foglalkozó tan, jelen esetben az emberi és állati betegségeket okozó gombákról szóló tan. Tehát nem a közönségesen ismert mérgező vagy ehető gombákról van itt szó. 2. maltose-agar=a mesterséges táptalajok egyik fajtája, mely a gombaféleségek tenyésztésére, tanulmányozására szolgál.	3. saprophyta=korhadó, rothadó szerves anyagokon élősködő lény, viszont a parazita élő anyagokon (ember, állat, növény) élősködik. 4. fructificatios=szaporító, 5. endemiák=körülírt járványok. 6 trichophytia=főként szőrszálakhoz kötött gombás betegségfajta.

ZIRZEN JANKA, A MAGYAR TANÍTÓNŐKÉPZÉS ÚTTÖRŐJE

Lassanként már-már a jászberényiek is elfeledték. A két világháború közötti „császár nélküli Habsburg-restauráció” s a fasizmus szántsándékkal tépdeste ki a köztudatból a múlt század demokratikus, népi-nemzeti örökségét. Elválasztották „népünket és értelmiségünket nemzeti kultúránk gazdag örökségétől” — s e hagyományoknak legfeljebb csak a könyvtárak s a múzeumok lettek menedékei. Hányan tudják, még a szűkebb haza, a szülőváros falai között is, kinek a nevét őrzi Jászberényben a Zirzen Janka útca?

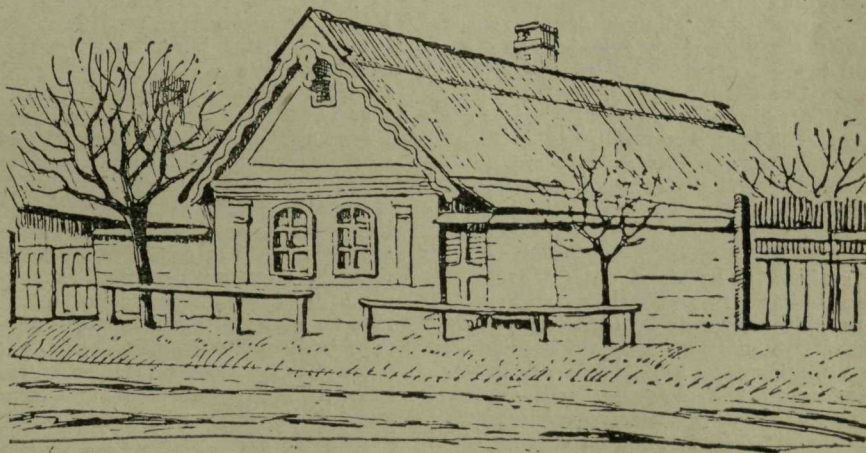
De népünk nemcsak sorsát, élete menetének gondját, hanem a múlt alkotásait, a műemlékeket, a könyvtárakat s a múzeumokat is birtokába vette, s a holt emlékekből elevenen ható hagyományok lettek. A jászberényi Állami Tanítónőképző néhány hét óta immár Zirzen Janka nevét viseli, s az első magyar nyelvű, világi s a férfiak képzésével első ízben egyenértékű végzettséget biztosító tanítónőképző igazgatónőjének élete, munkássága felnövő tanítónőjelölteink útján áll ma már útjelző tábla, követendő példaként. A jászberényi kisiparos szülők gyermekének pedagógiai életműve egész neveléstörténetünknek vált haladó, buzdító s megbecsülendő hagyományává.

1824. május 18-án született. Atyját korán elveszíti (szénahordáskor érte balcsét; leesett a megrakott szekérről), — néhány év múlva pedig édesanyját —

a kis város nagy tudású s a nép asszonyainak életét, szenvedéseit oly jól ismerő bábaasszonyt kíséri utolsó útjára a berényi temetőbe. Még alig tizenhét esztendő, amikor teljesen árván marad. Az 1830-as évek legvégén nemcsak nemesi birtok, de még valamiféle armanalis nemességnek szerény privilégiumai sem állottak mögötte.

Milyen „tökével” rendelkezik hát mégis e magános leányka a reformkor nagy vállalkozásainak éveiben, a magyar kapitalizmus kialakuló szakaszában? Szegény családi hagyatéka egy kevéske föld, és egy végével s két kicsiny ablakával az utcára néző családi ház a Szép utcában. Ezenkívül tanulmányait, a kor fogalmai szerint, befejezte. Hét éves korától Pesten s Egerben tanult, anyja halála után tér csak haza. Ekkorra már több nyelven beszél, ír és olvas. Jól ismeri Rousseau és Jean Paul neveléstani munkáit, áttanulmányozta Széchenyi műveit, s Fáy András nőnevelésügyi röpiratait. (A korabeli, műveltnek számító nemesi lányok kalandregényeket s legfeljebb almanachversikéket olvastak az időben.) S a tizenhét esztendő leányka elhatározza: minden anyagi és szellemi energiáját a nemzeti nőnevelés ügyének áldozza.

Szülővárosába 1840-ben tér haza, s a széputcai kis házacskában leánynevelő intézetet nyit a magyar vidék kellős közepén. Talán nem is különös és véletlen, hanem egyenest törvényszerű, hogy

éppen az a jellegzetes jász város, ahol hazánkban még századunkban is éltek az örökösödési jogszokásokban rideg, törzsi hagyományok, melyek nem egy esetben kizárták a vagyonjogból a nőket, a múlt században két leányával ajándékozta meg éppen születő nemzétének kultúráját. Déryné, a kis város első patikusának vöröshajú leánykája diadalra vitte a színpadon a magyar nyelv ügyét, s néhány évfized múltával ugyancsak e jász város bábaasszonyának árván hagyott leánykája felnövekedvén vállalkozik előbb a nemzeti nevelés, majd pedig a „drága anyanyelven“ folyó tanítónőképzés háládatlanul nehéz útját járni, s ezen az úton utat törni.

Első magánvállalkozása nem sok sikerrel járt. 1844-ben súlyos anyagi gondokkal küzdve zárja be az iskolája kapuit, s Egerbe megy házi nevelőnek. De itt éri pedagógus munkájának első elismerése is. Szülővárosából egyszerű emberek, iparosok és más feltörekvő polgárebek, kézművesek keresik fel, s visszahívják. Vállalják, hogy minden anyagi segítséget megadnak a városban létesítendő leányiskolának. (Az első vállalkozás ugyanis csaknem minden családi vagyunkát felemészttet.)

Nagy idők érlelődnek már ekkoriban. Küzdelem folyik szerte az országban a törvény előtti egyenlőségért. Legelőpörök mindenfelé. Vasútvonalat húznak Pesttől Szolnokig, s Jászberényben a Zirzen-intézetben igazi honleányok nevelődnek. Megnyílt itt is egy kicsiny kapu a nép leányai előtt a tudomány felé.

E jászberényi évekre esik Zirzen Janka magánéletének is egyik jelentős élménye: a társadalom korlátaiba ütköző szerelme. A vagonos Elefánti-család Erneszt nevű orvos-fiának nem engedték meg a szülők, hogy feleségül vegye a hon egyik legműveltebb leányát, a 23 esztendő, magas termetű, meleg barnaszemű nőpedagógust. Mert, hiába, ha az országgyűlés konstataálta is a törvény előtti egyenlőséget, a vagyoni különbségek ennél is áthidalhatatlanabak.

A szabadságharc és a polgári forradalom bukása Zirzen Janka jászberényi nevelőintézetének fejlődését is megrekeszti. 1849. után Zirzen nem hajlandó megnyitni iskolája kapuit, mivel „működése terén nem egyeztethette össze meggyőződéseivel a nemzetre erőszakolt új szellemet”. Visszavonul minden nyilvános

pedagógiai szerepléstől, s Aradra megy a Steinitzer-családhoz nevelőnek. Tizenhat esztendőt töltött el itt e sajátos polgári radikális szelleműségű, arvállalkozó családja körében. Ő maga vallja később e családról: „egyéniségem, gondolkodásom fejlődését, megszilárdulását... nekik köszönhetem.” Közvetve a Steinitzer-család révén ismerkedik meg Eötvös Józseffel is a proviziórium éveiben. S később, amikor Eötvös a kiegyezés után újra miniszter lesz, 1869-ben, az 1868-as közoktatásügyi törvény beiktatása után (mely törvény a magyar nyelvű, állami tanítónőképzők felállításáról is rendelkezik) Zirzen Jankát kinevezik a budai, első nyilvános, állami magyar nyelvű tanítónőképző igazgatójává. A napi sajtó s a térsasági körök tartózkodva fogadják az ismeretlen, vidéki nevelő állami kinevezését. Zirzen azonban szembeszáll az előítéletekkel, s kiváló nevelői és szervező készségével hat esztendő alatt híressé teszi a csalóányutcai tanítónőképzőt. Az ő nevéhez fűződik ezenkívül az 1875-ben alapított, tanítónőképzésünk történetében a múlt században messze kiemelkedő VI. kerületi (sugárúti) képző s az Erzsébet leánynevelő intézet állami alapításának kezdeményezése is. Javaslatára indul meg Magyarországon a polgári iskolai tanárnőképzés, s évtizedeken át igazgatója a sugárúti tanítónőképzőnek, polgári iskolai tanárnőképzőnek s leánynevelő iskolának. Ez a több iskolatípust magábfoglaló tanintézmény a pedagógusképzésnek valóságos fellegvára lesz a maga sajátos, talán Eötvösnek ez időben már erősen ellentmondásos, filantróp jellegű liberalizmusán is túlmutató demokratizmusával. Mérsékelt, de határozott ellenpólus a felső tízezrek nevelési igényeit szolgáló Veres Pálné-, Beniczky Hermin-féle leánynevelő intézettel szemben. A közös értesítő adatai bizonyítják, hogy a Zirzen vezetésé alatt álló képzőkben és internátusokban a növendékeknek sokszor felénél is többje tanult tandíjmentesen, s élvezett térítés nélküli ellátást, elhelyezkedést. Különösen a szegénysorsú és árva, magárahagyótt gyermekeket támogatta, segítette minden erejével. Kétségtelen, hogy a hazai kapitalizmus egyre vadabb s egyre embertelenebb világában e filantrópizmus, a nép sorából felkerülő szegénysorsú leánykák támogatása, segítése volt munkájának, progresszivitásának egyik fő erőssége, de ugyanakkor társadalomszemléletének korlátja is. Hiszen a filantrópizmusnak ez a formája éppenséggel a közoktatás kérdéseinek szélesebb alapú,

a társadalmi harcok formájában való felvetését, tisztázását gátolja, vagy akadályozza meg. S jöllehet ez a magatartás és világszemlélet rokon Eötvös liberáliszmusával, Zirzen Janka életpályáján még sincs olyan törés, mint Eötvös életében tapasztalható. Későbbi mellőztetése és önként vállalt visszahúzódása Arany önérzetes, de végtelenül finom és csendes reflexióihoz hasonlatos. Amikor például az ún. tanári rangsoroláskor, 1893-ban nem méltatták Zirzen Jankát különösebb figyelemre, s nem sorolták be a legrégebben szolgálatot teljesítő igazgatók közé, s a jóval később kinevezettekkel jutott egy fokozatba, sőt a férfiképzők igazgatóival szemben hátrózott hátrányba került, ismerősei fel-lebbzésre buzdították. Ő azonban viszszautasít minden ilyen tanácsot. Többnek érzi magát, minthogy ilyen korrigálási kérelmekkel járuljon a miniszteriális nagyságokhoz.

A királynéről elnevezett Erzsébet leánynevelő intézetet és tanítónőképzőt mindenki, mintegy dacolva az államilag „ajándékozott” elnevezéssel, Zirzen-intézetnek nevezett. A kultusz-kormányzat pedig Eötvös és méginkább Trefort halála után egyre szembetűnőbben igyekezett népszerűségét és tekintélyét elszigetelni. A nyolcvanas évek végétől kezdődően már nem kéri ki Zirzen Janka véleményét egy-egy tanügyi igazgatási, tantervi, vagy — mint Eötvös idejében még nem egyszer szokásos volt — a tanítónőképzés ügyét érintő személyi kérdésekben. Sőt a sugárúti iskolában a tanítónőképzést utóbb már le is állítják, s csak a polgári iskolai tanárnőképzés és a vele kapcsolatos gyakorló iskolai munkák folynak itt tovább. Éppen a néppel legszorosabb kapcsolatot jelentő pedagógusképzés területét vették ki kezéből.

Talán sokszor észrevétlenül, némán, de szakadatlanul folyt már ekkor a harc a kormányzat és a Zirzen-intézet között. Az igazgatónő a végző növendékeket az egyik esztendőben így búcsúztatja: „El sem tudják képzelni, mennyit kell a nép asszonyainak dolgozni és szenvedni... s ha kikerülnek az életbe, tanuljanak és dolgozzanak tovább s maradjanak nevelők s ne csapjanak fel firkáló hölgyeknek. Az iskolájukra nézve, ahová kerülnek, nem az a fontos, hogy mit irtálnak, hanem hogy mit dolgoznak annak érdekében.”

S hogy, valóban néptanítónők nevelődtek a Zirzen-intézetben, bizonyítja az is, hogy a növendékek minden hívás, csábítás ellenére is állami szolgálatba lépve kívánják munkálkodásukat megkez-

deni, s nem vállalkozik egy sem, a miniszter felhívása nyomán, házi nevelőnek menni a társadalom felsőbb köreibe.

A Zirzen vezetése alatt álló tanintézmények elévülhetetlen érdeme, hogy míg országos viszonylatban jellemző folyamatként megyen végbe az, hogy a 68-as közköztatási törvény paragrafusai javarészből írott málasztok maradnak, addig a Zirzen-intézetben a szociális összetétel s a nevelés szelleme és célja terén, sokszor az igazgatónő egyéni akciói révén, de messze túllépnek a 68-as törvények lehetőségein, s az állami tervek szellemén.

Arany János sokra becsülte Zirzen Janka nevelői munkásságát. Családi és rokoni köréből, éppen az ő tanácsai nyomán, több leány a Zirzen-intézetben végezte tanulmányait, s maga a költő is kedves, meglehangú dedikálással küldi el egyik akkoriban megjelenő verseskötetét Zirzen Jankának. (Pedig vajmi kevés embernek dedikált kötetet Arany János, s egy „örökös császár és király” sem volt elegendő ahhoz, hogy tisztelettel írjon róla!)

A nagy magyar pedagógust nyugalomba vonulása után mintegy ezeröttszáz volt növendéke kereste fel levelekkel, üdvözlőlappal, híradással. Valamennyien beszámolnak életükről, munkájukról. És Zirzen Janka érezhette a legigazibb társadalmi elismerést, amelyet csak az igazi pedagógusok érezhetnek, s amely minden államilag ajándékozott elismerésnél, kitüntetésnél is többet ér s igazibb. Munkája, évtizedek oktatói és nevelői munkássága tanítványainak jellemében, lelkületében s munkájában tovább él, tovább hat, s a nemzet számára nemzedékek hosszú sorában megsokszorozódik.

Kiváló nevelői egyéniségére csaknem minden ismerőse és tanítványa egyhangzóan emlékezik. „Rendkívüli egyéniség volt, szuggesztív erő sugárzott belőle egész környezetére. Tanítványaiiban és kartársaiban a buzgósága égett... Gondolkodásának fegyelmezettsége és kristálytisza logikája volt egyik fő erőssége. Csak olyan föladatot vállalt, aminek megfelelhett. Ezért érhetett mindig cél” — olvashatjuk róla.

Tantestületében igazi közszellemet, a fegyelmezettségre s az egymás munkájának megbecsülésére alapuló egyseget tudott teremteni. (Igaz, Eötvös idejében még volt rá alkalm, hogy maga válogassa ki munkatársait!) Az

iskolát minden nap végigjárta, s a legkisebb rendetlenségen is megakadt a szeme. Semmit sem hagyott szó nélkül, ha hibát talált. Nem volt közlékeny és bizalmaskodó senkihez sem, gyűlölte a fennhíjázást, a felesleges szóbeszédet, az önön-adminisztrálást. Tudatosan követelt, az emberekkel — a növendékekkel és nevelőkkel szemben egyaránt, — tervszerűen állította fel serkentő követeléseit. Mindenkit becsült, megmásíthatatlanul becsült jelleméért és munkájáért. Szigorúsága a növendékekkel szemben is nagy serkentő erőnek bizonyult, de a szigorúság mélyén szerette a növendékeit „jóságos, meleg szeretettel s ebből fakadt végtelen türelme is“ egyszerűsersmind. ,

Szavai a legmélyebben pislákoló lelkiismeretet is felszították. Az egyik tanulószobában például az egyik napon, minden régebbi figyelmeztetés, érvelés után is, széjjelhajigálták a növendékek a szemetet, a hulladék füzetlapokat. Zirzen Janka benyit a szobába, látja a rendetlenséget, de nem szól egy szót sem. Csak megcsóválja a fejét s lehajol. Kezdi összeszedni a papírhulladékot. Egyszerre többen is ugranak most már segíteni.

— Csak hagyják, fiaim, — mondja — ha így haladunk, úgyis nemskára okleveles papírszedőnő válik belőlem itt maguk mellett... — s már megyen is tovább a másik terembe.

De még azon nap este, vacsora után mosolyogva, szeretettel beszélget el a megszégyenítettekkel.

Nevelői munkájában a tudatosság és a tervszerűség csaknem észrevétlenül, de minden cselekedetét áthatóan volt jelen. Minden tettét, rendelkezését sajátos életbölcesség irányította. Növendékeinek jellemét, otthoni életkörülményeit teljes alaposággal ismerte. Ha messzi vidékről érkeztek szülők vagy rokonok, s nem éppen a hivatalos vagy a társasági körökben szokásos időben kívántak véle szót váltani, mindenkor készséggel állt rendelkezésükre. „Modorában semmi erőltettség, üres formáság. Mindig a szíve szerint bánt az emberekkel.“ Volt rá eset, hogy a késő esti órákban zavarták távoli vidékről érkező vagy éppen útnak induló szülők, s a

végkimerültségig fáradtnak kellett már lennie, ha nem ragadott meg egy-egy ilyen alkalmat is, hogy megismerkedjék a gyerekek szüleivel, rokonaival. Mindezt a nevelői munka szerves részének tartotta.

Tudatosan, tettei mélyén rejlő bizonyossággal, optimizmussal kutatta a növendékei lelkében a jó tulajdonságokat, de „ritkán dícsért és soha, soha senkinek sem hízelgett.“ Növendékeiben is igyekezett az őszinteség és becsületesség érzését kifejleszteni. Úgy érezte, ebből az egész nemzetnek lesz haszna; a leendő pedagógusoknak s a leendő családanak egyaránt kiválóan csiszolt jellemekkel kell a növendékeket nevelniük. Egyszer az egyik kisleány a folyosón, melyek festését éppen azon a héten fejezték be, elejtette a tintásüveget s a még festékszagú falon nagy-nagy lila folt éktelenkedett. Ebéd után járta már az idő, csaknem mindenki az udvaron, senki sem látta a történeteket.

S a leány, bár torkában dobogott a szíve, összeszedte a földrehullott könyveket, s félénkségét legyőzve első útjával az igazgatónőhöz, Janka nénihez ment, s jelentette a kárt, melyet ügyetlenségével okozott.

Mert bizony a Zirzen-intézetben Zirzen Janka keze nyomán olyan sajátos jellemnevelés folyt, hogy a növendékek lelkületében valami sajátos kölcsönhatásban együtt és egyszerre fejlődött az önbizalom, az öntudat, valamint a szorgalom és szerénység. Mint ahogyan másként nem is lehetséges.

Zirzen Janka élete, pedagógiai életműve példa lehet minden nevelő számára. A nép soraiból nagy útra vállalkozó, s egész életében a népoktatás és a tanítónőképzés útját járó pedagógus életének, nevelői munkásságának példáját hagyta reánk, utódokra. Ma már az országban két tanítónőképző (a budapesti II. kerületi s a jászberényi) hirdeti nevével emlékezetét. Egy nagy magyar pedagógusnak emlékezetét, aki egész életében mindvégig, igaz ember volt; igazi pedagógus.

Császtvai István

Az őszirózsás forradalom és a Nemzeti Tanács működése

A cikk részlet a szerzőnek a Lenin Intézetben készített tanulmányából. További fejezeteit következő számainkban közöljük. (Szerk.)

Megyénk munkásmozgalmának, miként az egész munkásmozgalomnak erőteljes lökést adott az I. világháború.

Ez a háború súlyos helyzetbe sodorta az országot. Magyarország az Osztrák-Magyar Monarchia katonai és élelmiszerszállítója lett. A háború, mellyel az uralkodó osztály a súlyosbodó szociális, társadalmi problémák elől kívánt menekülni, tovább élte a társadalmi ellentéteket és szinte katasztrófális helyzetet teremtett.

A haditermelés, a hadiszállítások felőrölték, kimerítették az ország gazdasági készleteit. A lakosság ellátása pedig egyre rosszabbodott.

A megyei lapok: a „Szolnoki Függetlenség” és a „Haladás” írják, hogy „... a közlemezés a lakosság legszerényebb igényeit sem tudja kielégíteni.” Például a Jászberény ellátására szükséges 70 vagon gabonából 20—25 vagon, tehát a szükségletnek csak alig egyharmadát tudták biztosítani. „Zsírfelet irmagul sem lehet kapni” — írja az egyik lap. A „Karcagi Napló” ilyen gúnyversikét közöl:

„A zsírt, hol nemzet éhezik,
álmok veszik körül,
a milliók szemében könny,
s a drágító örül”.

A piacok üresek, a boltokban nincs áru, nincs tüzelő sem. Az áruelosztás ellenőrzésére Áruelosztó Központot hoznak létre, ám az egyik lap felháborodottan jegyzi meg, hogy amikor végre cipőt utaltak ki Szolnok városnak, azt a tisztviselők színe-java egymás közt osztotta el. Az árdrágítás és spekuláció tetőfokára hág.

Az üzemek élére katonai parancsnokokat állítottak. A parasztokat súlyosan érintette a rekvirálás. Rendkívül nehéz a hadiözvegyek helyzete, akiket „nyugdíjuk” alig ment meg az éhhaláltól.

Mindezek tetejében a háború szokásos vevjárója, a járvány — spanyol járvány — is sújtja az elgyötört lakosságot. A megye közegészségügye rendkívül elmaradt. Pl. a 24 ezer lakosú Karcagon a legnagyobb járvány idején is csak három orvos volt, s a kórházban minden berendezés nélkül sínylődtek a betegek.

Egyik oldalon a sok nélkülözés, gyötrődés, másik oldalon a hatalmas hadivagyonok felhalmozódása tovább élte a társadalmi ellentéteket.

A súlyos életkörülmények, a kormány és a rendőrség akciói fokozták az elkeseredést és a háború-ellenes hangulatot. A tömegek kiutat kerestek ebből a helyzetből.

A Szociáldemokrata Párt azonban, amelynek a tömegek érdekeit kellett volna képviselnie, támogatta az uralkodó osztály háborúját s hazug módon, a „haza védelme” jelszóval igyekezett leszerelni a háború-ellenes hangokat.

A Bolsevik Párt volt az egyetlen párt, amely helyes kivezető utat mutatott a proletáriátus és a dolgozó tömegek számára. Győzelemre vitte a proletáriátus forradalmát és létrehozta a világ első proletár államát.

Az Októberi Szocialista Forradalom óriási lendületet adott a békevágy erősödésének.

Randik János, a türkevei munkáskör elnöke a világbékét élteti. A munkások „békét, jogot, kenyeret!” — követelnek, írja a Szolnoki Függetlenség.

A néptömegek körében egyre inkább fokozódik a forradalmi mozgalom. 1918. októberében egész sor község, járási székhely és város kéri a csendőrség létszámának felemelését (Kunhegyes, Túrkeve, Tiszai közép- és Jászági alsó járás, stb.)

Az országban egyre válságosabb lesz a helyzet. A válság elmélyülését fokozza az Osztrák-Magyar Monarchia katonai összeomlása. Nagy méreteket öltenek a nemzeti-

ségi mozgalmak. A nemzetiségek létrehozzák saját nemzeti tanácsaikat. 1918. október 25-én megalakul a Magyar Nemzeti Tanács is.

Október 25-én a szociáldemokraták nagy megmozdulást rendeznek Szolnokon. Ezzel az a céljuk, hogy bár csak ideiglenesen, de némileg levezessék a forradalmi hangulatot. Nagygyűlést tartanak, melynek előadója Pálffy János, a Szociáldemokrata Párt vezető titkára.

A forradalmi hullám azonban egyre magasabbra csap. Október 30-án nagy tüntetések vannak, s október 31-én Budapesten forradalmi események játszódnak le. A polgári demokratikus forradalom ellenállás nélkül győz. A győztes forradalmat szerte a megyében — Szolnokon, Karcagon, Túrkevéen, Jászberényben stb. — nagy népgyűlések köszöntik.

* * *

A Magyar Nemzeti Tanács, amelynek tudta, akarata nélkül, sőt egyenesen akarata ellenére ment végbe a forradalom, teljesen tehetetlenül állt az eseményekkel szemben. Nem tudott és nem is akart a forradalom élére állni. Ellenkezőleg: azon volt, hogy gátat vessen a forradalom további fejlődésének.

A Nemzeti Tanács helyi bizottságai nem alakultak meg a MNT-vel egyidőben, hanem csak néhány nappal a forradalom után. A szociáldemokraták pedig a forradalom továbbfejlődésétől való félelmükben még tanácstalanul álltak. A tömegek viszont az október 30—31-i eseményekkel nem tekintették befejezettnek a forradalmat. Tovább akartak menni,

Szolnok megyében is a forradalom kivívása és a MNT helyi bizottságainak megalakulása közti rövid idő, nem egészen egy hét alatt erőteljesen folytatódott a tömegek balratolódása. Nőtt az elégedetlenség, hiszen hiába győzött a forradalom, a megyében még minden maradt a régiben.

November 2-án a város dolgozói felvonultak a városháza elé, ahol a városi képviselőtestület ülésezett, és követelték a polgármester, dr. Harsányi Gyula lemondását. A polgármester, a tömegektől való félelmében megszökött az ülésről. A képviselőtestület tagjai pedig attól félve, hogy a tömeg esetleg fegyvert használ (a tüntetők-nél nem volt fegyver) egytől-egyig a földön fekvé várták a tüntetés végét.

Túrkevéen gyűlésen támadják meg és távolítják el dr. Gazdag Lajos rendőrkapitányt, aki a munkásmozgalom számos harcosát kínoztatta. „Amikor a rendőrkapitányt eltávolítjuk, teljesen törvényesen járunk el. Azt, aki minden viselkedésével a régi rendet szolgálja, nem tudjuk a új rendhez alkalmazkodónak tekinteni, nem tudjuk, mikor bontja fel a rendet. A munkásság veszi kezébe a rend fenntartását, a húzás-halogatás ideje lejárt” — mondotta ekkor Madarász István.

Ugyanakkor az alispán is jelenti a belügyminiszternek, hogy a legtöbb városban és községben nagy a mozgolódás és fegyveres karhatalmat kér ezek elfojtására, mert egyébként tehetetlenek.

A MNT helyi bizottságai megyeszerte november első hetében jönnek létre. Így Jászberényben november 2-án, Szolnokon november 3-án, Karcagon november 10-én nagyszabású gyűléseken mondják ki az NT létrejöttét és ismertetik proklamációjukat, amely alapján megegyezik a MNT programjával. Mindenütt örömmel fogadják a NT megalakulását. Ekkor még bíznak benne.

A NT összetétele, osztálytartalma Szolnok megyében is hasonló a MNT összetételéhez. A 48-as, radikális és szociáldemokrata párt képviselői alkotják. Azonban annak ellenére, hogy a 48-as párt elég erős volt a megyében, a NT-ben inkább a radikális polgárság, illetve szociáldemokratáké volt a vezető szerep. S azokon a helyeken, ahol a 48-as párt felbomlott és csak a NT megalakulása után próbálkoztak újjászervezéssel, mint pl. Jászberényben, ott ez a fellépés a szociáldemokraták féltékeny és gúnyos-dühös támadásával találkozott. Jászberényben ugyanis az SZDP — vezető szerepét féltve — szemére vetette a 48-asoknak, hogy most próbálnak meg a hatalom közelébe férkőzni, míg a viharos napokban elbújtak. Tudtukra adták, hogy ők nagy tisztelői Károlyinak s hajlandók együttműködni velük, de azon a címen, hogy pártjuk vezére a kormány feje, a városban a vezetést nem hajlandók átadni.

A legjelentősebb funkciók a szociáldemokraták kezében voltak. A NT-k tagjai között voltak értelmiségiek, ügyvédek, tanárok, az utóbbiak szép számmal, de voltak földbirtokosok is. Nagyszámban vettek részt kisiparosok. Munkás és kisiparász tagja igen kevés volt.

A Nemzeti Tanácsok létrejöttükkor kimondják, hogy kezükbe vették a helyi

közigazgatást, és a különféle szervezetek, társadalmi csoportok, rétegek egymásután csatlakoznak. Jellemző, hogy a régi közigazgatási rendszer tisztviselői és a katonaság tisztikara nem követte József főherceg példáját, aki az elsők között esküdött fel a MNT-re, — az utolsók között mondták ki a csatlakozást.

Szolnokon november 6-án összehívják az utolsó megyei közgyűlést, amelyen rendkívül gyér a tagok megjelenése. Ezen dr. Kuszka főispán lemond. A megye élére főispáni hatáskörrel felruházott kormánybiztos, a jobboldali szocialista Darvas Ferenc, a NT elnöke kerül. Lényeges változás azonban nem történik a tisztviselői karban. A megyei apparátus november 7-én mondja ki a NT-hez való csatlakozást. Ugyanekkor válaszolnak a gróf Batthyány Tivadar, a Károlyi-kormány belügyminisztere által hivatalba lépésekor kiadott körlevélre. A válaszban a megye reakciós, régi, de helyükön maradt tisztviselői a következőképpen írnak az október 31-i forradalomról: „Mély megilletődéssel, a jövőbe vetett legmesszebbmenő reménnyel, szívünk legteljesebb örömrésztével vettük ezt a teljesen új világot jelentő esemény bekövetkezését.“ Elképzelhető a néptől idegen, a forradalomtól reszkető tisztviselői kar „legteljesebb örömrésztét“!

Az azonban tény, hogy a Károlyi-kormányban széles tömegek bíztak. A felsőbb- és középrétegek azért, mert vagyoni helyzetük, biztonságuk megvédését, régi pozíciójuk megőrzését várták tőle, a forradalmat spontán kirobbantó tömegek pedig azért, mert határozottan sokat ígérő programjával sikerült maga mellé állítania őket. Azonban egyre inkább meg kellett győződnie arról, hogy a NT-ok nem képesek és nem is akarják problémájukat megoldani. A dolgozók azonban reménykedtek abban, hogy az államforma megváltozása alapvető változásokat hoz a lakosság gazdasági helyzetében s ezért követelték — egyre erőteljesebben — a köztársaság kikiáltását, amely november 16-án meg is történt.

Az új államformának a kikiáltása már korábban is felvetődött, azonban Károlyi ígéretet tett arra a királynak, hogy ezt elodázzák. Ebben támogatták a szociáldemokraták is. A tömegek azonban követelik a köztársaság kikiáltását. A megyében pl. Jászkiséren november 14-én állást foglaltak a köztársasági államforma mellett, s azt távíratban közölték a MNT-vel.

A köztársaság kikiáltása szinte örömnünetet jelentett a megye népe számára. Mindenfelé népgyűlést tartottak, s az itt elhangzott beszédek kifejezésre juttatták: bíznak abban, hogy ez fordulatot fog hozni. A túrkevei gyűlésen azt hangoztatták, hogy „új világ kezdődik“.

A köztársaság kikiáltása azonban nem hozta meg a várt hangulatot.

A megye közellátási helyzete súlyosbodik. A háború eleje óta fennálló élelmezési problémák tovább nőnek. Nem tudnak sem kenyeret adni, sem más elemi élelmicikket biztosítani a lakosságnak. Folytatódik a feketézés, lánckereskedelem. A NT-ok ahelyett, hogy határozott intézkedést hoznának, nagyhangú felszólításokat adnak ki.

Felszólítják a gazdákat gabonafeleslegük azonnali, legalább is 48 órán belüli beadására. De mit ér a legszigorúbb felszólítás, ha a kisparasztoknak, akiknek utolsóját is elrekvírták, vagy felélte a családja, nincs már gabonája, vagy csak annyi van, amennyi éppen fedezi a család szükségletét, viszont a megye birtokosságának jelentős része kulák, elrejtette a gabonát és nagy részük üzérkedett vele. Ahhoz viszont nem volt mersze a burzsoá kormánynak és közigazgatási szerveinek, hogy a falusi burzsoázia tulajdonához nyúljon ő, aki a tulajdon védelmezője. Így aztán hiába való erőlködés volt, hogy bírják rá a kupeckedő, üzérkedő kulákokat, gabonakereskedőket, bérlőket, földbirtokosokat, hogy jószántukból mondjanak le a gabonaüzérkedéssel járó busás haszonról.

Országszerte Szolnok megyében is fokozódtak, főként falun a papokat, jegyzőket, földesurakat elkergető mozgalmak. A jársági felső járás a kormánybiztoshoz küldött jelentésében közli, hogy Jászfákóhalmán a parasztlakosok kifosztották a gőzmalomtulajdonos és főjegyző házát, összetörték az esperes lakását és bevették a középületek ablakait.

Nagy volt az izgatottság Jászfényszarun is, ahol hasonló események játszódtak le és a boltokat is kifosztották.

A burzsoá kormány pedig a magántulajdon és vagyonbiztonság védelmének jelszavával a legszemérmetlenebb, legerőszakosabb eszközökhöz folyamodik e mozgalmak leverésére. A NT-ok híven teljesítik a burzsoá kormány útmutatásait: fegyveres osztagokat, vagy fegyveres nemzetőrséget küldenek ki e mozgalmak leszerelésére. Ezek sokszor vad terrorral járnak el, de előfordulnak sorozatosan olyan esetek is, hogy

a NT által szervezett nemzetőrség megszünteti ugyan a fosztogatást, de csak azért, hogy mint pl. Jászjákóhalmán is történt a már korábban is említett esetről, hogy maguk folytassák azt. Itt ugyanis azt, amit a tömeg otthagyt, a nemzetőrség „örzés” ürügyével megsemmisítette. Másutt pedig, pl. Jászfényszaru, a katonákból álló nemzetőrség maga járt élen a fosztogatásban. S mint a jelentésből kitűnik, a NT és előjáróság a katonák terrorja miatt teljesen tehetetlen. Kunmadaras NT-a pedig egyenesen a belügyminiszterhez fordul azzal, hogy a szolnoki NT kiküldöttei veszélyeztetik a község rendjét és kéri azok visszahívását. A belügyminiszter kénytelen utasítani a kormánybiztost a „küldöttek” haladéktalan visszahívására.

Az előjáróságok egymásután küldik a jelentéseket arról, hogy a nemzetőrség megbízhatatlan és kéri ezen intézmény teljes megszüntetését, sőt egyes helyeken, így Jászfényszaru is, a nemzetőrség vezetőjének felelősségrevonását, esetleg letartóztatását.

Jóllehet a tömegek éppen ezekben az esetekben nem a legalkalmasabb eszközökkel és módon, de mégis forradalmi felháborodásuknak, elkeseredésüknek és gyűlöletüknek adtak kifejezést, — s a magát a „nép kormányának” nevező Károlyi-kormányának a kiéhezett, elgyötört tömegek elleni terrorisztikus fellépése nem hogy nem indokolt, hanem egyenesen leleplezi saját népellenes mivoltát.

Károlyiék és a szociáldemokraták a későbbiek során a kommunistákat vádolják a fosztogatások miatt azzal, hogy a proletárdiktatúra = általános fosztogatás. A Vörös Újság ezt a támadást visszaverve így válaszol: A fosztogatások valóban nagyon gyakoriak voltak. Ezek azonban minden forradalom elkerülhetetlen kísérő jelenségei. A tömegeknek a magántulajdon elleni támadásai. „Annak a szervezeten a tömegnek a forradalmi mozgolódása a fosztogatás, amely a mindenkor forradalmi osztállyal csak lazán függ össze, ezért a magántulajdon ellen nem egyetemlegesen, társadalmilag, hanem egyénileg küzd.” (Vörös Újság, 1919. január 8.)

A helyükön maradt szolgabírók, jegyzők a csendőrörsök visszaállítását kérik, mégpedig felemelt létszámmal. A belügyminiszter pedig már november 3-án körlevelet ad ki, amelyben kifejti, hogy „a haza boldogulásának ügyét szolgálja a csendőrség is, amelynek értékes szolgálatai iránt az ország és hatósága megértő elismeréssel viseltetnek.” S felhív a csendőrség munkájának támogatására.

Gyűlölt ellenségüket, kínzóikat állítja újra a paraszttal szembe az a kormány, melyet a dolgozók harca juttatott hatalomra, s melytől problémáinak megoldását várta a nép.

Kemény Csabáné Kalocsai Róza

SZOLNOK MEGYE RÉGI PECSÉTEIRŐL

I.

A pecsétek igen értékes forrásanyagot jelentenek a társadalom- és történet-tudomány számára, és elsősorban a feudalizmus korának megismerésénél fontosak. Ilyenformán a helytörténeti kutatók sem mellőzhetik vizsgálatukat. A szolnoki állami levéltár gazdag anyagának felhasználásával az alábbiakban áttekintést nyújtunk Szolnok megye pecséteiről. Célunk kettős: egyrészt rá akarjuk irányítani a figyelmet erre a forrásanyagra, másrészt segítséget kívánunk adni azoknak, akik megyénk vagy annak egy része történetével foglalkoznak.

A pecsétnek első pillanatra szembetűnő jellegzetessége *anyaga és alakja*. Míg ma a gumibélyegzővel a megpecsételendő tárgyra felvitt egészen csekély festék képezi a pecsét anyagát, addig a középkorban egy-egy pecséthez néha fél kg viaszt is felhasználtak. Átmérőjük a 10–14 cm-t is elérte, de egészen kis pecsétek is voltak, amelyeket pecsétnyomó gyűrűvel készítettek. Gyakran használtak viaszon kívül különböző fémeket, pl. aranyat, ezüstöt, ólmot, stb. Ezeket a fémpecséteteket bullának nevezték. Pl. a II. Endre király által 1222-ben a királyi serviensek részére kiadott oklevelet a rajta lévő aranypecsétről nevezték el aranybullának. A pecsétet sokszor bőr-, pergamen-, selyem-, esetleg kenderfonallal vagy szalaggal függesztették hozzá az oklevélhez. Alakja lehetett lapos, henger vagy félgömb.

A pecsét másik szembetűnő érdekessége a rajta látható *ábrázolás*, amely általában két részből áll: a pecsétképből és az írásból, amelyek azonban külön-külön is előfordulhatnak. A pecsétkép lehet portré vagy valamilyen jelvény, címer, de lehet város vagy épület képe, esetleg valamilyen jelenet. Ezek a képek igen sokszor szinte művészi kivitelben készültek.

A *pecséthasználát* gyökerei az emberi kultúra bölcsőjéig nyúlnak vissza. Először a személyiség és egyéni méltóság szimbólumaként, iratok és egyéb tárgyak záróeszközeként alkalmazták. A görögök már az írás hitelesítésére használták. Általános alkalmazása azonban csak a középkorban terjedt el. A középkorban az egyszerű ember nem adott hitelt az írásoknak, mert nem ismerte. A pecsétnek hitt, mert az küldőjének képét, illetőleg címerét ábrázolta. Hivatalos ügyben, pl. bírói eljárásnál, hivatalos személynek ismerték el azt, aki urának, küldőjének pecsétjét felmutatta. Ez a szokás a jászkunoknál különösen, de az ország más területén is ismert volt. („Billogosok.”)¹

A pecsétnek írást hitelesítő használata mindmáig megmaradt. A középkori pecsét és a mai között azonban óriási különbség van. A pecsét ugyanis híven őrzi mindig a kor és a pecséthasználó jellegzetességeit. Ezért vannak a pecsétnek archeológiai, művészeti, ikonográfiai, heraldikai, társadalom- és kultúrtörténeti stb. vonatkozásai.

E vonatkozások közül csak néhányat ragadunk ki. Értékes forrásanyag a pecsét az *ikonográfia* számára. Királyaink képmásukat vagy címerüket metsztették pecsétnyomójukra, úgyhogy több régi magyar király képmását ilyen módon ismerjük.² A címeres pecsétek a *heraldika* számára szolgáltatnak adatokat. Mivel a pecsétnyomókat művészetben jártas emberek metsztették, egy-egy kor művészi stílusának megismeréséhez a *művészettörténet* számára is gazdag anyagot nyújtanak. Annál is inkább, mert nagyon sok pecsét templomot, várrészletet, vagy szentek képeit, lovas és egyéb alakokat ábrázol korabeli stílusban. A *nyelvészet* is meríthet a pecsétek felirataiból. Jónéhány magyar nyelvű pecsétet ismerünk már a mohácsi vész előtti időkből. Ezek feliratán főleg a diftongusok (kettőshangzók) fejlődését vizsgálhatjuk.³ Az *oklevéltan* számára azért fontos a pecsétek vizsgálata, mert az oklevelek hitelességének megállapításához nyújt segítséget. Nagyon sok hamis oklevél van forgalomban. Ezek részint abban a korban készültek, melyre tartalmuk vonatkozik, részint később, utánozva a korabeli stílust és írásmódot. Ezért az oklevél hamis voltát nagyon nehéz megállapítani, de pecsét döntő bizonyítékot szolgáltathat, mert a pecsétet — különösen a középkorban — az akkori fejletlen technika miatt szinte lehetetlen volt hamisítani, bár erre is volt példa.⁴

Szolnok megye vagy ahogyan régebben nevezték, Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 1876-ban alakult a Jászkun Kerületekből és Külső-Szolnok vármegyéből, amely a török hódoltság idejétől kezdve 1876-ig Hevessel alkotott közös vármegyét.

Pecsettjét megalakulásakor kapta. Benne címer látható, s az három részre oszlik oly módon, hogy az alsó részén három hullámvonal van, amely a Tisza, Körös és Zagyva folyókat jelképezi. Ez a Jászkun Kerületek címerében is megvolt. A vonalak fölött Külső-Szolnok vármegye címere látható a gólyával. Baloldalt a nagykunok címerét helyezték el, amely kettősfarkú ágaskodó oroszlánt

ábrázol, feje felett hold és hatszögű csillag látható. A hármast vonal alatt a jászok címere van: száguldó lovas, balkezében pajzsot, jobbkezében kürtöt tartva. A címerpajzs fölött ótágú korona, amely a megye nemesi mivoltát jelképezi.

* * *

A **Jászkun Kerületek** a megyéktől sokban elütő törvényekkel és önkormányzati rendszerrel rendelkeztek. Lakosainak, a szabad jászkunoknak az ország nemeséhez hasonló szabadságjogaik voltak. 1702-ben azonban I. Lipót király eladta őket a német lovagrendnek 500 000 Rhénes forintért, s csak 1745-ben tudják sajátmagukat megváltani. Ezt a jogügyletet *redemptiónak* nevezték. Mária Terézia akkor megerősíti szabadságjogaikat, és pecsétet adományoz nekik. Ez a pecsét a régi Jászság, Nagy- és Kiskunság címereiből állott. (A Kiskunság címere, amely álló s jobbkezében kardot tartó vitézt ábrázol, Szolnok megye címerébe nem került bele, mivel 1876-ban területét Pest megyéhez csatolták.)

Érdemes szólanunk a Jászkun Kerületek pecséthasználatáról. A Jászkun Kerületek 1746-ban a királynőtől pecsétet kaptak, amely nyilvánvalóan önállóságot jelképezte. A bécsi udvar azonban nem akarja őket elismerni önálló törvényhatóságként. Így adódik az az eset, hogy kaptak pecsétet, de nem használhatják, illetve csak díszpecsétként használják. Idegen törvényhatóságokkal vagy felsőbb hatóságokkal a nádor pecsétje alatt kell levelezniük. E sérelem miatt a jászkunok gyakran panaszkodnak.

1835-ben sikerült csak kiharcolniok a királytól, „*hogy ezentúl dicső Mária Teréziától nyert és más hivatalos kiadásokban használt pecsétjeik és tulajdon neveik aláírásával az ország kormányzékéivel és törvényhatóságaival levelezhessenek, oly módon, hogy a kerületek neve a főkapitányok által irattason alá és pecsétjek továbbá is annak kezénél tartasson.*”⁵

A fentiekből kitűnik, hogy a kerületek pecsétjét a főkapitány őrizte és használhatta. A régi szokás az volt, hogy csak a főkapitány pecsételhet le az iratokat; ezt bizonyítja az 1891-i közgyűlési jegyzőkönyv is. „*Mivel azonban a Districtusok pecsétje Tittes. Főkapitány úrnak ládájában volna bezárva, addig várni szükséges, míg maga haza nem jöven.*”⁶ Ez a szokás meg is felelt addig, míg a Jászkun Kerületeknek nagy ezüst pecsétje volt, melyet csak igen ritkán használtak. 1835-ben azonban acélba metszték a pecsétet és a gyakori használat miatt már helyettes őrzőt is kijelöltek: „*azon új pecsét a nádori alkapitány úrnak ezen gyülekezeti színe előtt oly felszólítással által adatott, hogy Jászberényben nem létekor a pecsétet a kerületi kapitány Makó Lőrincz Úrnak által adni ne terhelhetne.*”⁷

Az új pecsétet nem sokáig használták, mert a reformkorszak nemzeti felbuzdulása a jászkunokat sem hagyta érintetlenül. Magyar köriratú pecsétet akartak a latin helyett. Ennek érdekében kérelemmel fordultak a királyhoz és különböző ajánlások és iratok elterjesztése után kérésük teljesítést nyert. „*A kir. Udvari Cancellária hírül teszi, hogy Ó Cs. Kir. Apostoli felsége a kerületeknek alázatos felirások következtében kegyelmesen megengedni méltóztatott, hogy a Deák körirású pecsétjek ezen magyar körirással: Jász és két kun kerületek pecsétje 1838. láttasson el, egyzersmind oda utasítja a kerületeket, hogy az e tárgyban a levél átvétele végett a Fő Méltóságú M. Ktr. Udvari Canc. kiadói hivatalát keressék meg.*”⁸

Az abszolutizmus korában a kerületek pecsétjének használatát mellőzték, és inkább a főkapitány pecsétjét használták, melynek felirata német és magyar nyelvű volt. A kerületek címerének helyét pedig az osztrák sas foglalta el.

A kerületek önkormányzatának 1861-ben való visszaállítása után 1876-ig a régi pecsét használatott. Ezenkívül alkalmaztak még egy „Jászkun Kerületek közönsége” felírással ellátott kisebb pecsétet is.

Jász kerület. Azt, hogy 1746 előtti időkben a jász kerület vagy az azt megelőző jász-szék milyen címerű pecsétet használt, még eddig nem sikerült megállapítani. Gyárfás, aki eddig a legelmélyedtebben foglalkozott a jászkunok történetével, feltételezi, hogy a címer Lehel-kürtös volt.

A jász kerület, illetve korábban jász-szék székhelye már a régi idők óta Jászberény volt. A XVII. sz.-ban mindenegyes kerület élén külön kapitány állott. A jász kapitány őrizte a jász kerület pecsétnyomóját, és használta közigazgatási, bírói eljárásoknál egyaránt, tekintettel arra, hogy a saját kerületében illetékes másodfokú és bizonyos ügyekben elsőfokú bírói hatóság is volt.

A jász helységek közül *Jászberénynek* van a legrégebb pecsétje, amely mintául szolgált a többiek számára. Gyárfás írja le ezt a pecsétet, amelynek alakja kerek és benne egy elvágott tetejű címerpajzs látható. A címerpajzsban a „... jobb kar keresztet tart, melynek felső vége s oldalszárnyai egy-egy gömbben végződnek; a kereszt balfelőli aljára egy kissé görbült kürt van kerek fülénél fogva felakasztva. A pecsét körirata: Sigillum Civitatis Jasbrinii (évszám nélkül)”⁹

A *kürt* motívum régebb eredetű lehet. Legrégebb nyoma a jászberényi ref. egyház ma is meglévő pecsétjén van. Ennek címerében kürtöt tartó vitézi kar s a pecséten az 1642-es évszám látható. Ez a kürt majdnem minden jász helység pecsétjében megtalálható, így Jászberényen kívül Jászapáti, Jászárokszállás, Jászkisér, Jászfelsőszentgyörgy, Jásztelek, Jászfákóhalma, Jászdózsa régi pecséteiben is. Nyilvánvaló, hogy ez a Jászberényben őrzött Lehel-kürttel magyarázható. Csak azon helységek pecséteiben nem található meg — pl. Jászszentandráséban —, amelynek pecsétje késői, és maga a falu sem jász eredetű. Olyan eset is fennállhat, hogy az illető helység pecsétjének ábrájába semmiképp sem illene bele. (Pl. Jászsalsószentgyörgy pecsétje Szent György vitézt ábrázolja, amint legyőzi a sárkányt.)

A másik igen gyakran visszatérő motívum a *kereszt*. (Pl. Jászberény, Jászárokszállás, Jászfényszaru, Jászfelsőszentgyörgy.) A jászok a kunoknál sokkal hamarabb tértek át a keresztény vallásra, királyaink s főleg a Habsburg-királyok nagy gondot fordítottak arra, hogy a katolikus vallás gyakorlását minél jobban elmélyítsék, és ezáltal is minél hűségesebb alattvalókká tegyék őket. Ezen vallásos hatás eredménye, hogy a kereszt belekerült több jász helység címerébe.

Majdnem minden község pecsétjében megtalálható a *vitézi kar*, vagy a *kard*, amely a vitézség jelvénye. Így Jászberény, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászkisér, Jászladány, Jásztelek, Jászfákóhalma, Jászdózsa pecséteiben. A vitézi kar vagy kard motívuma abban az időben került a legtöbb jász helység pecsétjébe, amikor nemesi előjogaikat a Jászkun Kerületek elzálogosítása miatt nem ismerik el. A jászok ezzel is ki akarják mutatni, hogy fegyverrel szereztek nemesi kiváltságukat. Ebben az időben címereikre, pecsétjeikre nagyobb gondot fordítanak. Igazoltatják helységek nemesi rangját, pecsétjeikben címerük a nemesi címerekhez és pecsétkehez hasonlóan címerpajzsba kerül. A címerpajzs köré círadát és a pajzs fölé *nemesi ötágú koronát* helyeznek. Egyetlen jász község pecsétjében nem találunk nemesi vonatkozást, és ez *Jászszentandrás*. Ez a helység nemesi rangját nem igazoltathatta, mert a török világ előtt az egi káptalan pusztája volt. 1720-ban Jászárokszállás birtokába kerül, és annak lakói szállják meg. Jóval a redemptió után, 1886-ban alakult önálló köz-

séggé. Pecsétjében, a jobbágy községekhez hasonlóan, gazdasági szerszámok (csoroszlya, ekevas, és ezenkívül egy búzakalász) található.

Az eddigi felsorolásból a jáász helységek pecségei sablonosnak, egyformának tűnnek, mert közös jellemvonásokat, közös motívumokat emeltünk ki. Természetesen minden helység pecsége egyedi, és magán hordozza a helység helytörténeti, közjogi, néprajzi és egyéb vonatkozásait. Igen érdekes feladata lesz pl. annak a kutatónak, aki *Jászdózsa* történetével és ennek révén pecsétjével foglalkozik, 1699-ből származó pecsétjének egészen különleges rajza van. Ebben a pecsétben nincs még címerpajzs, és a felső részén jobbkézben kürtöt, balkézben csomagot vagy vödört tartó emberalak látható. Az emberalak megjelenése és ruházata nagyon érdekes: hegyes hosszú szakállt hord, szűk nadrágot, övvel átkötött félkabátot és magas tetejű kalapot visel. Mögötte egy kisebb futó alak, jobbkézében ostort, balkezében csomagot vagy vödört tartva. Ruhája hasonló az előbbi emberéhez. A pecsét alsó részében faeke látható, az ekevas, csoroszlya és eketaliga részletesen kirajzolt formáival. Felirat: „Sigillum Jasigum De Dósa 1699”. Hogy milyen történetet örökít meg ez a pecsét, az még felderítésre vár, de kitűnő anyag a néprajzkutatók számára, kik a ruházatra és az ekére vonatkozóan fontos adatokat meríthetnek ebből a pecsétből. Mint érdekességet megemlíjtük, hogy a későbbi jászdózsai pecsétképek már más rajzúak. A címerpajzsban két fenyőfa között görbe kardot tartó jobbkéz, alatta Lehel-kürt, föllette ötágú csillag, a címerpajzs fölött pedig korona látható.

A csillag és a félhold általános motívum a jáász helységek pecsétjében, és a török korra emlékeztet.

Nagykun kerület. A nagykunok pecsétjében álló, kettősfarkú, koronázott oroszlán látható a csillaggal és félhoddal. A kunok ősi címeréből való ez a motívum. Állítólag már a Don vidékén is ezt használták. A magyar királyok 1248-tól kezdve saját címerükbe is felvették a kun címet.¹⁰ II. Mátyás király megkoronáztatása alkalmából Pozsonyban emlékpénzeket veretett, melyen a kun címer a magyar királyok által használt többi címer között világosan látható. A nagykunok ragaszkodtak ősi jelvényükhöz, és pecsétjükbe változatlanul mindvégig belefoglalták.

Míg a jáász kerületnél a Lehel-kürt mutatja legjobban az összetartozandóságot, addig a nagykunoknál az *ágaskodó oroszlán*.

Két nagykun helység pecsétjénél nem lehet csak kimutatni. Az egyik Kunszentmárton, a másik Kunhegyes. A régi *Kunszentmárton* község ugyanis a török hódoltság alatt elpusztult, és lakatlan területté vált. 1718-ban kezdik a jászapátiak és jászalsószentgyörgyiek betelepíteni. Kunszentmárton újabbkori lakói tehát jászok.¹¹ *Kunhegyes* község esetében pedig az a magyarázata, hogy átvette Kolbászszek címerét. Kolbászszek a nagykunok egyik legrégebbi települése és egyben a Nagykurság egykori székhelye is volt.¹² 1683-ban elpusztult, és lakói Kunhegyesen telepedtek meg. Kolbászszek címe hátsó lábain ágaskodó, hátrahajló szarvú s balfelé néző kecskebakot ábrázolt.¹³ Valószínűleg ősi nemzetségi jelvényből származott, és ezen hagyomány iránti tiszteletből a kunhegyesiek a címerpajzsuk fölé más kun helységek oroszlánja helyett az álló kecskebakot helyezték.

A jáász helységekhez hasonlóan a kun helységek is az *ötágú koronát* metszeték pecsétjeikbe. Karcag város pecsétjéből hiányzik ez a korona, melyre magyarázatot Karcag város és a Habsburg-királyok közötti rossz viszonyban kell keresnünk.

Míg a jáász helységek pecségein leginkább vallási és vitézi jelvényeket láthatunk, addig a nagykun helységek pecségei rendszerint *helyi adottságokból* indulnak ki. Pl. Karcag város pecsétjén bárány látható a város hajdan híres juhtenyésztésének jelképeként. Kisújszállás város pecsétjében búzakalászt tartó jobbkar látható

a fejlett gabona-termesztés szimbólumaként. Túrkeve heraldikailag jól megszerkesztett, négyelt beosztású címerpajzsában két pólyában a Túr folyó, kettőben pedig az oroslán látható.

Kunmadaras határa lápos és mocsaras terület volt gazdag madárvilággal. Ennek emlékére 1811-es évszámmal megjelölt pecsétjében két, majd később egy madár szerepel.

Egyedül Kunszentmárton pecsétjében szerepel vallásos tárgyú jelenet: Szent Márton kettévágja köpenyét, hogy felét a koldusnak adja. Kunszentmárton jáász lakosainak nagy többsége ugyanis katolikus vallású.

Külső-Szolnok megye. A volt Külső-Szolnok megye helységeinek pecséteinél a legnagyobb változatosságot tapasztalhatjuk. Itt a községek összetartozását semmiel sem bizonyíthatjuk, összefüggéseket azonban már találhatunk.

Külső-Szolnok megye területe nagyrészt földesúri birtok volt, így a legtöbb község is földesúr joghatósága alá tartozott. Vannak azonban olyan községek is, amelyek nemesi joggal rendelkeztek, legalábbis pecséteikből arra következtethetünk. Ilyen pl. Szolnok város, Dévaványa, Tiszainoka, Csépa és Fegyvernek. A két utóbbi község nemességét valószínűleg vitézi szolgálataiért kapta, mert pecsétjében a kardot tartó vitézi kar látható. Ezekből a pecsétekből a nemesi mivoltot szimbolizáló ötágú korona természetesen nem hiányzik. Milyen nemesi előjogai lehettek ezeknek a helységeknél? Szolnok város és Csépa község esetében kimutatók ezek az előjogok: vám-, italmérsi, vásár-, mészárszéktartási és egyházi kegyúri jog.¹⁴ Ezeknek az előjogoknak gyakorlása természetesen a környék földesurának akaratától is függött, aki, ha akarta és tehette, rövidebb-hosszabb időre megfosztotta a várost vagy községet ezektől a privilégiumoktól. Több olyan község is van, ahol a földesúri függőséget a pecséteken keresztül is ki lehet mutatni (pl. Törökszentmiklós, Besenyszög, Nagykőrű, Rákóczi).¹⁵

Törökszentmiklós az Almásy-nemzetség birtoka volt. Az ő címerükből való a pecséten látható galamb. Egyébként Almásy János neve a pecsét köriratában is olvasható. *Besenyszög* és *Nagykőrű* egy időben az egri püspökség földesúri hatalma alatt állott. Mindkettő pecsétje egyházi vonatkozású, ugyanis mindkettőben zászlót tartó húsvéti bárány látható. *Rákóczi* Ferenc birtoka volt. 1883-ban alakult önálló községgé, és II. Rákóczi Ferenc iránti kegyeletből kapta a *Rákóczi* nevet. Pecsétjében lovas kuruc vitéz látható. *Fegyvernek* községgel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy valamikor város volt. Erre semmi hiteles adat nem maradt fenn, csak egy pecsét, melynek körirata: „Fegyvernek városa pec. 1514.”¹⁵

Sok község, tekintettel arra, hogy jobbágyközség volt, leginkább *mezőgazdasági eszközöket és növényeket* foglalt pecsétjébe. Így pl. Tiszavárkony, Tiszapüspöki, Tiszaroff, Tiszaföldvár, Tiszabó, Cibakháza, Kőtelek helységek pecséteiben az *ekevas, csoroszllya és búzakarász* látható. A Tisza melletti községek nagy részében az *ekevason kívül*, amely a földművelést jelképezi, egy másik főfoglalkozásnak, a halászatnak a jelvényét is láthatjuk a pecséteken: *hal* látható pl. Tiszasüly, Tiszaabád, Tiszaderzs, Tiszaaura, Tiszaug, Nagyrév községek pecséteiben.

Mezőtúr pecsétjének vizsgálatakor igen érdekes esetre bukkanunk. A szájhagyomány ugyanis azt állítja, hogy Nagy Lajos király járt Mezőtúron. Ezt igazolja az általa Túron 1371. évi április 28-án keltezett és kiadott oklevele is.¹⁶ A mezőtúriak büszkéek erre, és hálás emlékezetül pecsétjükbe stilizált Anjou-liliomot metszettek. Egyébként a városnak a szolnoki állami levéltárban őrzött legrégebb pecsétnyomója 1617-ben készült.

Végül el kell mondanunk, hogy egyes pecsétnyomók szinte remekművek; ilyen pl. a Jászkuñ Kerületek ezüst, vagy Jászalsószentgyörgynek az 1700-as évek

elején használatos pecsétnyomója. Ezeket a pecsétet valószínűleg Pesten művészi ízlésű és tehetségű mesterek készítették. Vannak azonban adatok arra is, hogy „hivatalos pecsétnyomókat a csavargó cigányok metszeni és árulás kedvéért hordozni szoktak.”¹⁷

A fent elmondottak — mint bevezetőül is hangsúlyoztuk — csupán áttekintést adnak erről a kérdésről. Ahhoz, hogy a pecsétekben rejlő sok értékes adatot fel lehessen használni, elmélyült, alapos, minden szempontra kiterjedő munkára van szükség. A fáradság azonban meghozza gyümölcsét: olyan részletekre világít rá, olyan tényeket fed fel, olyan gondolatokat ébreszt, melyek nagyban elősegíthetik a helytörténeti kutatók eredményes működését.

Antal Árpád és Járomi József

JEGYZETEK.

1. Gyárfás István: A jász-kunok története. Szolnok, 1883. III. 436—7. old.
2. Vayer Lajos: Magyar uralkodók. Budapest, 1942. 6. old.
3. Kumorovitz Bernát: Jászovári premontrei kanonrend gödöllői Szt. Norbert gimn. magy. tagozatának 1939—40. évkönyve. 183. old.
4. Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Budapest, 1930. 14. old.
5. Jászkun Kerületek közgy. jegyzőkönyve, 1835. 905. old.
6. Jászkun Kerületek közgy. jegyzőkönyve, 1791. 222. old.
7. Jászkun Kerületek közgy. jegyzőkönyve, 1835. 2065. old.
8. Jászkun Kerületek közgy. jegyzőkönyve, 1839. 236. old.
9. Gyárfás István: Jászkunsági községpecsét. Századok, 1874. 719. old.
10. Palugyay Imre: Jászkun Kerületek és Külső Szolnok megye leírása. Pest, 1854. 46.
11. Tóth Dezső: A Hevesnagykunsági ref. egyházmegye múltja. Debrecen. 1942. 139. old.
12. Kolosy Lajos: Kunhegyes története. 2. kiadás. Kunhegyes, 1933. 34. old.
13. Gyárfás István: Régi kún székek pecsétjei. Századok, 1870. 309. old.
14. Scheftsik György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935. 323., 438. old.
15. Pap Dénes közlései. Századok, 1868. 141. old.
16. Gyárfás István: i. m. III. kötet, 98. old.
17. Jászkun Kerületek közgy. jegyzőkönyve, 1817. 651. old.

Virtus vagy garázdálkodás?

— Néhány szó a polgárok életére törő garáda és huligán elemek elleni harcról —

1953. őszén egész Szolnok nyugalalmát felzaklatta az a két bűncselekmény, melynek eredményeképpen két becsületes dolgozó életét vesztette. A gyengébb idegzetűek, főleg a nők, besötétedés után nem mertek az utcán járni, mások hosszabb-rövidebb idő után tértek napirendre a történetek felett. Tény azonban, hogy a dolgozókat foglalkoztatta, megszokott munkájukban zavarta, idegesítette vagy bosszantotta az ittas, garázda büntettek súlyos bűncselekménye.

Tulajdonképpen miről is van szó? Az első esetben sorozásról hazatérő fiatalok meglehetősen ittasan az egész utat elállva, danolászva ballagtak hazafelé. A mögöttük jövő motoros nem tudott tőlük az úton haladni, meg kellett állnia. Mikor a fiatalokat korholta az út elzárása miatt, még nekik állt feljebb. Szót szó követett, s míg az egyik elkövető öklével előlről ütötte meg a motorost, addig a másik hátulról tejeskannával oly szerencsétlenül ütötte fejbe, hogy a motoros koponyaalapi törést szenvedett, s néhány perc múlva meghalt. A garázda legények a sérülttel mit sem törődve, vidáman folytatták útjukat.

A másik esetben az egyik állami gazdaság két dolgozója ugyancsak ittasan verekedést provokált a vidámkerti italmérésben. Innen kidobták őket. Társaikkal daloiva mentek hazafelé az úton. Észrevették, hogy elhalad mellettük egy fiatal gyári munkás, aki az összekoccanás alkalmával jelen volt az ivóban. Már is utána léptek, megtámadták, kösszel többször felécaptak. Az egyik szúrás olyan szerencsétlenül taláta el a sértett nyaki főütőerét, hogy néhány perc alatt elvérzett és meghalt. A garázda elemekre jellemzően az elkövetők az úttesten vérében hagyták a sértettet, s vidáman hazamentek szállásukra. Ott a zegyik még dicsekedett is leányismerősei előtt, mutogatva a véres bicskát: „Jó beötötam egy embert.”

A motoros életére törő két fiatalember 8 évi és 6 évi jogerősen kiszabott börtönbüntetését tölti. A vidámkerti garázdálkodókat 15 és 12 évi börtönre ítélte jogerősen a bíróság.

Az elítéltek mindkét esetben többek között ittasságukkal védekeztek, s főleg azzal, hogy tulajdonképpen nem is megölni, csak bántalmazni, „megfenyíteni” akarták a sértettet, „véletlen” következménye a súlyos eset. A szándékos emberölés vádjával szemben mindig arra hivatkoztak, hogy nekik nem volt szándékukban emberi életet kioltani. A bíróság mégis valamennyiüket szándékos emberölés büntette miatt ítélte el.

A két eset után most már lássuk, hogyan is bírálja el a bíróság az ilyen gaztetteket! Milyen körülmények játszanak szerepet az ítélezésben, melyek azok a tényezők, amelyek kihatással vannak a cselekmény elbírálására? Mi határozza meg, hogy adott helyen és időben a bíróság miként dönt, milyen szempontokon épül fel a bíróság egy-egy ítélete, amikor azt abban a meggyőződésben hozza meg, hogy adott helyen és adott körülmények között éppen az és olyan döntés szolgálja legeredményesebben a bűnözés elleni küzdelmet? A kérdést persze ezúttal csak a polgárok életére törő garázda és huligán elemek elleni harc vonatkozásában tesszük fel.

Az előbbi mondatokból már kitűnik, hogy a bíróságok egy-egy szándékos emberölés vagy szándékos emberölés kísérlete esetében, hasonló vagy éppen teljesen azonos eredmény mellett sem ugyanazt a büntetést szabják ki. Nemcsak a szerint történik a büntetés kiszabása, hogy egy embert vagy többet öltek-e meg, egy vagy több ember élete ellen kíséreltek-e meg támadást.

* * *

Hogy tisztábban lássunk a jelen kérdéseiben, vessünk előbb futó pillantást a múltra!

A társadalmi viszonyok különböző fejlettségi fokán az adott társadalom más-ként és másként bírálja el az élet elleni bűncselekményeket.

Az ősközösségben a bűncselekmény ismeretlen fogalom volt. Közösségen kívül élni nem lehetett, a közösségen belül pedig mindenki betartotta az általáno-

san kötelező szokásokat, erkölcsi normákat. E normák betartása a közösséghez tartozás feltétele, s egyben az élet feltétele is volt.

A fejletlen termelési módok mellett az ősi emberi közösségek csak a természettel vívott legnagyobb harcok árán tudták kicsikarni a természettől az élet fenntartásához legszükségesebb táplálékot, ruházatot. A társadalomra súlyos terhet jelentettek a munkaképtelnek, elaggottak és nyomorékok. A munkaképtelnek megölése szokás, erkölcsileg nemcsak megengedett, hanem megkövetelt cselekedet volt az ősi primitív közösségekben. Hasonlóan primitív viszonyok között élő emberi törzseknel e szokás ma is ismert.

A társadalom osztálytagozódása magával hozta az állam létrejöttét, a jog kialakulását. Államnak és jognak elsőrendű feladata volt a kizsákmányolás biztosítása, a kizsákmányoltak fékentartása. Az emberi élet védelme csak abban az esetben tartozott a jogi szabályozás körébe, ha az ember élete elleni cselekmény egyben a kizsákmányolt támadása volt a kizsákmányoló ellen. Ebben az esetben természet-szerű büntetés volt a halálbüntetés. Egyébként kinek-kinek magánügye volt, hogy miként vesz elégtételt az élete, rokona élete, nemzetségéhez, törzséhez tartozó élete ellen elkövetett cselekményért. Kialakult a vérbosszú intézménye. A vérbosszú és az ezzel kapcsolatosan kialakult szokások csökevényeikben egészen korunkig elkísérték az emberiséget. Kulturálatlanabb, a jogrend korlátai közül kirekesztett népek körében nyomait ma is megtaláljuk.

Fejlettebb rabszolgatársadalmakban azonban már találkozunk olyan jogszabályokkal, melyek büntetik az élet ellen elkövetett cselekményeket. A rómaiak például keményen büntették az apa- és anyagyilkosokat, az ilyen büntetett elkövetőket majommal, kutyával, kakassal és kígyóval együtt börtörökbe varrták, és a tengerbe dobták. Büntették az ember élete elleni egyéb cselekményeket is, ha azt alattomban, aljas indokkal követték el, ha az útonállással, rablással párosult.

A feudális társadalom is lényegében ebben a körben vette védelmébe az emberi életet. Ezzel szemben a hűbéri társadalom szokásai szerint az egyéni vagy női becsületen esett legkisebb csorbának, jelentéktelen sérelemnek fő elintézési módja a véres megtorlás volt. Ebben a vonatkozásban az igazságszolgáltatást elsősorban a jó fegyver és testi ügyesség jelentette.

A hűbéri társadalomban az egyéni sérelmeknek ilyen elintézési módja nemcsak az uralkodó osztály tagjai között dívott. A jobbágyok is fokosokkal, baltákkal, késekkel torolták meg sérelmeiket, védték meg becsületüket, a fiatalok ilyen módon oldották meg a lányokra vonatkozó vitáikat.

A kapitalista társadalom bűncselekménnyé nyilvánított minden jogtalan támadást az ember élete ellen. Valamennyi kapitalista törvényhozás deklarálta — mint ahogy annyi mindent deklarált — az embernek, minden embernek az élethez való jogát. Ezt a jogot azonban a mindenkire nézve „egyenlő” és „egyformán kötelező” törvények csak az uralkodó osztályok tagjai részére biztosították teljes egészükben. A kapitalista társadalom osztályellentétéinél fogva magában hordja a bűncselekmények burjánzását, így az emberi élet elleni cselekmények burjánzását is. A kapitalista jogrend nem tud komoly védelmet biztosítani polgárai számára az élet elleni cselekmények ellen. Nem lehet az emberi élet komoly védelméről beszélni, ahol gengszterbandák szabadon garázdálkodnak, befolyást gyakorolnak az államéletre, ahol sajtó, rádió, televízió, mozi stb. következetesen neveli a serdülő ifjúságot a durvaságra, a vérontásra, ahol mindezek dicsőítik az elvetemült büntetéseket.

A fasizmus pedig oda jut ezen az úton, hogy népfajokat ítél halálra, a haladás, szabadság és béke zászlóvivőit golyó elé állítja, villamosszékbe ülteti.

A hazánkban kialakult kapitalizmus nem számolta fel teljes mértékben a feudáliszmus maradványait. Sőt egészen a felszabadulásig sok területen egészen feudális viszonyok voltak jellemzőek hazánkra. Ez a hadsereg görcsösen ragaszkodott minden vonatkozásban a feudális csökevényekhez. A „tisztí becsület” védelmének egyedüli módja a párbaj volt. Ezzel élni a katonatiszt számára kötelesség volt. A büntetőtörvénykönyv egészen enyhe büntetéssel büntette a párviadalt, még akkor is, ha annak emberhalál lett a vége. Emberélet elleni bűncselekményekre meglehetősen szigorú büntetési tételeket tartalmazott a büntetőtörvénykönyv, ez azonban az uralkodó osztály tagjaival szemben ritkán nyert alkalmazást.

A felszabadulás előtti bírói gyakorlat nem törekedett a falun élő feudális maradványok, a falusi bicskázások következetes felszámolására. A bálókban, kocsi-

makban duhajkodás közben bicskázó legényekkel szemben olyan nevétségesen enyhé büntetéseket alkalmaztak, melyek inkább bátorítást jelentettek, sőt némely vidéken egyenesen büszke volt rá a legény és nagy respektusa volt társai előtt, ha súlyos testi sértés büntette miatt már ült néhány hónapot. Az volt a felfogás, hogy ezt a „virtuskodást” nem kell kiírtani, ez a szellem „jó katonaanyagot” nevel. Azt hiszem, ehhez a felfogáshoz kommentárt fűzni nem kell. Ennek jegyében aztán általánossá vált az a törvénytörő bírói gyakorlat, mely — tisztán az elkövetett cselekmény eredményéből kiindulva — csupán testi sértésnek minősítette az olyan cselekményeket is, amelyek elkövetésekor közvetlen veszélyben forgott a sértett élete.

* * *

Alkotmányunk kifejezésre juttatja a szocializmus alapelvét: „legfőbb érték az ember”. Ez az elv döntő változást eredményezett a kocsmai garázdálkodásokkal kapcsolatos felfogásunkban. A bíróságok a leghatározottabb és legkeményebb harcot kezdték meg, hogy az alkotmánynak ezt az elvét tartalommal töltsék meg, s valóban biztosítsák minden dolgozó ember számára élete hathatós védelmét. Ez a szempont parancsolóan írja elő a kocsmai garázdálkodások, az emberi életet veszélyeztető, azt semmibevevő „virtuskodások” teljes és tökéletes felszámolását.

Alljon itt néhány idézet a Legfelsőbb Bíróság döntéseiből, melyek megszabják ebben a vonatkozásban az ország valamennyi bíróságának gyakorlatát:

„A vádlott ittas állapotban hamar bicskát ránt, ha embertársaival valami nézeteltérése akad. A szocialista együttélés szabályaival merőben ellentétes az ilyen huligán magatartás, vádlott személye fokozott mértékben veszélyes a társadalomra.

A szocializmust építő állam bíróságának egyik fontos feladata ennek a feudális erkölcsökre emlékeztető vadságnak — amelyet a kapitalizmus mint csökevényt hagyott társadalmunkra — gyökeres kiirtása.

Ez pedig csak oly módon lehetséges, ha szigorú büntetéssel ráirányítjuk dolgozóink figyelmét az ezen jelenség elleni küzdelemre.” (Bf. IV. 1132/1953.)

Egy másik döntés:

„Az elsőbíróság a vádlott javára értékelte azt a körülményt, hogy a cselekmény azon a vidéken eléggé elterjedt „bicskázás” során követte el.

Az elsőbíróság értékelése alapvetően téves. Az a körülmény, hogy egyes vidéken a „bicskázás” szokásos elintézési formája a felmerült vitának, nem vonhatja maga után az ilyen esetek enyhébb megítélését. Az emberi életnek és testi épségnek ez a semmibevevése a kapitalizmusból visszamaradt csökevény. Hasonló cselekmények gyakori ismétlődése tehát éppen azt a feladatot rója az igazságszolgáltatásra, hogy megfelelően szigorú büntetések kiszabásával az ilyen cselekményeknek gátat vessen.” (Bf. III. 2552/1953. sz.)

Az idézett ítéletek világosan megmutatják, hogy általában milyen úton kell haladnunk. De lehet-e kétségünk nekünk, bírácoknak itt, Szolnokon afelől: mi a feladatunk, ha tudjuk, hogy az egyik megye éppen Szolnok megye az országban, ahol a legjobban el vannak szaporodva a „bicskázások”, s ha tudjuk, hogy Szolnok megye területén belül is egyenesen elszomorító a helyzet a két jársági járásban, ahol napirinden vannak a véres verekedések. Ezért szükséges, hogy a sajtó hasábjain is beszéljünk erről a problémáról, megragadjunk minden alkalmat a fiatalok nevelésére, megismertessük törvényeink idevonatkozó rendelkezéseit a megye lakosságával.

Büntetőtörvénykönyvünk 10-től 15 évig terjedhető börtönnel bünteti a szándékos emberölést. Ugyanígy büntetendő e cselekmény kísérlete is. Nem kevésbé veszélyes az a személy a társadalomra, akinek szűrő kése a sértett bordáján véletlenül fennakad, s a büntetést csak 8 napon belül gyógyuló sérülést ejt, mint az, akinek kése hasonló „véletlen” folytán a bordák között becsúszik és halálra sebzi a sértettet. 10 évnél rövidebb időtartamú börtönbüntetést csak nagyszámú és nyomatékos enyhítő körülmény esetén, 1 évnél rövidebb börtönbüntetést pedig ilyen bűncselekményért soha nem lehet kiszabni, bármilyen nagyszámúak legyenek is az enyhítő körülmények.

Foglalkozunk néhány szóban a „szándék” kérdésével is! Sok félreértés van ebben a vonatkozásban, mert a bűncselekmények elbírálásánál mi nemcsak a köznap értelemben vett szándék esetén állapítjuk meg a terhelt terhére a szándékos

emberölés büntetést, vagy annak kísérletét. Mint a cikk elején felhozott két esetben is említettük, a terheltek azzal védekeztek, hogy ők nem akarták megölni a sértetteket. Ez így is volt. Mégis szándékos emberölés büntette feleltek. Hogy is áll ez a kérdés?

Ha A elhatározza, hogy késével szíven szúrja B-t, s ezt így végre is hajtja, senki előtt sem kétségs, hogy A szándékosan követte el a tettét. A bíróság is szándékos emberölésben fogja megállapítani a bűnösségét. A szándéknak ezt a fajtát mi, büntetőjogászok *egyenes szándéknak* nevezzük.

Megállapítjuk azonban a szándékos emberölés büntetést vagy annak kísérletét akkor is a terhelt terhére, ha szándéka nem egyenesen, csak eshetőlegesen irányult a sértett megölésére. Mi az az *eshetőleges szándék*? Magyarázat helyett álljon itt egy példa: Az egyik vállalat fiatal vontatóvezetője testvérével együtt egy Szolnok környéki faluban rendezett táncmulatságon vett részt. Leittasodtak, s belekötöttek az ott mulatozókba. Rövidesen verekedésre került sor. A két fiatal pimasz magatartásán, trágár beszédén felindult jelenlévők összefogtak, s a két fiatal nem igen tudta számolni az ütleget. Erre az egyik kést rántott, azzal maga körül vaktában vagdalózott, s hasba szúrta az egyik jelenlévőt, akit csak gondos orvosi kezelés mentett meg a haláltól. A bicskás fiatalember nem akarta kifejezetten a sértettet megszúrni, lehet, hogy nem is ismerte, amikor azonban a késsel vagdalózni kezdett a tömegben, emberi számítás szerint gondolnia kellett arra az eshetőségre, hogy valakit késével halálosan meg talál sérteni. A terheltet azonban ennek az eshetőségnek a tudata nem tartotta vissza a késsel való vagdalkozástól; a halálos eredmény lehetőségébe belenyugodva, ilyen eredmény bekövetkeztével mit sem törődve szúrta meg a sértettet. Cselekménye eshetőlegesen emberölésre irányult. Büntetőjogi elbírálás szempontjából nem kevésbé veszélyes annak az elkövetőnek a cselekménye, akinek szándéka egyenesen emberölésre irányul, mint aki úgy gondolkozik, hogyha agyonszúrok valakit, úgy is jó, ha nem szúrok, úgy is jó. Az ilyen tettes is szándékos emberölésért felel, s büntetése ugyanaz, mintha egyenesen emberölésre irányult volna a szándéka.

Itt a másik kérdés: a terheltek ittasságukra hivatkoznak. Az ittasság bái és kocsmái verekedéseknél majdnem minden esetben fenn is forog. Még sem vesszük figyelembe. Részegség csak akkor jöhet számításba, ha az elkövető beszámíthatatlanságig részeg, mint mondani szokás: tökrészeg vagy hullarészeg. Az ilyen ember nem tud magáról, összevissza beszél, tántorog, nyála folyik, de rendszerint nem bicskázik. Aki bicskázik, épp azért teszi, mert még tud gondolkozni. A bicska használatával valamit el akar érní. Nem részeg a beszámíthatatlanságig. A részegség csupán gátlásokat szüntet meg nála. Ez azonban nem mentés. Sőt az ittasság sok esetben súlyosbító körülmény. A bicskások nem hivatkozhatnak ittasságukra. A társadalom tagjait nem tehetjük ki a többé-kevésbé részeg emberek kénye-kedvének, s borivás nem lehet mentés súlyos bűncselekmények elkövetésére.

Több terhelt abban reménykedik, hogy nem lehet bűnösségét megállapítani, mert „nincs tanú”. A megyei bíróság előtt az egyik terhelt az utolsó szó jogán csak annyit mondott: „Engem a bíróság nem tud elítélni, mert nincs tanú”. Legnagyobb csodálkozására a bíróság másfélévi börtönre ítélte, amit a Legfelsőbb Bíróság is helybenhagyott.

Teljesen téves az a felfogás, hogyha tanú nincs az elkövetett garázda cselekményre, akkor a bíróság nem is tudja elítélni a terheltet. A tanúvallomás csak egyik fajtája a bizonyítékoknak, emellett még számtalan olyan bizonyíték van, melynek segítségével ki lehet deríteni a valóságot. Minden ügyben megvan a lehetőség a valóság kiderítésének, csak meg kell találni a módját. Bíróságaink általában meg szokták találni ennek a módját, s a büntettes elnyeri büntetését. Álljon itt egy példa:

Az egyik jászásági községben a terhelt az alkonyati órákban megleste haragosát, mikor az egy elhagyott dűlőúton szekerét hajtotta hazafelé, ő maga a tehének mellett ballagott. Az árokból kiugorva haragosát két termésködarabbal fejbeütötte, majd egy karóval addig ütlegelte a földrezuhant sértettet, míg őt csak mozogni látta. Aztán, mint aki jól végezte dolgát, továbbállott.

A sértett azt állította, hogy a vádlott támadta meg. A vádlott tagadta ezt. A tárgyalás valamennyi adata a sértett állítását támasztotta alá. Így a faluban a sértettnek egyedüli haragosa a vádlott volt, nyilván neki állhatott elsőrendű érdekében

a cselekmény elkövetése. A cselekmény elkövetésekor a sértettnek egyetlen érték-tárgyát sem vették el, ami arra mutat, hogy nem vagyoni érdekből bántalmazták, hanem kifejezetten azért, mert valaki a bosszúját akarta kitölteni rajta. Bizonyítást nyert, hogy a vádlott nem sokkal az eset megtörténte előtt olyan kijelentést tett mások előtt, hogy a sértettet meg fogja verni. A bűncselekmény elkövetési helyén megtalálták a két terméskódarabot. A dűlőút teljesen homokos, a kövek tehát csak úgy kerülhettek oda, ha valaki odavitte azokat. Kőszállító járművek abban az időben ott nem jártak. A vádlott lakása országút mellett feküdt, s háza közelében terméskó-rakás volt, amelyet útburkolás céljára szállítottak oda. Kézenfekvő, hogy a követ csak az cipelte a dűlőútra, akinek azzal valami célja volt, s ez adott esetben csak a vádlott lehetett. Ezek az apró, de jellegzetes tények s ezek teljes egybevágása, valamint a cselekmény elkövetésére a tények ismeretében adható egyetlen logikus magyarázat meggyőzték a bíróságot az elkövető bűnösségéről. Persze nem minden ügyben ugyanilyen következtetéssel jutunk el az igazsághoz, mert minden ügy adott-sága más. De mindenegyes bűncselekmény számtalan nyomot hagy az emberek tudatában, a környezetben, anyagokon, tárgyakon, csak össze kell szedni őket.

Még egy fontos kérdés: milyen célokat akarunk elérni a büntetés kiszabá-sával?

Minden büntetésnek kettős célja van: az egyik, hogy az elkövetőt meg-javítsa, és újabb bűncselekmény elkövetésétől visszatartsa, a másik, hogy a társa-dalom valamennyi tagját visszatartsuk hasonló cselekmény elkövetésétől. Ezek a körülmények magyarázzák, hogy különböző helyen, időben és viszonyok között a bíróságok más és más büntetést szabnak ki ugyanolyan eredménnyel járó cselek-ményért.

Ha valaki belátja cselekménye súlyos helytelenségét, megbánja, igyekszik jóvá tenni, kisebb büntetés is megfelelő nevelő hatással lesz rá. Az izgága, minden ízében fegyelmezetlen, munkakerülő elkövetők számára hosszabb tartamú börtön-büntetés szükséges megjavításukhoz. Különösen indokolt a szigorú büntetés, ha hasonló cselekmény miatt már egy ízben elítélt személy kerül újra bíróság elé. Így kapott 7 évi börtönt az a terhelt, aki egy ízben már volt büntetve halált okozó súlyos testi sértés miatt, s most egy békésen hazafelé haladó dolgozót lesből meg-támadva vasvillával úgy megvert, hogy az félszemét elvesztette.

A dolgozóknak a bűncselekmények elkövetésétől való visszatartása szem-pontjából csekélyebb súlyú büntetést lehet alkalmazni azon a területen, ahol az adott cselekménytípus ritkán fordul elő. Ha az adott cselekménytípus előfordulása egy vidéken gyakori, a büntetéseket addig kell szigorítani, míg megfelelő visszatartó erőt gyakorolnak a tettesekre, és kevesebb lesz a bűncselekmény. Szolnok megyében, különösen a Jászságban gyakori az ember élete elleni garázda cselekmény. Nyilván-való, hogy az e területről bíróság elé kerülő elkövetőkkel szemben a társadalmi védekezés lényegesen szigorúbb eszközeivel kell élni, keményebb büntetéseket kell kiszabni, mint ahol ilyen cselekmények csak szórványosan fordulnak elő.

Meggyőződésünk, hogy a bíróságok által folytatott harc eredményes lesz, s a falusi „bicskázásokat” hamarosan felszámoljuk. A bíróságok harca azonban kevés eredménnyel jár, ha magukra maradnak ebben a küzdelemben. Minden öntudatos, a dolgozó ember életét megbecsülő ember személyes ügye, hogy a kapitalizmus által visszahagyott eme feudális jellegű csökevényt kitakarítsuk az elmaradott emberek s elsősorban az ifjúság tudatából. A bíróságok számítanak az öntudatos dolgozók támogatására. Arra, hogy a megye társadalmi szervei, elsősorban a DISZ és fiai-n megforduló vagy ott élő értelmiségiek maguk is támogatják ezt a küzdelmet, s igyek-szenek jó szóval, tanítással is hatni azokra, akik hajlamosak ilyen cselekmények elkövetésére.

Dr. Dankó Sándor

Szolnok megye gyógynövényei

Az emberiség évezredek óta kereste azokat az anyagokat, melyek fájdalmat csillapítják, betegségeit gyógyítják. Az emberi generációk átadott tapasztalatai alapján sikerült egy-egy gyógyszert felfedeznie anélkül, hogy a hatóanyagát ismerte volna. Ezek a gyógyító szerek növények voltak, és az ilyen gyógyhatású növényeket gyógynövényeknek nevezték el. A XIX. századig, a szerves vegyipar hatalmas fejlődéséig a gyógyítás majdnem kizárólag növényekkel történt.

A tapasztalatok alapján lassan, évezredek át megtanulták azt is az emberek, hogy az egyes növényeknek mely részei alkalmazhatók a leghatásosabban a fájdalom és betegség leküzdésére. A növénynek ezt a részét — megtisztítva és megszáritva — drognak nevezzük. Mai modern korunkban már nemcsak tapasztalati, hanem tudományosan következtető és tervszerű, rendszeres kutatómunka folyik a gyógynövények hatóanyagának és hatásmechanizmusának tanulmányozására a kóronctani és kórtani ismeretek alapján. Így a szerves kémián alapuló, szintetikus és különféle állati kivonatokkal dolgozó gyógyszervegyészet mellett a növényi eredetű gyógyszerek megtartották az emberiség gyógyításában komoly jelentőségüket, mivel köztudomású, hogy igen sok fontos, az ipar által előállított gyógyszernek még ma is gyógynövény az alapanyaga.

A gyógynövények használata a gyógyászatban azonban a széles néprétegekben eredeti és közvetlen formájában is megmaradt nemcsak házi gyógyszerként, hanem a modern orvostudomány keretében is. Az orvosi tudomány pontosan kidolgozta a növény hatásmechanizmusát, hatóanyagait, s azokat pontosan tudja adagolni.

Magyarország éghajlati viszonyai, talajának összetétele és változatos növényvilága lehetővé tette, hogy a gyógynövénygyűjtés kifejlődjék. *A Közép-Európában honos gyógynövények közül a világgiazi szükséglet majdnem 60%-át hazánk exportálja, és a magyar gyógynövények minősége világszerte elismert. Nemcsak a típusosan magyar gyógynövényeket (pl.: orvosi székfű), hanem az egyéb gyógynövényeket is — melyek máshol is megtalálhatók — a világgiacon elsősorban Magyarországról keresik.*

* * *

Szolnok megye földrajzi adottságai következtében rendkívül bővelkedik gyógynövényekben. A kifejezetten hegyvidéki és erdei gyógynövényeken kívül a megyében minden fontosabb magyar gyógynövény megtalálható. A gyógynövénygyűjtés szervezete is jól kiépült és a *Szolnok megyei minőségek — elsősorban az orvosi ziliz (fehértályva) gyökereiből — világszerte ismertek.*

A gyógynövények szempontjából három jellegzetes részre oszthatjuk a megyét. Legfontosabb a Tisza árterülete. Külön jellegzetes tájegység a Kunság és a Jászság szikes területe, továbbá mint harmadik tájegység a löszös és homokos területek szerepelnek. Mindhárom tájegységnek megvannak a jellegzetes gyógynövényei.

1. A Tisza árterületének jellemző növényei a hamvas szeder és az orvosi ziliz (fehértályva), de nagy mennyiségben fordul elő a keskenylevelű útifű is.
2. A szikes területek legjellemzőbb növénye orvosi szempontból az orvosi székfű vagy kamilla.
3. A harmadik területi egység legjellemzőbb növényei: a mák, a maszlag és a beléndek.

Az említett legfontosabb növényeken kívül a megyében még a következő gyógynövényeket gyűjtik: szarkaláb, pipacs, kereklevelű mályva vagy papsajt, hársfavirág, cickafark, kakukfű, pemetefű, kukoricabibe, napraforgószírom, diólevél, széleslevelű útifű és mezei macskagyökér. Ezeknek a jelentősége azonban az előbb elmondottakhoz viszonyítva lényegesen kisebb.

* * *

A megye jellemző gyógynövényeinek botanikai leírására, a belőlük készült drogok gyűjtésére, valamint gyógyászati felhasználásukra a következő rövid tájékoztatóban kívánunk rámutatni:

A hamvas szeder (*Rubus caesius* L.). A rózsafélék családjába tartozik. A megye területén az árterületeken, ligeterdőkben, ugarokon közönséges. Alacsony, földön kúszó cserje, levelei szőrtállásúak, vékonyak, hármesak. A levélkéek széles szív alakúak, szélük gyengén karéjos és durván fűrészkes. A levél mindkét lapja csak gyengén szőrös, zöld színű. Virága fehér, csoportos termésű.

A drogot a levelek képezik, és drogkereskedelemben *Rubi fruticosi folium* néven kerülnek forgalomba. A leveleket kifejlődésük után kezdik gyűjteni, s egészen a fagyok beköszöntéig folyamatosan gyűjtik. A vörös, fagycsipett, vagy sárgult, beérett, valamint halványzöld, még ki nem fejlett levelek értéktelenek. Száritani csak árnyékos, tiszta, nem poros helyen szabad; erre legalkalmasabb a letakarított padlás. Három-négy ujjnyi vastagon terítik szét, és száradás alatt többször óvatosan megforgatják.

A levélben cserzőanyagok és szerves savak vannak, amelyeknek ma már a gyógyászatban nagyobb jelentőségük nincsen. Élvezeti tea előállítására azonban a szederlevél igen jó. A szederlevélből készült tea előnyű az ún. orosz és kínai teákkal szemben az, hogy nem tartalmaz koffeint, és így izgató hatása teljesen elmarad. A helyesen elkészített tea, ízét tekintve, kiválóan helyettesíti az orosz teát.

Az ország szederlevélszükségletének mintegy 50%-át a megye területén gyűjtik be. Ennek oka az, hogy bár a Tisza felső folyása mellett is nagy mennyiségben fordul elő, azonban ott jóval kevesebb a tiszta állomány. Azokon a helyeken rendszerint farkasalmával (*Aristolochia clematitis* L.) együtt fordul elő, és mivel a gyűjtés alkalmával a szederlevelek közé gyakran a farkasalma rendkívül mérgező levelei is bekerülnek, ezért a Szolnok megyében gyűjtött szederlevél sokkal keresettebb. A farkasalmával történő keveredés azért veszélyes, mert a növényben lévő aristolochiasav hasmenést, vesegyulladást, bélgyulladást, sőt súlyos esetekben szívbénulást idézhet elő.

Az árterületi szederlevél aránylag sok növényi cukrot tartalmaz. Ezért különösen kedvelt a magyar teák gyártásánál. Szederlevélből készül a legismertebb, közkedvelt Planta-tea. Készítése úgy történik, hogy a begyűjtött és megszáritott szederlevélet kocsiányalanítják, vágják, majd a főlős csersavtartalom és a tea tisztítása és csíráltatása érdekében leforrázzák. Répacukor hozzáadásával emelik cukortartalmát, hogy elősegítsék az alkoholos erjedést. Erjedés után növényi festékekkel enyhén megfestik, szárítják, majd illatosítják.

Az **orvosi ziliz** (fehér mályva, *Althaea officinalis* L.) a mályvafélék családjába tartozó évelő növény. Árterületeken fordul elő. Gyökere egyszerű, vagy elágazó, kívül világoszürkés-barna, belül fehér. A gyöktörzs rendszerint többfejű. Szára 1 m magasra is megnő, hengeres, alul fásodó, feljebb lágy, sűrűn, szőrös, szürkészöld színű. Levelei csavaros állásúak, hengeresek, szőrösek. A drogot levelei és gyökere képezik.

Népgazdasági szempontból a gyökérből előállított drog a legfontosabb. A gyökereket ősztől tavaszig, a nyugalmi időszakban, a nedvkeringés megindulása előtt gyűjtik. A begyűjtött gyökereket meghámozzák. Rúdha hasítva, vagy kockára felvágva kerül értékesítésre. Jelentős a kockára vágott áru. A kockák kb. 3–4 mm-esek. A gyökér nem átható szagú, erősen nyálkás, kissé édeses. Hatóanyagai: 25% növényi nyálka, 11% pektin, 30–35% keményítő, 1,3–1,7% zsíros olaj, továbbá kevés aspargin. Nyálkája vízben jól oldódik. A drognak fehér színűnek, egyenletes vágásúnak, szálkátlannak kell lennie. Penészes és dohos szagú nem lehet.

A magyar gyógyszerkönyvben is szerepel. A kivonatot áztatással készítik belőle. Gyógyászatban a nyálkának az a jelentősége, hogy vékony réteggel bevonja a nyálkahártyát és megóvja az izgató anyagok hatásától. Ezen alapszik kiterjedt használata a gyomor- és bélbántalmaknál, mert a hurutos nyálkahártyát megvédi a

bél- és gyomor izgató anyagaitól. Különösen gyermekek bélhurutjánál magában, de más szerekkel kombinálva is használatos. Ugyanilyen módon a légutak hurutos, gyulladásos megbetegedéseinél a köhögési ingert csökkenti azért, hogy a torkot nyálkájával bevonja és fokozza a nyáltermelést. Nagyobb adagból készült főzete izzadást vált ki, s ezáltal meghűléses betegségekből jól alkalmazható.

A fehér mályva gyökerét teakeverékben is használják. Alkotóeleme a ziliz-teának (Species Althaeae). A gyökér vizes kivonatából köhögés elleni cukor is készül, amelyet közhasználatú néven „ájbis-cukornak” neveznek.

A fehér mályva levelét egész nyár folyamán lehet szedni. A szederlevélhez hasonlóan szárítják meg. A levélben főleg növényi nyálka és nyomokban illóolaj szerepel. A levelet az ún. lágyító teakeverékekben alkalmazzák. Torok- és szájöblítő teaként is használatos.

Tekintettel arra, hogy a fehér mályvából, főleg a gyökérből a belföldi felhasználás, valamint az exportigény is meglehetősen nagy, ezért termesztik is. *Legelőszőr Szolnok megyében, Tiszabő környékének nyirkos, laza, mélyfekvésű, meleg talaján termesztették.* Termelése a megyében másutt is folyik az érterületeken, de gyűjtése is kiterjedt. *A hazai export 50%-át Szolnok megye adja.* Termelésénél a legcélszerűbb szaporítási mód az, ha a gyökfejeket szétválasztják, és 50 cm—1 m sortávolságra 2—3 gyöktrözszerést ültetnek el. A szántóföldi művelésen kívül célszerű a vadon termő ziliz szaporítása is. Ez úgy történik, hogy a kiásott gyökerek gyökfejeit visszaássák, és így mesterségesen gondoskodnak a vadon termő növények szaporításáról.

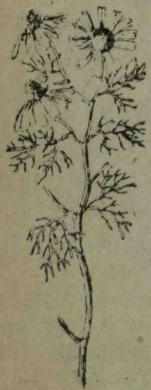
Érterületeken, legelőkön, réteken igen közönséges növény a **keskenylevelű útifű** (*Plantago lanceolata* L.). Levelei töálló rózsát alkotnak, 30—40 cm hosszúak, 2—3 cm szélesek, lándzsá alakúak.

A drogot a levele (*Plantagonis lanceolatae folium*) adja. A levél keserűen sós, kissé fanyar ízű. Virágzás előtt gyűjtött levele jobb. Szárítása nagyon kényes, mert fontos, hogy szép zöld színét megtartsa. Ezért igen vékonyan kell teríteni a leveleket, és lehetőleg gyorsan szárítani.

Hatóanyagai: aucubin nevű glikosid, invertin és emulsin. Hamuja majdnem 50%-ban káliumoxidot tartalmaz. A levél főzetét hasmenés, gyomorégés és köhögés ellen használják, teakeverékekben pedig mint vértisztító és nyálkaoldó alkatrészként játszik szerepet. Ugyanezen hatóanyagok vannak a vele keverve gyűjtött rokonában, a magas útifűben (*Plantago altissima* L.) is.

A szikésekre legjellemzőbb, és a magyar drogereskedelem szempontjából legfontosabb növény a székfűvirág, vagy kamilla. A növény hivatalos neve **orvosi székfű** (*Matricaria chamomilla* L.). A fészkes virágúak családjába tartozó, áttelelő 1 éves növény. Gyökere rövid, vékony, járulékos gyökerekkel borított; szára 5—40 cm magasra nő, levelei szőrtállásúak, sallangosan szeldeltek. Virágfészkei hosszú kocsányon állva laza bogokat alkotnak. A vacok eleinte félgömb alakú, később megnyúlik, és 5 mm magas kúp alakú, üres belsejű lesz. Április végén, májusban virágzik.

Gyűjtendő a fészkes virágzat, ez a drogereskedelemben *Chamomillae flos* néven kerül forgalomba. A virágzat jellegzetes illatú, erős, zamatos, kissé kesernyés ízű. A székfűvirágot teljes virágzásban, de még nem elérve szedik ún. székfűfésűvel. A szedésnél fontos, hogy a kocsány minél rövidebb legyen, és a virágzat lehetőleg gyom- és fűmentesen legyen gyűjtve. A szárítóhelyiségben, melynek nem szabad a gyűjtési helytől messze lennie, a nyersvirágot perforált lemezű, 10—13 mm átmérőjű rostán meg kell rostálni, hogy a gatzól és a hosszú kocsányú virágoktól a helyesen fészült virágzatot elválasszuk. A szárítást legtöbb helyen padláson végzik. A padlást le kell tapasztani és meszelní, hogy ne porosodjék és a virágzatot fej-fej mellé kell teríteni. Kb. 1 m² padlástérületen 3 kg nyersvirágot, tehát kb. 60 dkg száraz virágot állíthatuk elő. Forgatni semmilyen körülmények között sem szabad.

A jó minőségű szárított virágzat előállítására 50—70 fokon szárító berendezések is rendelkezésre állnak, melyek hőléggel és erős ventilációval 1,5—2 óra alatt megszáritják a virágokat.

A székfűvirág egyike a legelterjedtebb drogoknak. A világ minden gyógy-szerkönyvében hivatalos, és népies felhasználása terén is a legismertebb háziszerek közé tartozik. Hazánk szikes területeit április—május hónapban hatalmas foltokban borítja, s ezzel elárulja a talaj minőségét. Észszerű, hogy e növényi kincsünket, amely a szikes területek hasznosítása terén egyik legfontosabb tényező, minél intenzívebben felhasználjuk.

A kamilla legfontosabb hatóanyaga a kamillaolaj, melyet a virágzat 0,4—0,6%-ban tartalmaz. Járulékos anyagokként van még benne cserzőanyag, gyanta, anyag, gyanta, umbelliferont, phytosterin, apigenin, szalicilsav és 3% glykosid. A modern kutatások szerint a hatóanyagok közül a legfontosabb az olajban levő azulen nevű szénhidrogén.

Igen kiváló gyulladáscsökkentő és görcsoldó. Jóllehet az érző idegvégződéseket nem izgatja, mégis a szövetekbe gyorsan és mélyen behatol, nem károsítja őket. Elsősorban a nyálkahártyák gyulladásainak csökkentésére, toroköblögetésre, szem- és bőrgyulladások borogatására, használatos. Belsőleg tea formájában a csecsemők gyomorgörceinél, de általában bél- és hólyaghurutnál kiváló. Izzasztásra is felhasználják.

Az állatgyógyászatban is igen jól alkalmazható. A malacoknak és süldőknek, általában a fiatalabb állatoknak hasmenése és emésztési zavarai leküzdésére majdnem kizárólagosan a kamilla főzetét használják.

A kamillavirágból vízgőzlepárlással nyerik a kékszínű kamillaolajat, amely sűrűn folyó, erősen jellemző illatú, 14 fok alatt dermedni kezdő, könnyen illó olaj. Fajsúlya 0,917—952 között ingadozik. Oldatát igen kiválóan alkalmazzák a gyermekek asthma bronchiale-ja és az allergiás eredetű megbetegedések gyógyítására. Az allergiás gyógyhatás főleg a histamintermelés fokozásából adódik. Az olajból készített 0,05%-os kenőcs felületet és mély szaruhártyagyulladásokra, a 0,15%-os kenőcs pedig égési és fagyási sebekre, lábszárfekélyre, sarjadzás és behámosodás elősegítésére kiváló gyógyszer, 2%-os injekciós oldatban igen jó eredményeket lehet elérni asthma, allergiás colitis, szénanátha és hasonló túlérzékenységi megbetegedések ellen. *A magyar kamillaolaj minősége különben is annyira kiváló, hogy a droggereskedelemben külön jegyzik „Hungarian Chamomille Oil blue“ néven, és a magyar termék ára 30—40%-kal drágább, mint a más országokból származott kamillaolajaké.* Ha tekintetbe vesszük azt, hogy 1 kg kamillaolaj ára kb. 1 motorkerékpár árával egyezik meg, fel tudjuk mérni e növény gyűjtésének és az exportra kerülő drog növekedésének fontosságát.

A **maszlag** (*Datura stramonium* L.) a burgonyafélék családjába tartozó igen mérges növény. Főleg trágyázott, szemetes helyeken, szántóföldeken terem. Levelei a szár alsó részéből nőnek ki, szórtállásúak, nyelük 2—5 cm hosszú, lemezük 10—15 cm hosszú és 8—10 cm széles, öblösen fogazott, kopasz. Színén sötétebb, fonákján halványabb zöld színű.

A drogot a levele (*Stramonii folium*) adja. Leveleit virágzás előtt közvetlenül és virágzás alatt levéllyéllel együtt szedjük. Szárítása padláson 3—4 ujjnyi vastag rétegben történik. Nagyon óvatosan kell a szárításnál eljárni, mert erősen mérgező, és így más növényekkel összekeveredve bajt okozhat.

A levél hyoscyamint és kevés scopolamint tartalmaz. Összes alkaloidtartalma 0,1—0,2%.

Leveleiből készülnek az asztma-szivarok és asztma-cigarettek, valamint az asztma elleni füstölő keverékek. A hatás itt a hörgők érzoidegvégződéseinek narkotizálásából adódik.

A **beléndek** (*Hyoscyamus niger* L.) szintén a burgonyafélék családjába tartozó igen mérges növény. Szemetes, trágyázott helyeken, parlagokon, iszapos vízpartokon terem. Levelei 15—20 cm hosszúak, tojásdad kerületűek, 8—9 cm szélesek, szélük durván, majdnem karéjosan fogas. A levelek alul, a fonákjukon mirigyesek, enyves bozontosak,

A drogot a levele (*Hyoscyami folium*) adja. A levelet közvetlenül virágzás előtt és az alatt gyűjtik; szárítása a maszlagéhoz hasonlóan történik. A levele hyoscyamint tartalmaz, 0.04 százalékban.

Főleg atropin gyártására használják, amely a szemgyógyászatban használatos. A szemben az oculomotorius ideg bénításával mydriasiszt okoz.

A mákgubó a közönséges **kerti mák** (*Papaver somniferum* L.) mindenki által ismert toktermése.

A 30-as évek közepéig a mákból nyert opium-alkaloidákat kizárólag oly módon termelték ki, hogy az éretlen mákfejeket megkarcolták, és a kicsurgó nedvet összegyűjtötték. Természetesen ily módon az ópium-kalács kinyerése igen komoly munkaerőt igényelt, és a szemtermelés lényegesen csökkent. Az ópium azonban olyan fontos és régen ismert gyógyszer volt, hogy már i. e. is ismerték, és használták kábító hatása miatt. A Balkánon, Törökországban, Perzsiában, Indiában és Kínában volt az ópiumnyerés céljából a máktermelés a legjobban kifejlődve.

1930-as években Kabay János tiszavasvári magyar gyógyszerész olyan morfin-gyártási módszert dolgozott ki, amely szerint a legfontosabb alkaloidákat az érett és kicsévelt mákgubó fejéből is ki lehet nyerni. A teljesen érett máknövényben csaknem változatlan mennyiségben vannak az ún. összópium-alkaloidák. A *Kabay-féle eljárásnak eredményeként Magyarország 1952-ben és 1953-ban az ópium és az ópium-alkaloidák exportjában az egész világon megszerezte az elsőbbséget.*

Az érett mákfejből való ópiumszármazék-gyártás azonban nemcsak vegyészeti és gyógyászati szempontból fontos, hanem a mezőgazdaság terén is, ugyanis a máknak nemcsak a szemtermése, hanem az eddig értéktelen gubója, toktermése is értékesíthető, és így a mák vetési területe emelkedik.

Az ópium-alkaloidák legfontosabb és legismertebb származékai: morfin, kodein, narcein, narkotin, tebain, papaverin. Ezek hatása mind kivétel nélkül erős, általában csillapító, kábító, azonban egymástól igen eltérő. Minden ópiumszármazék igen kiváló fegyver az orvos kezében a fájdalmak csillapítására, azonban mint kábítószerek nagyon veszélyesek is.

* * *

Fent elmondottakból kitűnik, hogy Szolnok megye a gyógynövénygyűjtés és export szempontjából az ország egyik legfontosabb megyéje. Benne gyűjthetők az összes fontosabb gyógynövények, s ezek mennyisége nem elhanyagolható.

A gyűjtést jelenleg a földművelésszövetkezeti hálózat szervezi, mely a régi tradíciókon alapuló gyógynövénygyűjtést szervezett és tervszerű formában fejleszti tovább.

Ez a munka nem lekicsinyelendő, mert jórészt ki nem használt területek vadon termő növényeiből aránylag kevés munkával teremt olyan fontos anyagokat, melyek nagyon sok esetben nélkülözhetetlenek. Ezzel a munkával válik a különben értéktelen gyomnövényekből gyógyszer, ezeknek a növényeknek külföldön való értékesítésével jutunk itthon nem található, nélkülözhetetlen nyersanyagokhoz, árukhoz, gépekhez stb. Ez adja a gyógynövénygyűjtés felbecsülhetetlen nemzetgazdasági jelentőségét.

Retscher Sándor

IRODALOM:

Augustin—Jávorka—Giovannini—Rom: Magyar gyógynövények. Bp. 1948.

VADÁSZ PÁL

Mikszáth „Beszterce ostroma” c. regényét olvasva, Pongrácz István alakja sokak szemében valószínűtlennek tűnik fel. Pedig Mikszáth mindig a valóságot írta, s egészen biztos, hogy egész sereg Pongrácz István korszerűtlenkedett a Mikszáth korabeli közéletben. Másképpen Mikszáth írói szándéka értelmetlen, típusalkotása érthetetlen lenne. Azzal, hogy jóval a Mikszáth utáni időkből a tudomány területéről bemutatok egy korszerűtlen embert, nemcsak Mikszáthot akarom igazolni, hanem érdekeltni azt is, hogy a letűnt rendszerek milyen zsákutcába vezettek a tudomány területén is.

Túrkevére kerülve bárkitől is érdeklődtem a város története vagy néprajzi dolgai felől, mindenki Vadász Pállal állt elő. Nemsokára kezembe kerültek füzetei.¹ Írásai büszkén viselik magukon a szerző teljes nevét és címét: „*Írta: Dr. Gyöngyös-Halászi Vadász Pál államtud. dr., a kolozsvári volt Ferencz József magyar tudományegyetemen, Szónokmegeye tb. főlevéltárosa. Békismegye és Gyoma nagyközség, valamint Túrkevi város virilise, gazdálkodó, a szegedi alföld-kutató bizottság tagja, túrkevi lakos.*” Nemcsak ez a felsorolás, ami minden írásán, sőt könyveiben ott van és írásmódja árulják el azonnal, hogy különccel van dolgunk, hanem az a sok történet is, amelyet azoktól hallottam róla, akik ismerték.

Nagy tudását nemcsak Túrkevéen, a megyében, hanem a fővárosban is elismerték, de őt magát különccnek tartották, és nem vették komolyan. Beadványaira nem válaszoltak, dolgozatait nem közölték.

Családja 1610-ben kapott nemességet II. Mátyástól, és Szatmár, Bereg, Ung, majd Heves megyében volt birtokos. A család nagyobbik része teljesen elszegényedett. A túrkevei ág a múlt század elején költözött Túrkevére, s itt beházasodva a redemptus Czihath-, Németh- és Gyórfy-családokba, tekintélyes vagyont szerzett. Ilyenformán Pál úr és testvére, Károly — vármegyei főjegyző — közel 1000 holdon gazdálkodhattak.

Vadász Pál 1883. január 9-én született Túrkevéen. Elemi iskoláit helyben, a középiskolát a mezőtúri ősi gimnáziumban végezte. Mindvégig jó tanuló volt, különösen kedvelte a történelmet és a latint.

Különben mint felsős diák a gazdag kisvárosi fiatalúr gondatlan, felelőtlen életét élte. Érettségi után a kolozsvári egyetem jogi karára iratkozott be, ahol 1906-ban államtudományi doktorrá avatták. Az egyetem elvégzése után hazajött, és részt kapva apja birtokából, gazdálkodáshoz fogott. Gazdálkodás mellett kedvenc tudományával kezdett foglalkozni. Érdeklődése a családtörténet felé vonzotta, szép szakönyvtárat gyűjtött össze, s egész élete — mely szülei és testvére halála után a tökéletes egyedüllét volt — adatgyűjtésben telt el.

Rengeleg adatot gyűjtött össze családjá, szülővárosa és birtokai történetéhez. Hosszú folyamodványokkal zaklatta a bíróságokat, a különböző hivatalokat, minisztériumokat, az Országos Levéltárat, még a MÁV vezérigazgatóságát is. Az Országos Levéltárnak hatalmas adatsomagokat küldött, s miközben sorra búvárolta az ország köz- és magánlevéltárait, afféle újabb kiadású Pongrácz István lett. Földjein újfajta jobbágyrendszert épített ki: harmadosai voltak. Talán nem felesleges felemlíteni, hogy „a legjelesebb” magyar tudományos munkának Budai Ferenc lexikonát és Fényes Elek Geographiai szótárát tartotta. Budai lexikonának első lapjaira a következő, jellemző, egész életét magyarázó sorokat írta: „*A legjelesebb magyar munka ez! Vadász Mihályról, a Bátori István kir. vitézéről bizonyára Forgách Ferenc püspök után írta tudósítása, amelyre Nagy Iván családukról írt cikkénél említ fel, volt kiindulási legfőbb oka a családi hagyományokon, leveleken, történelmi és jogi tanulmányaimon kívül, családtörténeti kutatásaimnak. A Vadász név hát benne e magyar jelesek ősi Pantheonjában! E tudat ösztönzött kikutatni a Vadász családokat. Rokonságukat. 1912 őszén a homály teljesen eloszlott előttem. A Vadász névnek nincs helye az ősi Pantheonban, mert a jeles Vadász Mihály nem Vadász, hanem Vadas. Öccsének, Máténak Bátori Zsigmond fejedelem új adománya Alsófehérmegyei Fugad, Amónnépe és Plor falukra teljesen tisztázta a dolgot. Vadas ő és nem Vadász, mint a régi író Forgách s az újak mind helyesen írják, csak Budai és Wagner nem. Ugy látom, Wagner műve a tévedés forrása. Tőle vehette át Budai csakúgy, mint azt, hogy neje az ifj. Török Bálint leánya, Katalin Dengeleghy Mihály özvegye volt. Mert 1912 őszén azt is ki-*

kutattam a kolozsvári egyet. könyvtár és erd. Múzeum Egylet levéltárában, hogy T. Kata apja nem Bálint, hanem János és hogy nem lehetett a nagy Vadas Mihály neje, mert ez 1579-ben elesett Lengyelországban Polecsko ostrománál, hanem Csákyné, Bogáthyné, majd Dengeleghyné, utoljára ér- vagy nyír-körtvélyesi Vadas Mihályné volt Enyingi Török Kata, a Bátori Gábor fejedelem szeretője, Vajda-Hunyad úrnője, Vadas Judit anyja, mely Vadas Judit 1628-ból említették Érkörtvélyes úrnőjeként, amiről már régebben kutattam. Ő a nemes Inczédyek ősanyja. Ez, amiket itt leírtam oly szép eredmény, hogy csak az érti meg, aki majd 11 évig kutatott e dolgok után s már-már azon volt, hogy a dolgokban nem lehet tisztán látni s ime, teljes világgosságot derítenem reá sikerült. Érdemes volna ezt közérdeke miatt közre is adni. Az irodalom nagy tévedései lennének vele helyrehozva az én enemi kutatásaim nyomán, melyek mesés álmaimát is szétfoszlatták. Családunk nemes, régi, de nem ily jeles, mint e könyv fényes családai.”²

Szívesen tartózkodott munkásai között. Tőlük is sok adatát gyűjtötte. Törődött egyéni bajaikkal, ezért szerették. A felszabadulás után még a DÉFOSZ-ba is eljárt, s bár ott semmi keresnivalója sem volt, órák hosszat elbeszélgetett a parasztokkal. Beszélt Kevi történetéről és, ami mindenkit érdekelt, az egyes emberek családjainak történetéről.

A háború megfosztotta szép könyvtára javától, irattára nagy részétől. Jegyzet-tömegeit összekészálta a nagy vihar, szép régészeti és néprajzi gyűjteménye pedig teljesen tönkrement. Megmaradt írásai közül vagy 2 q-t e sorok írója 1951-ben szedett össze és küldött el a Vadász Pál után érdeklődő Országos Ethnológiai Adattárnak.

Élete nem csak egyedülléte, egészalkotásnélkülisége miatt tragikus, hanem azért is, mert írása körülbelül 1930 óta oly egyénivé vált, hogy olvashatatlan.

Győrffy István nagyrabecsülte. Sokszor kérte ki véleményét, és sok tanácsot is adott neki. Egyszer elvitte hozzá Móricz Zsigmondot is, de Vadász Pál nem tudott mit kezdeni a nagy íróval. és Móricz Zsigmond is értetlenül állt vele szemben; így mindkettőjük számára családást okozott a találkozás.

Mindenkitől elhagyatva 1947-ben halt meg Túrkevéen; a Vénkerti temetőben előre elkészített sírköve alá temették el.

Vadász Pálról többek között az az anekdota is járja, hogy egyik írását félben adta vissza a nyomda, mert kifogyott az i betű. Ugyanis, mint egyik munkája utóhangjában írja: „E füzet nyomása közben olvasom (Magyars. 1925. ápr. 5. sz. 12. ód. 2. has. fent), hogy az 1917. év, a forradalmak után az orosz írók szinte nem az ú. n. irodalmi, de a níp nyelvín írának mán. — Magyarországon tán én így először e füzetet; a nélkül, hogy az előbbiről sejtelmem is lett volna. Magam mán évek előtt és óta így írtam leveleimet, beadványaimat; ha grófokhoz is — levéltári kutatásaim érdeklésben s egyáltalában.”³

Ugyanezen munkájában még egy helyen ír írás- és beszédmódjáról. „Írásátmat újabbán az ilő, a valóságos tisztai magyar nyelvjárás szerint írom; nem az úgynevezett irodalmi nyelven, melyet Magyarországon a níp eddigelég még nem vett át, csak napjainkban kezd — az értelmisig, szerintem, rossz példáját követve — beszilni. Nekem nem kell, mert nem igaz ilő, hanem mestersíges; csinált, hamis, hazug álnyelv; nem magyar nyelv, mert az ez amelyet én is immár 42 éve hallok, tanultam, beszillek s írásban is használni kívánok. Semmiféle esetleges ellenérv és szempont nem számít előttem ezekkel szemben; még az akademikus nemrigen olvasott tiltakozása sem, a tájszlás irodami használata ellen. Mert ez nem is tájszlás tulajdonkípen, hanem több annál; általában használatos; az oly zseniális, remek magyar nyelv gazdagságának, finomságának egyik bizonytsága. Nem írok én keviszt, cselidet (mint hibásan a Biharm. mon. 225. old.), se kirdmet, se nélkül, stb. Tehát finom, de erős különbség van nyelvünkben az i és é között s elébbi nem fejezhető ki az i betűvel, illetve hangzóval. Hiba — mint minden emberi munkában — okvetlen lesz az én nyelvhasználatomban is; de szerintem ez még mindig kisebb baj, mintha meggyőző-dísem ellenire nm igyekezném a rigiek, Erdős János stb. példájára, visszahelyezni az ilő nyelvet irodalmi joгаiba is. Másokhoz e tekintetben nem kívánok fordulni felhívással, buzditással ípügy, mint további oktatással sem. Sem jövendőllissel.”⁴

Írása ellen, ami bizony — mint az a közöltekből is látható — következetlen is volt, sokan tiltakoztak. Leginkább a nyomdászok. Meg is jegyzi Vadász Pál kiadott munkái felsorolása után, hogy „mindezek — mert nem magam javítottam — sok sajtó és egyéb hibával.”

Családtörténeti kutatásai vitték a nyelvészkedés felé is. A *z* és *y* betűkről már 1907-ben cikket közölt tőle a Budapesti Hírlap (5.). 1914—1916 között 5 kilós kéziratot készített a Vadász, Vadászy, Vadas, Vadasy, Vadacsy, Vadasfalvy, Vadasülisi családokról, illetve névcserek birodalmáról. Az Akadémia elimeréssel fogadta Vadász Pál hatalmas anyaggyűjteményét és a Turul közlésre is szánt belőle részeket.⁵ Különösen érdekelték a családnevek problémái. Egész sor család történetét kutatta fel, és igyekezett neveiket megmagyarázni, megfejtetni.

Nyelvészeti szempontból munkásságának legfontosabb része helynévkutatása volt. Széles történelmi és helyismerettel magyarázta Túrkeve és a környék helyneveit. Harciasan küzdött a Túrkeve elnevezés ellen, és az általánosan használatos Túrkevi mellett szállt síkra, mert úgymond: „300 esztendő *uta nagy-kun Túrkevi* (mert hiszen Túrkeve állítólag Kaukázusban van; Túrkevi pedig — az ilő és csudálatosan remek magyar nyelv szabályai szerint még ott sincs; sem Magyarországon; még ha városunk neve Túrkeve vóna is — minek ellen mond mindnyájunk ilő szava, nyelve s 1476 óta Kevinket említő sok rigi levelünk és írásunk egyaránt s csak 200 esztendővel ezelőtt idő *uta kezd írásainkban itt-ott szerepelni — szemben a korábbi és újabb sok levéllel és az ilő nyelvvel — a Túrkeve szó városunkra — mert ai- és ei-végű jelző a magyar nyelvben csak ő és ő betűvel vizsgálódó s nem a- és e- vizetű helynevektől képezhető; a pásztai, kállai, ölbei, besenyei, üllei stb. szavak példája szerint; póhamari, gyüri, stb. jelző tanúsága mellett*”⁶

Érdekesen magyarázza városunk nevének első részét, a Túr szót. Nem elégszik meg azzal, hogy régen így hívták a Berettyó alsó folyását, hanem: „*török szónak írja mán Veres (Túri céhek 1911. bevez.) a seb, var jelentisivel. Közös lúnak túros, sebes a háta (közmondásunk). Ugyanígy seb, var, süly (sifilis) jelentisivel írja Nékám (A bujakór történetiről írt munkájában). De ide vezetnek az én adataim is. Túr alatt vas a Varashalom, csárda, két Varasér; Ecsegen van, a folyó mentin a Tetveshalom (Borbily-ltár, ecsegi csomó, tirkipen) s Somogytúr is; ott; a Tetves víz mentén fekszik. Hasonló-értelmű Süly helynevek is az országba. Tápó-, Tisza-Süly. Rigen előbbi is tartozott Szónak megyénkhe; a középkorba.*”⁷ Sokszor túl merész analógiákat vesz alapul, s ha gyakran el is kalandozik, érdeme, hogy kutatta szülőföldje múltját, szerette nyelvét.

Legnagyobb kiadott munkájában, a már idézett Bikis-besenyő megye stb. címűben rengeteg adatot felkutatva, Túrkeve—Gyoma—Dévaványa—Ecsegfalva és környéke helyneveit magyarázza. Különösen ez a munkája érdemelné meg, hogy történeti népnyelvi és néprajzi kutatásoknál figyelembe vegyék.

Dr. Dankó Imre

1. Bikis-besenyő megye és a besenyőkrül, meg a nyelvükrül; meg a Barsa-nemrül s helynevek magyarázata. Túrkeve, Daróczy 1925. — Függeléként felsorolja benne kiadott és kiadatlan írásait egyéni megjegyzésekkel. A Földváltásrül. Túrkeve, 1927. — Ez az írása a redemptióról szól. A Túr vize, Túrkeve, 1928. Adalíkok Csudabala történetéhe. Gyoma, 1929.

2. A túrkevei múzeumban őrzött példány első lapjáról.
3. Bikis-besenyő megye stb. 94. l.
4. Bikis-besenyő megye stb. 7. l.
5. 1907. dec. 7. 29. l.
6. A földváltásrül. 5. l.
7. A Túr vize. 4. l.

A Tiszazug őskora

Az alábbi tanulmány a szerző egyetemi államvizsga-dolgozatának egyik fejezete. Településtörténeti áttekintést nyújt itt csupán, de épp ez érdemel nagyobb figyelmet. Hazánk őskori települési viszonyait a nagyszámú eddigi ásatások ellenére sem ismerjük kellően. Hiszen más szempontú vizsgálatok (pl. időrendi kérdések tisztázása) természetesen megelőzték és mellőzték ezt a kérdéscsoportot. Pedig ennek beható tanulmányozása az őskori társadalmak életmódjára és tagozódására vonatkozó megismerésnek fontos feltétele. Megyénk halmai az Alföld őskorának időrendi tanulmányozásánál már régebben kulcsponti területekké váltak. Nem lehetetlen, hogy a települési formák kutatásánál megyénk újra központi szerephez jut. Ez a dolgozat — amely a szerény eszközökkel való eredményes munka példája — feljogosít ilyen reményekre. (Szerk.)

I.

A Tiszazug területének régészeti kutatása csaknem egy évszázados múltra tekinthet vissza. Nagyrév községben 1863-ban kerültek elő az első régészeti leletek, melyeket Kubinyi Ferenc juttatott el a Nemzeti Múzeumba. A hetvenes évek nagy régészeti érdeklődése idején a Tiszazug területén is számos helyi kutató kezdett rendszeres gyűjtésbe. Kiemelhetjük Fechtig Imre tiszaugi, Kovách Albert csépai és Széll Farkas szelevényi munkásságát. 1876-ban, a Nemzetközi Órégészeti Kongresszus budapesti ülése idején rendezett régészeti kiállításra a Tiszazug kutatói is szép anyagot küldtek. Ez Rómer Flórisnak, a régészet nagy tudósának érdeklődését is felkeltette. A kongresszus után Rómer leutazott a Tiszazugba, és kiváló szervező-képessége eredményeként ezen a kis területen is régészeti társulat alakult. Személyes jelenlétével és itt végzett kisebb ásatásaival nagy ösztönzést adott a „Tiszazugi Archaeológiai Magán-Társulat” működésének. A társulat tagjai több ásatást végeztek. Lelkes munkájuk eredményéről kéziratossal kiadványban számoltak be.

A nyolcvanas évek végén a társulat széthullt. Szerencsére azonban tagjai előbb gyűjteményüket a Nemzeti Múzeumnak ajándékozták, és így megóvták annyi más gyűjtemény közös sorsától, az elkallódástól. Ennek a gyűjteménynek gazdag anyaga sok későbbi összefoglaló munkához nyújtott fontos adatokat. Az ezután következő időkben csak szórványosan kerültek elő leletek a Tiszazugból. A huszas években azonban a Nemzeti Múzeum több ízben nagyszabású ásatásokat végzett Nagyréven és Pusztaistvánházán, melyeknek nagyjelentőségű eredményei világszerte ismertté tették a Tiszazug nevét. A bronzkor első szakaszát magáról Nagyrévről nevezték el. A huszas és harmincas években végezte a kecskeméti múzeum ásatásait Tiszaugon a tóparti, kiseréparti és kéménytetői lelőhelyeken, melyek a kőkortól a bronzkorig szolgáltatnak jelentős eredményeket, sőt addig teljesen ismeretlen anyagot is. A helyi kutatók munkája is fellendült: Szeberényi Jenő szelevényi, Fijala Géza és Turcsányi István kunszentmártoni munkássága sok értékes lelettel és megfigyeléssel gazdagította tiszazugi ismereteinket.

Ilyen előzmények után tűzte ki szakdolgozat témájaként Banner János egyetemi tanár az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Órégészeti Intézetében a Tiszazug őskori településeinek kutatását. Az ismerttetett kutatások és az egész terület bejárása alapján kaptuk meg a Tiszazugnak az alábbiakban megrajzolt őskori települési képét.

II.

A Tiszazug területén a domborzati viszonyok az őskor óta nem változtak meg lényegesen. Ezt bizonyítja az is, hogy a Tiszazug községei ma is ugyanúgy U alakban követik a tagolt partszalagot, és ugyanúgy helyezkednek el annak peremén, mint a középkori falvak és őskori telepek. A felszíni kép annyiban módosult, hogy a Tiszát és a Köröst a múlt században gátak közé szorították, medrüket átvágá-

szokkal megrövidítették. A víz szabad kalandozása megszűnt, a talajvíz mélyebbre szállt. Előbb kiszáradtak az évenként új és új árvizvel előtött alacsonyban fekvő árterek, majd szárazzá váltak a régi folyómedrek, az erek. A két folyó jelenlegi medre, továbbá Csépa és Szelevény községek által képezett háromszög csak a legutóbbi árvízszabályozás óta vízmentes. Azelőtt évről évre elborította a víz, mivel ez a terület átlagosan 4–5 m-rel fekszik alacsonyabban, mint az említett belső magas felszín, és a régi folyómedrek keresztül-kasul szabdalják.

A Tiszazug közepét teljesen sík, vályogos lösz borítja egyenletesen 88 m-es átlagos tengerszintfeletti magassággal. Ezt a sík területet sehol sem tagolja belül vízfolyás. A Tiszazug felszíne mégsem egységes, mert északi részén, Tiszaföldvár és Cibakháza között, továbbá a Tizsakürt, Tiszaug, Tiszasas és Csépa községek által határolt területen nagy homokfelületek terülnek el. Ezekhez több kisebb homokfolt csatlakozik. Mindezek az egyenletes sík területből erősen kiemelkednek.

A Tisza és a Körös jelenlegi medrével párhuzamosan húzódik a Tiszazug területének szélén U-alakban az a széles területsáv, mely a belső területekkel együtt egyenletesen töltődött fel, azonban a folyók változó mozgása széles szalagban meg szabdalta, bevagdalta ezt a területet. Így kisebb-nagyobb szigetek, félszigetek képződtek az említett U-alakú sávban, melynek felszíne a belső területekkel megegyezik, és mindig mentesek voltak az árviztől. Leginkább tagoltnak tekinthető Tiszainoka-Tiszaug körzete, továbbá Szelevény környéke, ahol a Tisza és a Körös egymással összefonódva változtatta medrét.

A Tiszazug őskori éghajlatáról, ilyen irányú vizsgálatok híján, még nem sokat tudunk. Azt azonban már eddigi tudásunk alapján is elmondhatjuk, hogy nagyjában a maival megegyező éghajlat uralkodott. Ettől csupán kisebb eltérések adódtak.

III.

A Tiszazug területén is, mint az egész Alföldön az őskori településeknek két elengedhetlen feltétele volt: élővíz közelsége és ármentes terület. A víz közelsége annyira döntő volt, hogy a partszegélytől néhány száz méterre már hiába keressük az őskori települések nyomait. Ezért a Tiszazug középső nagy területe, melyet folyómedrek nem szabdalnak meg, őskori szempontból teljesen lakatlannak tekinthető. Csupán a Csépa község határához tartozó Fertőnek nevezett lefolyástalan mélyedés kivétel, melynek partján került elő néhány lelet. Valószínű, hogy a belső területeket erdők borították.

Az őskori leletek elterjedési térképét vizsgálva legsűrűbben települtek tekinthető Csépa és Szelevény községek körzete. Ez magyarázható a gazdag parttagoltsággal is, ugyanis hosszú szövevényes partvonalak állottak a megtelepülők rendelkezésére. Magyarázható azzal is, hogy itt volt a Tisza és a Körös találkozási pontja. Ez a vízi közlekedést tekintve igen fontos tényező lehetett az őskorban, és — főleg a bronzkori leletek tanúsága szerint — különböző kultúrájú területek találtak itt kapcsolatot.

I. A Tiszazug benépesülése jelenlegi tudásunk szerint az **újkőkor** idején történt i. e. 4. évezredben. Itt is vannak kis kőeszközök, ún. mikrolitek, melyek az újkőkort megelőző vándornépesség emlékeivel megegyeznek. Sajnos, lelőhelyüket nem ismerjük pontosan. Külföldi és dunántúli területeken ezek a kis kőeszközök még az újkőkor késői szakaszában is megvannak. Így ilyen körülmények miatt az újkőkort megelőző népességet nem tekinthetjük a Tiszazug első lakóinak.

Az újkőkorból először a délről behatoló **Körös-kultúra**[1] népessége szállja meg a területet, majd ezeket követik és helyüket elfoglalják az egyelőre bizonytalan eredetű, többféle elemet tartalmazó vonaldíszes kerámiát készítő népesség csoportjai a 3. évezred első felében.

A Körös-kultúrának 25 lelőhelyét ismerjük a Tiszazug területéről. Ezek közül 16 lelőhelyen felszínileg is megállapítható komoly település volt. A kultúra telepeire jellemző, hogy mindig a vízpart keskeny sávján húzódnak. Hosszanti kiterjedésük aránytalanul nagy a szélességi kiterjedéshez képest. Találtam olyan telepet is, melynek felszíni jelenségei kb. 400 m hosszban követhetők, ugyanakkor szélességi kiterjedésük csupán 30–40 m.

A telepek elhelyezkedése igen változó. Legvédehetőbbnek látszanak az olyan települési helyek, melyek kis szigetekre helyezkedtek el, vagy olyan félszigetekre, melyeknek csak egy keskeny oldalát nem vette körül a víz. A másik gyakori telepü-

lési formá a parthajlásban található, mégpedig annak domború és homorú részéi egyaránt. Mivel a telepek kiválasztásánál nem általános a védett helyek keresése, ezért nem mondhatjuk általánosnak a védelemre való törekvést sem. Inkább az tűnik ki, hogy a Körös-kultúra emberei a telephelyek megválasztásánál a minél hosszabb partfelületre törekedtek és házaikat mind a víz partjára építették.

A Körös-kultúra tiszazugi telepei túlnyomó részben nagy kiterjedésűek. A felszíni jelenségek alapján csupán egy-két helyen találtam kisebb terjedelmű telepet. Ugyanezt a jelenséget figyeltem meg a Körös kunszentmártoni oldalán, ahol 11 nagy telep mellett csupán egyetlen kisebbet találtam. A Körös-kultúra telepeire az is jellemző, hogy mindig vastag települési réteg halmozódik fel egy-egy telephelyen. (Partomlásokban és bevágásokban több helyen megfigyelhető a telepek szerkezete.) A felszínen azonnal felismerhetők telepjelenségei. Nagy tömegben hevernek a jellegzetes díszű edénytöredékek, mindig sok átégett sártapasztöredékekkel, mutatva azt, hogy az épületek legtöbbször tűz által pusztultak el. A telepek nagy kiterjedéséből azt következtethetjük, hogy egy-egy telepen nagyobb közösség (több család) élt huzamosabb időn keresztül. A kultúra telepei legsűrűbben Szelevény körzetében helyezkednek el.

A Tiszazug másik újkori kultúrájának, a **vonaldíszes kerámia kultúrájának** a Körös-kultúrától eltérőek a megfigyelhető felszíni telepjelenségei. A lelőhelyek ugyanúgy a vízparton foglalnak helyet, de a hosszú partfelületre nem törekedtek úgy, mint a Körös-kultúra népessége. Volt olyan hely, ahol a partszegélytől 150 m távolságban is megtaláltam a kultúra emlékeit.

A lelőhelyek száma, de bátran mondhatjuk, hogy a telepek száma sokkal nagyobb a megelőző Körös-kultúránál, de nagyobb a többi őskori kultúránál is; a Tiszazug területén 38 ilyen lelőhelyet figyeltem meg. A kérdéssel foglalkozó külföldi kutatók többféle magyarázatot fűznek ehhez a jelenséghez. Egyesek szerint, miután egy telep környéke a földművelés számára kimerült, a telep lakói továbbvándoroltak. Mások pedig a telepek sűrűségét éppen ellenkezőleg azzal magyarázzák, hogy a földművelés fejlődésével egy-egy terület nagyobb népességet tud eltartani. Ezek a felvetések nem megnyugtatóak. Az első érvvel szemben ugyanis vannak vastag rétegződésű, tehát hosszú időn keresztül lakott telepek is. A másik érvvel szemben azt hozhatjuk, hogy a telepek nagy száma egyúttal nem jelent nagy telepet is. A vonaldíszes kerámia 38 lelőhelye közül a legtöbb nem mutat nagy kiterjedésű felszíni jelenséget. Legtöbb esetben kis telepeket figyeltem meg és csak néhány olyan települést találtam, melyek mérete a Körös-kultúráéét elérte.

A vonaldíszes kerámiánál ezek a kis telepek rendszerint nem egyenletes távolságban oszlanak el, hanem legtöbbször 3—4 ilyen kis telep található egymás közelében. Több helyen, ahol a telepek keresztmetszete tanulmányozható volt, azt is megfigyeltem, hogy ezeknél nem mutatkoztak vastag települési rétegek, hanem a leletanyag gödrökben volt, és csak a vékony felső réteg tartalmazott leleteket. A kultúra települési formáját hazánkban másuttal alig ismerjük, de hasonlókat figyeltek meg Hódmezővásárhely határában is. Ez a fajta települési mód nem mutat olyan lakottságot, mint a Körös-kultúra nagy telepei, vagy az e kultúrát tartalmazó említett négy nagy telep.

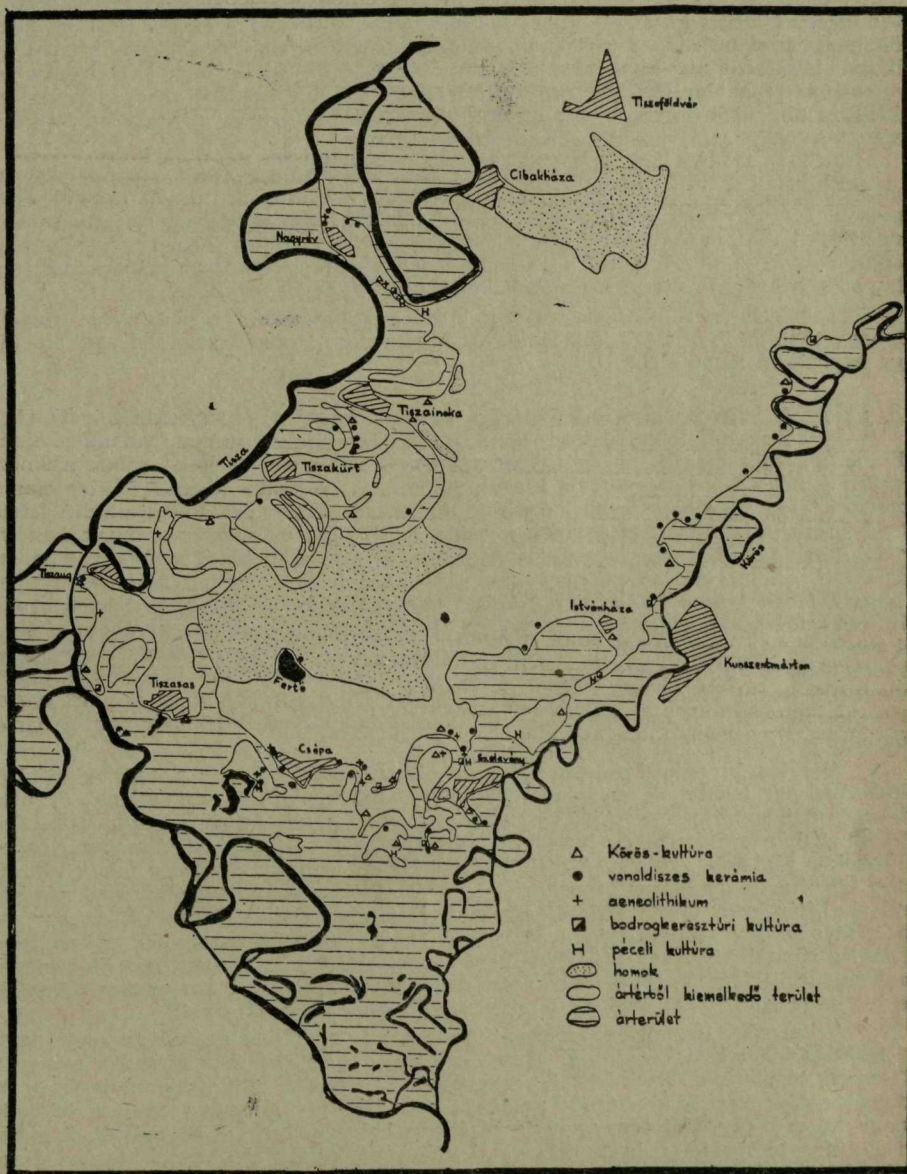
A vonaldíszes kerámiánál rendszerint ezek a kis telepek nem egyenlíthetőek meg az is, hogy a homokos partokat mindig elkerülték, és mindig a vályogos löszre telepedtek. Ugyancsak a vonaldíszes kerámia néhány lelőhelyénél figyeltem meg, hogy a telepjelenségek nemcsak a magas partszegélyen mutatkoztak, de olyan helyeken is, melyeket jelenleg az árvíz elborít. Azt ugyan nem tudjuk, hogy az őskorban is elérte-e az árvíz szintje azt a magasságot, mint ma, de az egész őskor folyamán csak a vonaldíszes kerámia néhány lelőhelyén mutatkozott ez a jelenség. Anélkül, hogy messzemenő következtetéseket vonnának le, feltételezhetjük, hogy a kultúra élettartamának egy szakaszában a Tiszazug területe szárazabbá vált, a víz szintje alábbszállt.

A Körös-kultúra és vonaldíszes kerámia településeinek különbsége élesebben látszik, ha néhány jellegzetes vonást szembeállítunk.

2 A **rézkorban**, a 2—3. évezred fordulóján lényegesen megváltozott a Tiszazug települési képe. A felszíni telepjelenségek meglepő módon megritkultak. A három rézkori kultúra, az aeneolithikum, bodrogkeresztúri kultúra és a péceli kultúra anyagát összesen 26 lelőhelyről ismerjük. Csupán ebből a jelenségből még nem mondhatjuk azt, hogy a Tiszazug lakossága a rézkorban ritkább lett. Inkább a népes-

ség életében történhetett olyan jelentős változás, mely a település módját, formáját is megváltoztatta. Ebben a korban megjelennek a temetők is, úgyhogy ezeknek felszíni jelenségei szintén egy-egy lelőhelyet jelentenek, vagyis a települtséget közvetve mutatják.

Az **aeneolithikumot**^[2] az általános elterjedésű tiszapolgári és a különleges kerámiával rendelkező Tiszaug-kisréparti jellegű anyag képviseli. A tiszapolgári jellegű anyag egy része szórványos, csupán egyes darabokból áll. Hat lelőhelyen már valamivel bővebben jelentkeznek a felszíni jelenségek, de csak két olyan lelőhely van,

A Tiszaug újkőkori és rézkori lelőhelyei

ahol a felszínen található cserepek nagy száma telepet sejtet. A kisértparti kerámia a felszínen mindig nagyobb tömegben fordul elő, s a névadó lelőhely tanúsága szerint jogosan tételezhetünk fel lelőhelyein telepeket. Ez a kerámia igen szűk elterjedésű helyi csoport anyaga, melynek súlypontja a Tiszazugban és Kunszentmárton körzetében van. Meglepő, hogy az általános elterjedésű tiszapolgári és a helyi jellegű kisértparti kerámia lelőhelyei a Tiszazug területén mindig elkülönülten jelentkeznek, de együtt sohasem, holott egy korba tartoznak.

A **bodrogkeresztúri kultúrának** csupán öt biztos lelőhelye van a Tiszazugban. A két ismert temető mellett a többi lelőhelyen is temetőt sejtethetünk. Van olyan lelőhely is, ahol a bodrogkeresztúri kultúra a tiszapolgári kultúra szomszédságában fordul elő. Ez hazánkban más lelőhelyeken is előfordul, és a két kultúra származási összefüggése világlik ki belőle. Tehát a Tiszazugban a bodrogkeresztúri kultúra összes lelőhelyei temetkezésekhez tartoznak, és a telepeknek még csak feltételezhető nyomát sem találtam meg. Mindenesetre a temetkezések mutatják, hogy a bodrogkeresztúri kultúra is benépesítette a Tiszazug területét, de még döntőbb módon hangsúlyozódik ki a települési forma olyan irányú megváltoztatása, mely a Tiszazug területén semmi feltűnő felszíni jelenséget nem hagyott hátra.

A rézkor harmadik kultúrája, a **péceli kultúra**, az ország nyugati részén igen sűrűn előfordul. A Tiszazug területén ugyan megvan, de csupán nyolc lelőhely képviseli. Három lelőhelyen csupán egy-két szórványos lelet bizonyítja a kultúra jelenlétét. A három nagyobb kiterjedésű lelőhelynél szintén feltételezhetjük, hogy telepek voltak. A péceli kultúra lelőhelyszegénysége kapcsolatban lehet azzal, hogy a Tiszazug a kultúra elterjedésének délkeleti határvidékén fekszik.

A péceli és a bodrogkeresztúri kultúra lelőhelyeinél is meg lehet figyelni azt, hogy több esetben a két kultúra egymás közvetlen szomszédságában van, anélkül, hogy egymással keverednék.

3. A második évezred elején, a **bronzkorban** ismét változás következik a Tiszazug települési képében. A bronzkori lelőhelyek száma főleg a második szakaszban megnő, de az újkőkori telepek sűrűségét nem éri el. A rézkorral szemben ismét szilárd települtség következik. Az újkőkori telepekkel szemben a bronzkori telepek száma kisebb, de ezek kiterjedése sokszor felülmúlja az újkőkoriaikat. A bronzkori telepek is a vizek partján találhatóak, de nemcsak annak keskeny sávján húzódnak, hanem mélységi kiterjedésük is meglehetősen nagy. A Tiszazug bronzkorát jellemzi, hogy van négy hatalmas telep és azok mellett számos kis telep. A nagy telepeket igen hosszú ideig lakták, némelyiküket a bronzkor három szakaszán keresztül is. Formájuk nem egységes. Általában a telepedésre kiválasztott terep alakulása szabta meg a telep formáját. Nagyrév-Zsidóhalmon a Tisza kanyarulata keskeny, hosszú teleppformát engedett meg. Tiszaug-Kéménytetőn a település három kiemelkedő kupot alkot. Kunszentmárton-Bohonyán a derékszögben előugró parton 400 m hosszú és 300 m széles területet foglal el a telep. Szelevény-Menyasszonyparton a víz három oldalról vette körül a telepet.

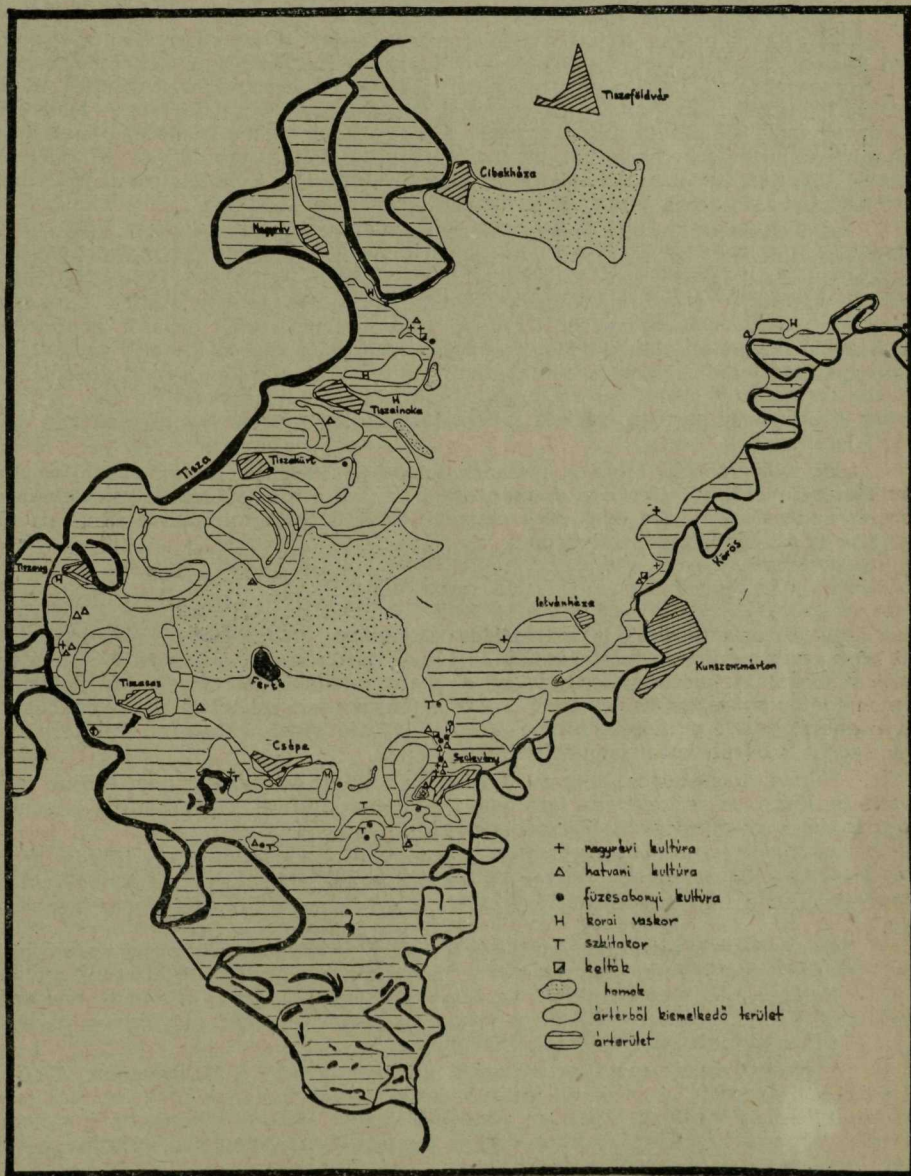
A nagy bronzkori telepeknél már elmondhatjuk, hogy a termelőeszközök fejlődésével egy terület nagyobb népességet is el tud tartani. A nagy telepek egyúttal védelmet is jelentettek. Az Alföldön a bronzkorban tűnik fel először a mesterséges védelem. Szinte minden nagy bronzkori telepünk meg volt erősítve. Tószegről sáncot említenek a régi feljegyzések. A sztálinvárosi Koszideren árok védte a telepet. Vízrel vették körül a Békés-bihari bronzkori telepeket. A tiszazugi nagy telepeknél nagyobb ásátások híján nem dönthetjük el egy-egy telep megerősítési formáját, de a vízzel kapcsolatos elhelyezkedésük is a védelemre való törekvést bizonyítja. A nagyrévi telepnél a régi feljegyzések még észlelhető sáncot említenek. A nagy telepek igen jellegzetesek azért is, hogy a többszázéves egyhelybenlakás folytán vastag települési rétegek halmozódtak fel, melyek a térszintből erősen kiemelkednek.

A bronzkor legkorábbi szakaszát a nagyrévi lelőhely után elnevezett **nagyrévi kultúra** lelőhelyei képviselik. Ennek a kornak még csak hét lelőhelye ismeretes a Tiszazug területéről. Ezek közül négy nagy telep nevét említettük, melyeknek lakottsága ekkor kezdődik, három pedig kisebb felszíni jelenséget mutató lelőhely. A nagy telepek egyenletesen, nagy távolságban helyezkednek el egymástól. A nagyrévi kultúra lelőhelyei még a rézkori lelőhelyszegénységgel hasonlíthatók össze, azzal a különbséggel, hogy ekkor határozott, szilárd telepeket figyelhetünk meg.

A bronzkor második szakaszát a **hatvani kultúra** képviseli a Tiszazug területén. Nagyobb változás az előző korhoz képest, hogy a nagyrévi kultúra hét lelőhelyé-

vel szemben a hatvani kultúrát 17 helyen találjuk meg. A nagy telepek élete tovább folytatódik, amellyel azonban megnő a kis telepek száma. Talán most beszélhetünk a lakosság megszorodásáról. Meglepő a védett nagy telepek mellett ezeknek a kis telepeknek a megsokszorozódása. Talán ezek számára is a nagy telepek jelentettek védelmet.

A bronzkor harmadik szakaszát a **füzesabonyi kultúra** képviseli a Tiszazugban. A települési viszonyok nagyjából megegyeznek az előbbi koral. A lelőhelyek száma még nagyobb, 19 helyről ismerjük emlékeit. Csúpan olyan változás történik, hogy

A Tiszazug bronz- és vaskori lelőhelyei

a nagy telepek közül kettőnek megszűnik a lakottsága. A Szelevény-menyasszonyparti nagy telep szilárdan él ebben a korban is, sőt ekkor éri el legnagyobb virágzását.

Néhány esetben megfigyelhettük a bronzkori telepek és temetkezések viszonyát is. Nagyrev-Zsidóhalmon a teleptől délkeletre találtak a part mentén sírokat. Tiszaug-Kéménytetőn a teleptől északnyugatra néhány száz méterre tártak fel sírokat. Szelevény-Menyasszonyparton a temetkezéseket szintén teleptől északra találták meg. Csupán a Szelevény-Szülőshalmon talált, a hatvani kultúrába sorolható sírok voltak a teleptől nagyobb távolságra. Tehát a Tiszaug területén is a telepek közelében, de nem közvetlen szomszédságában vannak a temetők.

4. A vaskorban ismét komoly változások észlelhetők a Tiszaug települési képében. A nagy telepek megszűnnek, sőt az egész terület települtsége nagyon megrikkul. Egyesek ebben a korban olyan éghajlati változásokat tételeznek fel, melyek a lakosságot a csapadékosabb hegyvidékre kényszerítették. Koravaskori leleteket csak három helyen találtam nagyobb számban. Négy lelőhelyen csupán egy-egy jellegzetes cserép mutatta a koravaskori ember jelenetét. Van néhány szórványos bronzszék-leletünk, de hiányzanak azok a nagy bronz kincsleletek, melyek a Nyírség vidékén oly nagy számban kerülnek elő. Ezek hiánya is magyarázható némileg a Tiszaug területének ritkább lakosságával.

A Tiszaug őskoráról összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg: Az újkőkör idején népesül be igen sűrű lakossággal. A rézkör idejéből igen kevés lelőhelyet találunk, mely magyarázható a lakosság életmódjában beálló és a települési forma megváltoztatásában tükröződő változással. Magyarázható azonban esetleg a lakosság számának megfogyatkozásával is. Ugyanis a bronzkorban ismét szilárd, az újkőkorhoz hasonló telepeket találunk. Mégis ennek a rézkörhöz kapcsolódó első szakaszában olyan gyér a települtsége, mint a rézkorban. A bronzkor második szakaszában a települések száma igen megnő, és ez tapasztalható a harmadik szakaszban is. A vaskorban a bronzkori sűrű települtség megszűnik, és ismét kevés lelőhelyünk van, igen gyér leletanyaggal.

Ez a hullámlás, mely a Tiszaug települési képében látható, egyelőre még nem fűzhető megfelelő történeti eseményekhez, mivel a vizsgált terület meglehetősen kicsi, és az itt észlelt jelenségek csak nagyobb összefüggésben vizsgálva adnának más területre is általánosítható, hű képet.

IV.

A Tiszaug területe a szárazföldi közlekedést tekintve igen zárt terület. A vízi közlekedés szempontjából azonban ennek az ellenkezőjét mondhatjuk. A Tisza és a Körös torkolata hatalmas ártérrel, szövevényes vízhálózattal kiváló víziutat nyújtott, és fontos csomópontot jelentett. Tehát a Tiszaug az őskorban nem volt elszigetelve; ellenkezőleg: területre több eltérő kultúrájú vidék eljuttatta emlékműanyagát, amire főleg a bronzkorból számos adatunk van.

Sajnos, az egységes színezetű kultúrákon belüli érintkezést nem tudjuk megállapítani, mivel az emlékműanyag ugyanaz. De idegen kultúrák elemei annál élesebben megfoghatók egy-egy műveltség-csoporton belül.

Az újkőkorban a Körös-kultúra tisztán jelentkezik, minden idegen anyag belekeveredése nélkül. A vonaldíszes kultúránál ennek ellenkezője áll fenn. Kerámiájában ugyanis a zöm a tiszántúli jellegzetes díszű (Szarvas-érpárti) csoporthoz sorolható.

Az anyag más része a Tiszántúl északibb részén otthonos szilmei típusú kerámia. Egyúttal ekkor jelenik meg először a Tiszaugban a dunántúli területek anyaga. A tiszai kultúra, melynek elterjedési területe a Tiszaugon kívül található, telepeivel nem hatol be a Tiszaug területére, csupán emlékműanyagának szórványos darabjai lelhetők fel a vonaldíszes kultúra lelőhelyein.

A rézkört ismét egységes színezetű anyag képviseli a Tiszaugban. A tiszapolgári, bodrogkeresztúri és péceli kultúra emlékműve ugyanolyan, mint más területeken. Ellenben meglepő, hogy az aeneolithikumba tartozó különleges kistréparti kerámia igen szűk területre korlátozódik, és Tiszaug-Kunszentmárton legszűkebb körzetén kívül alig találjuk meg máshol.

A bronzkorban igen tarka kép tárul elénk. Az eddig előkerült leletek mutatják, hogy a Tiszaug bronzkori telepei igen élénk érintkezést folytattak a környező területekkel az egész bronzkor folyamán. A nagyrevi kultúra idején is megvan a du-

nantúli kapcsolat, mert a dunántúli kisápostagi kultúrát jellegzetes edény képviseli, mely Tiszaugon került elő. A Maros vidékének emlékénye is eljut a Tiszazugba a nagyrévi kultúra idején.

A bronzkor második és harmadik szakaszát az érintkezések szempontjából összekapcsoljuk, mivel a dunántúli mészbetétes kerámia mindkét szakasz emlékeivel együtt előfordul. A Tiszazug kapcsolatai közül legérdekesebb a dunántúli mészbetétes kerámia megjelenése ezen a területen. Ennek a kerámiának elterjedési és hatókörpontja a Dunántúl. Azonban a kultúra szórványos darabjai előfordulnak a Duna-Tisza közén is. Ezek azonban csak egyes darabok. Ilyenek eljutnak a Tiszavidékére is. Vannak ilyen leletek Tószegről, a Tiszazugból, és a Marosvidékéről. Azonban még a Tiszazugtól északra és délre eső területeken csak egy-egy szórványos darab képviseli a kultúrát, addig a Tiszazug területén tömegesen jelennek meg a dunántúli mészbetétes díszű kerámia emlékei. A Tiszaug-kéménytetői telep teljesen ennek a kultúrának a körébe sorolható a hozzátartozó urnatemetővel együtt. Úgy tűnik, hogy a mészbetétes kerámiát készítő népesség egy része is bevándorolt a Tiszazug területére, és kulturális sajátosságait megtartotta. Lehet, hogy volt a Duna-Tisza közén egy vagy több természetes útvonal, melyen az őskor folyamán a Dunántúl és Tiszántúl között a kapcsolat fennállott. Egyik útvonalnak a torkolata a Tiszazug környékén lehetett. Ez a magyarázata a dunántúli mészbetétes kerámia tiszazugi nagy számának. Meglepő, hogy a Tiszazug területén a vatyai kultúrának (amelynek centruma a Duna-Tisza köze) csak néhány szórványos, bizonytalan emléket találjuk. Ugyanakkor a Tisza bal partján, Tiszauggal szemben a vatyai kultúrának megerősített telepe volt, melynek hatása itt nem lépte át a Tiszát, holott a mészbetétes kerámia emlékei, sőt népcsoportjai a vatyai kultúra területén keresztül eljutottak a Tiszazug területére.

A bronzkor késői szakaszában is megvan a Tiszazugnak a kapcsolata a Maros vidékével. Itt is megjelennek a késő bronzkor folyamán az északnyugatról behatoló halomsíros kultúra emlékei.

A **vaskori** kultúrák tiszazugi anyaga, már amennyire a kevés leletből kitűnik, ismét egységes színezetű.

* * *

Az elmondottakból láthatjuk, hogy ilyen kis terület is, mint a Tiszazug az őskor története szempontjából milyen sok jelentős kérdést vet fel. Az előkerülő leletek ezt a képet mégcsak bővíthetik, és a Tiszazug még sok jelentős régészeti kérdés megoldásánál játszhat szerepet.

Kalicz Nándor

JEGYZETEK.

1. A régészetben a kultúra szó az emberi alkotások egy-egy korból megmaradt tárgyainak és adatainak összességét jelenti. Általában központi területének földrajzi nevével (pl. Körös-kultúra), vagy az első jelentősebb lelőhelye (pl. péceli kultúra), néha egy-egy

jellegzetes vonása után (pl. vonaldíszes kerámia) nevezik el. A kultúra és a nép fogalma nem azonos.

2. Magyarul: kőzkor, a rézkor kezdeti szakasza; a másik két kultúra már java-rézkori.

A JÁSZKUNSÁG eseménynaptára

1849. május 8-án Petőfi Sándor Szolnokon írta emlékezetes levelét Klapka György tábornoknak, melyben visszautasítja a hadügyminiszter sértő feltételezéseit. Kemény hangon közli vele többek között: „*Uram! Ezek olyan dolgok, a melyekért békés időben személyes elégtételre hívtam volna s tán lelőttem volna Önt, mint a verebet...*” Bejelenti: hogyha nem kap kellő erkölcsi elégtételt, őszintén megírja találkozását és beszélgetését Klapkával, „*s ha megírom — folytatja levelét — igen élesen fogom megírni, mert az én tollam oly éles, mint akármelyik kard a hadseregben, és ha ezt teszem, én istenemre mondom, nem tudom, mi következése lesz, de ha legkisebb lesz is, lesz annyi, hogy Ön elveszti a magyar nemzet előtt minden igényét a humanus és illedelmes ember címre.*”

1822. május 19-én született Bécsben Pettenkofen Ágost osztrák festőművész. 1853-ban járt először Szolnokon, majd 1855. és 1881. között a nyarat majdnem mindig itt töltötte. Megszerette az Alföldet, a Tisza vidékét és a magyar népet; egyre nagyobb lelkesedéssel és festői erővel örökítette meg az itt adódó témákat. Fára festett olajfestményei és akvarelljei, amelyek legtöbbször szolnoki vásári jeleneteket, cigányokat, tiszaparti tájakat ábrázolnak, világszerte ismertté és kedveltté váltak. A korabeli Szolnok képét, életét elsősorban ezekről a művekről ismerhetjük meg hitelesen. Más külföldi művészeket is hozott Szolnokra, és ösztönzésére magyar festők (Deák-Ébner, Bihari, stb.) is töltöttek hosszabb-rövidebb időt a városban. Pettenkofen itteni működése lett tulajdonképpeni kiindulópontja a szolnoki művésztelep alapításának is.

1847. május 14-én Debrecenben kelt levelében — az Úti Levelekben — írta Petőfi Sándor, hogy Tiszafürednél kelt át a Tiszán. Nem a legszebben nyilatkozott a községről: „*Átkelve a Tiszán, éri az ember Füredet s mingyárt ennek szélén az istenben boldogult vagy ördögben boldogtalanult Józsa Gyuri elkezdett s abbahagyott palotáját... Maga Füred is ilyen kietlen, szomorú, rideg... düledező házak, ezek földelén és az udvarokon buja fű és paréj, az emberek sápadtak és szótlanok, az utcák üresek, zajtalanok... hagyjuk el ezt az élő sírboltot és menjünk, vágassunk kelet felé, nagyszerű látvány következik: a pusztá, a Hortobágy!*” (Az idézetben szereplő Józsa Gyuriról írta Szűcs Sándor a „Ludas Matyi cimborái” c. füzetében az „Urak és pásztorok” c. fejezetet. — Jászkun-sági Füzetek, 1. szám 14. old.)

1952. június 8-án helyezték üzembe Szolnokon az első ötéves terv egyik legjelentősebb alkotását, a Tiszamenti Vegyi-műveket. A gyár 3 éves fennállása óta nemcsak az országban, hanem külföldön is ismertté vált. Termékei eljutnak a népi demokratikus államokon kívül Jugoszláviába, Ausztriába és Nyugat-Németországba is. Az elkövetkező években pedig még jóval többet fogunk hallani róla. Új létesítmények egész sora épül, melyek egyrészt az előállított kénsav nagy részének helyben való felhasználását teszik lehetővé, másrészt a gyártás folyamán keletkező hulladékanyagot dolgozzák fel. A pörköző kemencéből kilépő 6—700 C fok hőmérsékletű pörkgáz melegének hasznosítására épült, s nem régen indult Magyarország első ilyen típusú erőműve, mely az üzem villamosenergiával látja el. A gyár további fejlődése arra mutat, hogy Szolnok rövid időn belül a magyar vegyipar fellegrája lesz.

1857. június 27-én született Kisújszálláson Nagy László, a gyermeklélektan kiváló magyar művelője. Az ő kezdeményezésére alakult 1903-ban a Magyar Gyermeklélektani Társaság, ő szervezte a Gyermektanulmányi Múzeumot. A fővárosi pedagógiai szemináriumban a gyermekpszichológia és a kísérleti lélektan tanára volt. Résztvett Brüsszelben az I. nemzetközi gyermektanulmányi kongresszuson, annak egyik elnöke és előadója volt. Művei közül az alábbiak érdemelnek említést: A gyermekek koraérettségéről (1897); Fejezetek a gyermekrajzok lélektanáról (1902); A lelki élet ismertetése (1904); A gyermekek érdeklődésének lélektana (1908). — 1890. és 1907. között a Magyar Tanítóképző c. folyóiratot szerkesztette, majd 1907-ben a Gyermekek c. folyóirat szerkesztését vette át. — 1930-ban halt meg.

A TÁRSULAT ÉLETÉBŐL

Lenin-emlékest a Társulat klubjában.

Megyei szervezetünk politikai szakosztálya április 28-án, Lenin, a marxizmus nagy teoretikusa és a proletárforradalom vezére születésének 85. évfordulója alkalmából emlékestet rendezett a Társulat klubjában. Az ünnepi beszédet *Fodor Mihály* elvtárs, a Megyei Tanács elnökhelyettese tartotta.

Az előadás részletesen foglalkozott Lenin életével, politikai tevékenységével és rövid áttekintést adott műveiről. Az előadásból világosan kirajzolódott Lenin nagy egységese és hatalmas ideológiai munkássága.

Vita a Szigligeti Színház Shakespeare „A makrancos hölgy” c. darabjának előadásáról.

Május 3-án este a klubban az irodalmi és művészeti szakosztály közös rendezésében tartott klubesten *Kisfaludi Sándor*, az irodalmi szakosztály tagja mondott bevezető értékelést. A nagy számban megjelent hallgatóság körében a bevezető után magasszínvonalú vita alakult ki a darabról, az előadásról és a rendezés egyes problémáiról. Általában elfogadták Kisfaludi elvtárs értékelését, de sok egyéb értékes észrevételt is tettek, melyeket a színház képviselői is elfogadtak.

A vita végén az az egyöntetű vélemény alakult ki, hogy ez az előadás a Szigligeti Színház ez évi előadásainak egyik legjobbjá volt, és a nézők igen kiváló művészi alakításokkal találkozhattak.

Kár, hogy a színház tagjai, különösen pedig a szereplők közül csak néhányan jelentek meg a klubesten, és ilyen módon a legfőbb célt — a színész és a néző közvetlen találkozását — ez a klubest nem érthette el.

P. Bak János kiállítása Budapesten

A Képzőművészeti Alap május 5-től május 20-ig kiállítást rendezett Budapesten, a Csók István-Galéria termeiben *P. Bak János* festőművész, művészeti szakosztályunk elnökének műveiből.

Május 6-án, a kiállítás ünnepélyes

megnyitóján *Végyvári Lajos* műtörténész mondott beszédet. A kiállítást igen sok fővárosi és szolnoki dolgozó tekintette meg.

Előadások a Társulat klubjában olajbányászati szakvezetők részére

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Olajbányászati Szakosztályának abonyi csoportja a Társulat megyei szervezetével karöltve, előadásorozatot rendez az alföldi olajfúrásokban résztvevő szakvezetőknek.

Az első előadást — május 10-én — *Zonda Pál* mérnök tartotta nagyszámú hallgatóság előtt „Az alföldi fúrások lehetőségei műszaki fejlesztés terén” címmel. Az előadáson megjelent *Majerszky Béla* szakosztályi elnök, *Szatmári Ferenc*, az alföldi csoport elnöke, *Buda Ernő* főmérnök, a nagyüzemek több képviselője, valamint a szolnoki párt- és állami szervek képviselői.

Másodízben június 11-én az egyik brigád számára tartottak előadást, melyet ismét sikeres vita követett.

Politikai vita a megyei szervezet klubjában

Nagyszerű és színvonalas vita zajlott le a klubban május 12-én este a Központi Vezetőség márciusi határozatával kapcsolatban. A vitát *Kiss László* elvtárs, a Megyei Pártbizottság osztályvezetője, a Társulat politikai szakosztályának tagja vezette. A vitaindító előadást *dr. Dankó Sándor*, a politikai szakosztály elnöke tartotta.

Az előadást követő vitában sokan szólaltak fel, s különösen a párt vezető szerepét, a szocialista iparosítás fontosságát és a Hazafias Népfront feladatait hangsúlyozták. Viszonylag kevés szó esett azonban az értelmiség sajátos feladatairól és szerepéről. *Kiss László* elvtárs vitazáró összefoglalója is ezeket a kérdéseket emelte ki.

A vita tanulságai arra indították a klubtanácsot, hogy júliusban ismét politikai vitát rendezzen, ezúttal az értelmiség szerepéről a szocializmus építésében. Előreláthatóan ez a téma is nagy érdeklődést és tartalmas vitát fog kiváltani.

Kiállítás a felszabadult Bulgáriáról

Megyei szervezetünk a Kultúrkapcsolatok Intézetével és a szolnoki Helyőrségi Tiszti Klubbal karöltve kiállítást rendezett a Tiszti Klub emeleti termében „A szabad Bulgária 10 éve” címmel.

A kiállításon megjelentek előtt *Elek Lajos*, a Városi Tanács elnökhelyettese, a Társulat tagja és *Margareta Ruszeva*, a bolgár követség kultúrattaséja mondott beszédet.

Értelmiségi béketalálkozó

A Megyei Békebizottság és megyei szervezetünk május 13-án Szolnokon, a Tisza Szálló szalonjában értelmiségi találkót rendezett, melyen *Veszely Jánosné*, az Országos Béketanács kiküldöttje és *Mesterházi Lajos* író is megjelent. *Dr. Lévai Károly*, a megyei kórház igazgató főorvosa számolt be a IV. békekongresszus értelmiségi bizottságának munkájáról, s ezzel kapcsolatban *Lukács György* akadémikus, az Országos Kulturális Bizottság titkára felszólalásáról.

Dr. Lévai Károly beszámolóját élénk vita követte, majd a vita után megválasztották a Megyei Békebizottság mellett működő kulturális bizottságot.

Történések vándorgyűlése

A Magyar Történelmi Társulat Kelet-magyarországi Csoportja május 21-én vándorgyűlést tartott a Társulat klubjában. Ennek keretében alakították meg a Történelmi Társulat Szolnok megyei csoportját.

Az ülés napirendje első pontjaként *Szilágyi Károly* tartott előadást „Túrkeve mezőgazdasága a szocializmus útján” címmel, melyet vita követett. Ezután alakuló taggyűlést tartottak. *Varga Zoltán* egyetemi tanár, a Történelmi Társulat Keletmagyarországi Csoportjának ügyvezető alelnöke mondott beszédet. A taggyűlés a Szolnok megyei csoport titkárává *Kaposvári Gyulát*, a *Damjanich Múzeum* vezetőjét, a megyei szervezet történelmi szakosztályának elnökét, helyettesévé pedig *Járomi József* levéltárost, megyei szervezetünk tagját választotta meg.

A taggyűlés után a megye kulturális

intézményeinek vezetői, párt- és tanácsi vezetők, valamint a túrkevei pártbizottság képviselőnek részvételével folytatódott a vita *Szilágyi Károly* dolgozatáról, amelyet megyei szervezetünk a *JÁSZKUNSAZI FÜZETEK* című sorozatban kíván megjelentetni. A vitán résztvett *Spira György*, a Magyar Történelmi Társulat képviselője is.

Kulturális ankét

A Magyar-Szovjet Társaság és a Megyei Tanács Népművelési Osztálya a Társulat megyei szervezetével karöltve ankétot rendezett május 25-én a Tisza Moziban „Tapasztalatok a Szovjetunió kulturális életéből” címmel.

Az ankét bevezetőjeként *Bíró Lívia*, a Budapesti Pártbizottság tudományos és művészeti osztályának vezetője, a Szovjetunióban járt kulturális delegáció tagja tartott értékes előadást, majd a kialakult vitát vezette és összefoglalta.

Az ankét után bemutatták a Zsurbin család című szovjet filmet.

Klubest a szolnoki gepida ásatásokról

A megyei szervezet klubtanácsa május 26-án jól sikerült klubestet rendezett a Szolnok környéki gepida ásatásokról. *Kaposvári Gyula*, a történelmi szakosztály elnöke tartott rövid bevezető előadást az ásatások és a leletmentések jelentőségéről, majd *dr. Kovrig Ilona* és *dr. Török Gyula*, a Nemzeti Múzeum múzeológusai tartottak élvezetes, rövid beszámolót kutatásaik tárgyköréből. *Dr. Dr. Nemeskéri János* antropológus, a Természettudományi Múzeum Ember-tani Tára vezetője a feltárt sírmezők embertani anyagának fontosságáról és a letűnt korok emberének megismeréséről beszélt. Az előadásokhoz számosan hozzászóltak.

Kitüntetett pedagógus-tagjaink

A pedagógusnap alkalmából Szolnokon és a megyében is több nevelőt tüntettek ki kiváló munkájuk elismeréséül. Tagjaink közül *dr. Száz János*, a szolnoki közgazdasági technikum h. igazgatója „kiváló tanár”-i címet; *Szűcs Béla* jászberényi ált. isk. igazgató „kiváló tanító”-i címet és a vele járó jutalmat; *Erdész József* tiszafüredi ált. isk. igazgató pedig az „oktatásügy kiváló dolgozója” elnevezésű kitüntetést kapta.

Kitüntetett pedagógusok fogadása a klubban

Június 4-én megyei szervezetünk klubjában rendezte meg a pedagógusok szakszervezete a kitüntetett pedagógusok fogadását, melyen a pártbizottságok képviselői, a megye és a város vezetői is megjelentek.

A fogadás jó hangulatban zajlott le; élénk eszmecsere alakult ki a párt- és állami vezetők és a pedagógusok között.

Könyvheti ünnepek

Ünnepélyes külsőségek között rendezte meg a megyei szervezet, a Városi Tanács Népművelési Osztálya és a Verseghy Könyvtár a könyv ünnepét. Június 6-án este a Tisza Moziban népes hallgatóság előtt *Mesterházi Lajos* író tartott előadást a könyvről és az olvasásról, majd saját írói munkásságáról és terveiről. Sok adattal és példával bizonyította, hogy a magyar dolgozó nép ma már olvasó néppé vált, és a kultúra egyre szélesebb rétegek közkincsévé válik.

Az előadás után a szolnoki Szigligeti Színház művészei — *Czirák Júlia*, *Serfőz Iona* és *Velenczey István* — adtak színvonalas műsort, melynek során *Gereblyés László* költő is felolvasott saját verseiből.

Az irodalmi est után *Mesterházi Lajos*, *Gereblyés László* és *Botond Edit*, a Szabad Nép munkatársa a Társulat klubjában még sokáig elbeszélgetett az ott megjelent szolnoki értelmiségiekkel.

I. Racsev látogatása a megyei szervezetben

Kedves vendége volt június 7-én a szolnoki népművelési szerveknek. A bulgáriai ismeretterjesztő munka egyik vezetője, *I. Racsev* látogatott el Szolnokra, és a klubban találkozott a népművelési intézmények vezetőivel. A fogadáson jelen voltak a város párt- és állami vezetői is.

I. Racsev részletesen érdeklődött a megyében folyó ismeretterjesztő munka tartalmi és szervezési kérdései felől. Bő felvilágosítást kért a TTIT tevékenységéről, szervezeti életéről és más kulturális tevékenységről. A megjelent kulturális vezetők viszont betekintést nyehettek a Bulgáriában folyó ismeretterjesztő munkáról, a bolgár kulturális intézmények tevékenységéről.

Előadás a Békebarlang felfedezéséről

Június 14-én kétízben töltötte meg zsúfolásig a Tisza Mozi termét a szolnoki iskolás és felnőtt közönség: *Jakuts Lászlóné* egyetemi tanársegéd, geológus tartott vetítettképes előadást az aggteleki barlangról és a Békebarlang felfedezéséről. Az élvezetes előadást az Aggtelek című színes film bemutatása követte.

Június-végi előadások a klubban

Június második felében gazdag program zajlott le a megyei szervezet klubjában. Június 15-én *Wagner Richárd* műveiből hallottak részleteket zenei szorozatunk látogatói. — Két nap múlva, június 17-én filozófiai-pedagógiai szakosztályunk tagjai és az e kérdések iránt érdeklődő értelmiségiek *Heller Agnes*, a filozófiai tudományok kandidátusa előadását hallgatták meg „Az ész trónfosztása. Az irracionális, mint a német reakció filozófiái alapja” címmel. Az értékes előadást vita követte. — Június 22-én egészségügy-biológiai szakosztályunk rendezett előadást, melyen *Tangl Harald* egyetemi tanár beszélt az új vitaminokról és hormonokról. A nagy tetszéssel fogadott előadás után szakosztályunk tagjai közül többen fejtették ki véleményüket e kérdésben szerzett tapasztalataikról.

László Gyula előadása Szolnokon

A Városi Tanács nagytermében rendezte meg megyei szervezetünk *László Gyula* egyetemi tanár, a Nemzeti Múzeum osztályvezetője előadását „A honfoglaló magyar nép élete” címmel. A kitűnő, a legújabb kutatási eredményeket is magában foglaló előadást nagyszámú közönség hallgatta meg. **V. B.**

Járás szervezeteink életéből

Jászberény

A jászberényi szervezet 1954. április 24-én alakult meg. Jelenleg 29 tagunk van: orvosok, mérnökök, pedagógusok, agronómusok, stb. Tagjaink a megyei szakosztályokban tevékeny szerepet vállaltak, szívesen látogatják a szakosztályok összejöveteleit is.

Szervezetünk az utóbbi hónapokban már rendszeres munkát végzett, eredményesen kapcsolódott bele a járás társadalmi, gazdasági és kulturális életébe,

Jelentős szerepet vitt pl. a jász kultúr-hónap szervezésében és lebonyolításában. Ugyancsak fontos munkát végeztek tagjaink a jászszági állattenyésztési hónap idején. A Társulat tagjai által készített állattenyésztési kiállítást Jászberényben és a járás öt községében igen sok dolgozó paraszt látogatta meg. Az állattenyésztési hónap idején jelentős mértékben megnőtt a társulati előadások száma, melyek főként az állattenyésztés kérdéseivel foglalkoztak.

Ez a munka, valamint *Molnár József* által a Homok-tanyai gazdakörben rendezett szőlészeti és borászati tanfolyam, a *dr. Edelényi Béla* által Jászárokszálláson vezetett méhészeti tanfolyam, továbbá a *Nyilas István* által Pusztamonostoron vezetett állattenyésztési tanfolyam a párt és a kormány mezőgazdaságfejlesztési határozatait támogatta.

Több alkalommal meglátogattuk a tanyaközpontokat is, ahol a Társulat munkájának, kiadványainak megismertetésével újabb termékeny területeket szereztünk a társulati munka számára.

Üzemekkel, vállalatokkal és a honvédséggel szocialista szerződéseket kötöttünk, s a szerződésekből foglalt megállapodások szerint tervszerűen folyik az ismeretterjesztő munka. Külön meg kell emlékeznünk a Fémnyomó- és Lemezárugyár igazgató elvtársáról, aki komoly támogatásban részesíti a jászberényi szervezetet.

Eddigi alkalomszerű összejöveteleinket a jövőben rendszeresítjük. A pedagógus szakszervezet klubhelyiségében, a vezetőség szíves engedélyével, mindenkor otthonra találunk. A közeljövőben azonban a Fémnyomó- és Lemezárugyár veszi kezelésbe a volt Lehel Szállót, mely a város kultúréletének jelentős központja lesz. Kilátásunk van arra, hogy a Társulat jászberényi szervezete helyiséget kap ebben az épületben, és megkezdheti rendszeres klubéletét.

Bihari Sándor

Jászapáti

A jászapáti járásban működő társulati tagok az elmúlt negyedévben 15 ismeretterjesztő előadást tartottak, melyeket összesen több mint ezer látogató hallgatott meg. Az előadások szervezésében igen nagy segítséget jelent a járási kultúrház munkája. Általa vált lehetővé, hogy minden csütörtökön este hangos oktatófilm vetítésével egybekötött ismeretterjesztő előadást tudunk tartani.

Télen és tavasszal az előadások hallgatóinak száma 100—150 között mozgott, ez a létszám azonban a tavaszi munkák megindulásával egyre csökken. A jelenlegi létszám előadásankint 50—70 hallgató.

A járási szervezet tagjai a társulati ismeretterjesztő előadásokon kívül több előadást tartottak a gazdakörökben.

A megyei titkárság kezdeményezésére értelmiségi klub létrehozásának alapjait raktuk le. Sajnos, a szükséges anyagiak hiányában berendezett helyiséggel egyelőre nem rendelkezünk. Társadalmi segítséggel azonban ezt a problémát is meg lehet oldani. Ezután a fenntartás költségei már nem okoznak különösebb gondot, mert azt a tagok magukra vállalták.

A járásban működő tagok száma az e hónapban felvett négy új taggal együtt húsz. Túlnyomó részük pedagógus, de vannak orvosok és agronómusok is.

Az elmúlt negyedévben előadói megbeszéléseken és egy értelmiségi klubesten igyekeztünk az ismeretterjesztő előadásokkal kapcsolatban feltétlenül szükséges politikai és módszertani kérdéseket megvitatni.

A következő félévben fontos feladatulnként előtérbe helyezük a politikai és — mint eddig is — az agronómiai ismeretterjesztést.

Dr. Tésy István

OLVASÁSRA AJÁNLIJUK

(DURKÓ Mátyás—KISS Tamás)

Túl a Tiszán. Tiszántúli írók és költők művei, [Antológia.]
(Szerk. —.) Debrecen 1954, Alföld Kiadó. 231 l., 4 t. 20 cm.

Kulturális és irodalmi életünk fejlődésének jelentős állomásaként üdvözöljük a könyvkiadás decentralizálását. A vidéki írók fejlődése előtt ezzel új távlatok nyílnak.

A decentralizáció eredményeképpen 1954 december 21-én, az ideiglenes nemzetgyűlés összehívásának tízéves évfordulójára jelent meg a debreceni Alföld könyvkiadó kiadásában az első könyv, a „Túl a Tiszán” c. antológia. A külsejében is megnyerő kötet méltó tiszántúli írók bemutatkozásához. A külső nemes egyszerűsége komoly belső igényességet takar: Debrecen és a Tiszántúl múlt és jelen irodalmának legjava természet akarja bemutatni.

A kötet első, kisebbik része „A múlt” címen a Tiszántúl régi íróinak műveiből vett anyagot tartalmazza. Nehéz feladat olyan gazdag irodalmi múltból, mint a Tiszántúl, egy antológia szűk kereteihez alkalmazkodva válogatni, hiszen annyi mű kínálkozik a válogatásnál. A szerkesztők azonban a tudományos szempontokat is szolgálni akarták, s a csaknem 300 év termését felölelő válogatásnál lehetőleg a debreceni irodalomtörténetesek kutatásainak eredményeképpen újabbban feltárt, eddig egészben vagy részben ismeretlen műveket vették fel a gyűjteménybe. Móricz Debrecenről írott emlékezését Ady Csokonairól szóló novellája követi, utána Csokonai Konstancinápoly c. versének hiteles szövege, majd Fazekas érdekes és eddig csak részleteiben megjelent prózai-verses kompozíciója olvasható. Szinte a teljes feledés homályából mentik ki a fiatalon elhunyt kisújszállási Nagy Imre költészetét. Utána a XX. század elején elhunyt írók következnek: Krúdy, Tóth Árpád, s a szinte ismeretlen Oláh Gábor, Gulyás Pál és Maťa János zárják be a sort. A műveket, szemelvényeket bevezető sorok érdekesekek, színesek.

De vajon csak ennyi a Tiszántúl irodalmi múltja? Azt hiszem, akad még író, akinek munkáiból válogatni lehetett volna. Ha Tiszántúl múltjának irodalmáról teljes képet akarunk alkotni, nem lenne szabad kihagyni Kölcsey és

Arany János munkásságát. Mindkét író életműve adott annyit a Tiszántúl irodalmi arculatának kialakításához, amivel megérdemelték volna, hogy felvegyék őket a kötetbe. A Tiszántúl múltjából Tóth Árpádot elsősorban, mint lírikust tartjuk számon. Helyes lett volna az egyébként érdekes és eddig ismeretlen prózai művek egyike helyett vagy azok mellé legalább egy szép Tóth Árpád-verset adni.

A kötet második, nagyobbik fele a Tiszántúl jelen irodalmából ad egy kis ízelítőt. A kötetnek ez a gazdagabb része: a már kiforrott és országosan ismert íróktól a most indulóig mindenki szerepel benne. E rész összeállítása mozaikszerű, a különböző műfajhoz tartozó, különböző tartalmú művek vegyesen szerepelnek benne. A szerkesztők igényességét mutatja, hogy egy költőtől inkább csak egy verset vesznek fel, mintsem a színvonal rovására tegyenek engedményeket. Vitatkozni lehetne arról, hogy egy ilyen jellegű gyűjteménybe helyes-e felvenni most készülő, tehát még változó művekből részleteket, amelyeket még az író sem tart véglegesen késznek. A múlt íróinak bemutatása a szemelvények mellé írt, viszonylag hosszabb ismertetésekben történik. A jelen íróinak bemutatását a kötet végén lévő jegyzetekben találjuk. Ez a bemutatás azonban nem mindig sikerül, mert sematikus, aránytalan is: a legfiatalabb írók szinte ugyanannyi helyet kapnak, mint a legidősebbek, akik már nagyobb irodalmi munkásságra tekinthetnek vissza.

A szerkesztők — Durkó Mátyás és Kiss Tamás — egészében jó munkát végeztek. Célkitűzésüket megvalósították: gazdag képet adtak egy táj múlt és jelen irodalmának terméséből. Hogy ebben az antológiában a fiatal írók ilyen szép számmal szerepelhetnek, abban része van az Írószövetség helyi csoportjának is. Ha továbbra is megfelelő nevelő, irányító munkával segítik a fiatal írókat, még szép és egész irodalmunk számára értékes alkotások szülehetnek, s az antológiát debreceni-tiszántúli írók önálló műveinek sora követheti.

Ágotai László

Adatok megyénk bibliográfiájához

(1955. IV. 1—V. 31.)

ASZÓDI IMRE:

Garas Péter.

Sz. Néplap. VII. évf. 79.

— : *Május 1-én.*

Sz. Néplap. VII. évf. 102.

— : *Anyám, óh anyám.*

Sz. Néplap. VII. évf. 107.

— : *Hívnak evezni, fürdeni.*

Sz. Néplap. VII. évf. 126.

EGRI LAJOS:

Szolnok.

Sz. Néplap. VII. évf. 80.

— : *Hajnal.*

Irodalmi Újság. VI. évf. 18.

FERENCZ LAJOS:

Biztató.

Új Operenciás.

Sz. Néplap. VII. évf. 79.

— : *Tiszaparti varázslat.*

Szigligeti Színház műsorfüzete.

1955. V. 22.

TÓTH ISTVÁN:

Két kenyér.

Sz. Néplap. VII. évf. 79.

— : *Becsület dolga.*

Sz. Néplap. VII. évf. 123.

*

ÁCS ANTAL:

Az irányítás, a vezetés módszerei a Tisza Cipőgyárban.

Népszava. 83. évf. 112.

BALOGH ENDRE:

Alsóvízközi emberek.

Népművelés. I. évf. 4.

BOZSIK TIBOR:

A gépi növényápolás tervei Szolnok megyében.

Magyar Mezőgazdaság. X. évf. 10.

CSÁSZTVAI ISTVÁN:

Gulyás Júlia, a szabadságharc karcagi születésű tüzérhadnagya.

Sz. Néplap. VII. évf. 90.

CSERKÚTI FERENC:

Alsóvízköz küldötte.

Szabad Ifjúság. VI. évf. 123.

FEHÉR KLÁRA:

Mezőtúri orgonák.

Irodalmi Újság. VI. évf. 21.

GYOMAI GYÖRGY:

Móricz Zsigmond Szolnokon.

Sz. Néplap. VII. évf. 125.

K. A.:

Jól dolgoztak a „gyerekek” — a cibakházi gépállomás fiatal traktorosai.

Népszava. 83. évf. 112.

KAPOSVÁRI GYULA:

Honfoglaláskori sír Zagyarékason a Vörös Brigád TSZ homokbányájában.

Sz. Néplap. VII. évf. 116.

KÁROLYI ZSIGMOND:

Vásárhelyi Pál. (A magyar technika múltjából.)

Ifjú Technikus. VI. évf. 3.

— : *Vásárhelyi Pál.*

Műszaki Élet. X. évf. 8.

KENDI MÁRIA:

Tapasztalatcsere — akadályokkal.

Magyar Nemzet. XI. évf. 117.

KOVÁCS BÉLA:

Lenin nevével — Abádszalókon.

Új Világ. VIII. évf. 16.

K. TÓTH LENKE:

Az Attila-utcától a Vörös Hadsereg útjáig...

Sz. Néplap. VII. évf. 78.

L. V.:

Látni a szakember kezét a kunszentmártoni állami gazdaság határában.

Népszava. 83. évf. 96.

NÁNÁSI LÁSZLÓ:

Kubikosmájus, akkoriban.

Magyar Nemzet. XI. évf. 98.

PONGOR MAGDA:

Jó egészséget kívánunk, szolnokiak!

Népszava. 83. évf. 102.

SÁRDI MÁRIA:

Ki érdemli meg? (Nyílt levél Antal

Ibolyának Jászárokszállásra.)

Szabad Ifjúság. VI. évf. 84.

SZÜCS SÁNDOR:

Két karcagi huszár vértanúsága.

Új Úton. V. évf. 15.

— : *Betyárok az Ágota-csárdában.*

Új Úton. V. évf. 20.

— : *Régi ecsegi pásztorok.*

Új Kunság. V. évf. 10.

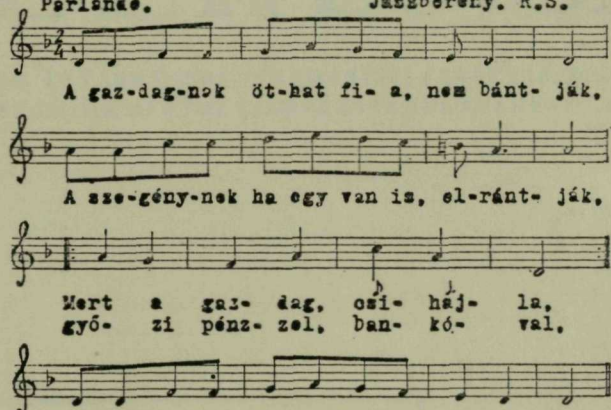
Összeállította: Sági Pál

Jász-kunsági népdalok

Érdekes választ kaptunk a Jász-kunsági Füzetek 1. számában megjelent felhívásunkra. Szűcs Sándor „Ludas Matyi cimborái” című füzetében közölt népdalszövegek közül kettőhöz dallamot jegyzett le Lengyel Jánostól Jászberényben Rózsa Sándor tanulmányi felügyelő, a jászberényi járási kultúrotthon néprajzi szakkörének tagja.

1.

Parlando. Szo. Muz. Nt. 24/b.
Jászberény. R.S.

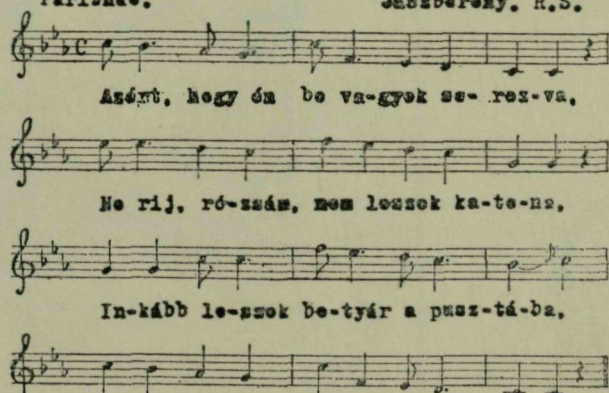

A gaz-dag-nak öt-hat fi-a, nem bán-t-ják,
A sze-gény-nak ha egy van is, el-ránt-ják,
Mert a gaz-dag, osi-háj-la,
gyó-zi pénz-zel, ban-kó-val,
De a sze-gény si-ra-lem-mal, jaj-szó-vel.

Katonának kell lenni a legénynek,
A gazdagnak csak úgy, mint a szegénynek.
A jó gazda csihajla, gyózi pénzzel, bankóval,
De a szegény bánattal, siralommal.

2.

Parlando. Szo. Muz. Nt. 24/a.
Jászberény. R.S.

Azért, hogy én be va-gyok se-rez-va,
Ne rij, ró-szám, nem leszek ka-te-na,
In-kább le-szek be-tyár a pus-z-tá-ba,
Még-szem le-szek csá-szár ka-te-ná-ja!

Ára: 4.— Ft

Felelős kiadó: Vida Béla.

Szolnoki Nyomdaipari Vállalat 1955 — 6492 2000 példány. Felelős vezető: Mészáros Sándor.